Jana Amosa Komenského

DROBNĚJŠÍ SPISY NĚKTERÉ.

I. Jak lenivost ze škol vypuditi.
II. Pravidla mravů.
III. Zákony gymnasia Lešenského.
IV. Zákony školy dobře spořádané.
V. Pravidla života.
VI. Katóna mravná poučování.

Nákladem

Besedy Učitelské v Praze

vydal

FR. J. ZOUBEK.

V PRAZE.

Tiskem dra. Edv. Grégra.

1876.

Jana Amosa Komenského

DROBNĚJŠÍ SPISY NĚKTERÉ.

Nákladem
Besedy Učitelské v Praze
vydal
FR. J. ZOUBEK.

V PRAZE.
Tiskem dra. Edv. Grégra.
1876.

Panu

KARLU PERLHAEFTEROVI,

purkmistru města Kostelce nad Orlicí,

příteli milému,

dáno, oddáno, věnováno.

ÚVOD.

Kytici šesti květů drobnějšího zrůstu rukou „Besedy Učitelské“ do rukou Ti dávám, čtenáři milý! Pět utrhl jsem z Komenského latinského sadu, šestý pak on sám se zdravého římského kmene, jejž byl českým roubem oštěpoval, k svazečku našemu přidává. Nejskromnější z šesti těch květů, proti jiným jako pouvadlý, původně vypučel na půdě Lešenské v Polště, předposlední v Elblagu v Prusích, tři jiné rychle po sobě vzrostly v Blatném Potoku v Uhřích, posledním pak těšívalo se starcovo hasnoucí oko, na břehu Batavském oplakávající rozptýlený národ. První květ jest barvy a vůně nejostřejší, protože prudce vyhnal z vroucí čilé mysli, zmalátnělou netečností a zlomyslnou nedbalostí rozohněné; předposlední dýše klidnou lahodností otce přítele; šestý lístečky svými, šestkráte jako dle formy skoro stejně zakrojenými, nejvíce od ostatních se odráží; tři jsou si barvou velmi podobny, jeden pak z nich jest nejrozvitější, proti kvítku Lešenskému jako stolistý. Kéž Tě potěší kytice ta, jako občerstvovala mě, když jsem jí za srpnového vedra dovíjel. Ale přivoně a hned odtrhna a odhodě, silné té vůně lístku některého nepocítíš.

Ale takovým spůsobem kdybychom řeč dále vedli, nedospěli bychom tam, kam směřujeme. Přejeme si zajisté, aby i touto knihou pravé poznání snah a zásluh Komenského mezi námi bylo rozmnoženo, i aby snahy ušlechtilé v myslech šlechetných spisy jeho probouzely se a rozhojnily.

Čtyři ze spisků v knize této obsažených zřízení škol, jaké bylo i jaké dle myšlének Komenského býti mělo, přímo na oči nám předvádějí, uvádějíce nás do škol mezi mládež a mezi učitele, čímž nemálo přispěje se dějinám školství. Vidouce pak tu úsilovnost, s jakou Komenský zvláště „milé Uhry“ probouzel ano burcoval

z nečinosti, nikoli bez bolestného pohnutí domýšlíme se, jaká by asi bývala činnost jeho ve vlastním jeho národě, kdyby mu nebývaly zavřeny brány do vlasti. „Lenivost“ i Zákony Potocké, kde věci šíře dovozují se a vyvozují, obsahují celé kusy didaktiky. Zadní. dva spisky, jsoucí zrcadlem života uvědomělého a blaženého, spiskům předchozím mohou býti na vyjasnění a doplnění. „Lenivost“, l. 1872 ve „Škole a Životě“ po česku otištěnou, položili jsme napřed, protože po ní horlivější čtenáři spisů Komenského nejvíce se sháněli, nemohouce se jí ani dočkati. Zákony Lešenské proti pořádku časovému klademe před Zákony Potocké, aby počátek i konec Komenského organisací školní byly pohromadě, jsouce jako krajními rámci školní jeho činosti veřejné.

Zprvu zamýšlel jsem jiný pořádek, jakž místy patrno z poznámek, v před-li nebo vzad odkazují, což i v změněném pořádku zůstalo nezměněné. Poznámkami dotkli jsme se zvláště historického a kulturního významu kusů některých, jinými ukazujeme k parallelám v jiných spisech Komenského, což svým časem svůj prospěch míti bude. K *české* Didaktice odkazujeme nejřidčeji, majíce za to, že *český* učitel sám si v ní i potmě parallely najde.

Nyní slovo o spiscích, jak tuto po sobě jdou.

I. *Jak lenivost ze škol vypuditi.* V úvodu a ve spisku samém, zvláště ku konci, kde slovy horoucími a uchvacujícími smutná skutečnost se vypisuje, Komenský sám s dostatek doličuje, jakou příčinou „rozjímáníčko“ to bylo sepsáno.

Dne 24. měsíce listopadu l. 1650 po prvé v Potoku veřejně vystoupiv před šlechtou, kněžstvem, učiteli a mládeží uherskou, s nábožným zápalem vybízel, prosil, zapřisáhal Uhry, aby pečlivi byli svého vzdělávaní.[1]) Jako neunavný služebník úmyslů božích s nadšenou horoucností chystal se poprvé sám v skutek uváděti novou svou metodu, jako z vnuknutí božího nalezenou. Ale místo chtivých žáků a ochotných učitelů narazil na polena a špalky, ano i na úklady zlomyslné, jimiž snaha a metoda jeho v niveč a v posměch měla býti přivedena. Dal tedy otisknouti „zlatou knížku“ Jachima Fortia Ringelberka[2]) o spůsobu studií, rozdal ji zdarma mezi mládež a mezi učitele — ale nehnul jejich nehybností. Když tedy

---

[1]) Řeč o vzdělávání vtipu, česky 1874.

[2]) Joach. Sterck (Fortius) van Ringelbergh, nar. asi l. 1499, † ok. r. 1536. Vychován byl při dvoře cís. Maximiliana I. Učil na rozličných místech filosofii a matematice. O jeho horlivosti viz ve spisku samém §. 27.

nepomohl Fortius, měl pomoci *Obživlý Fortius čili jak lenivot ze škol vypuditi*, Komenským schválně sepsaný a přímo k školám a osobám uherským namířený, aby hnuli se přece a měli se k něčemu. O bídné té netečnosti, s níž bylo Komenskému zápasiti, klademe sem dvě zprávy pro plnější věci objasnění.

1. Komenský, dne 2. června 1654 bera z Uher odpuštění, veřejně mezi jinou řečí takto se pronáší: „Přede vším všecky vás slušným spůsobem žádám, abyste cíl metody naší (u vás po prvé veřejně zavedené) lépe pozorovati, důstojněji vážiti a přísněji prováděti počali...“ Tak tedy po čtyřech létech nekonečného namáhaní! „Vás pak nebe tohoto světla, profesoři a učitelé školy, ne méně páliž ono apoštolovo: Vizte, abychom neztratili... Vizte, prosím vás, abyste nepozbyli metody pravé! pilnosti! svornosti myslí! Jedné-li z těch věcí pozbudete, půjde škola ve psí, ne-li snad to všecko. Buďte spolu za jedno v Hospodinu, kteříž konáte jedno dílo Hospodinovo....“ [3])

2. Co ostýchal se Komenský ve vážnou chvíli pojmenovati pravým jménem, to napsal l. 1656 v Amsterodamu: „Bylo pak příliš brzy patrno, že tužeb svých vrcholu nedojdeme, příčinami, jež lépe jest zastříti mlčením. Viděl jsem, že pro povšechné studium sotva jest tu místo, kde kusý rozum, snažení a činění mají, kde vládne netrpělivost, naléhající, nikoli, aby rada uzrála, než aby byla přenáhlena. Také přimisuje se řevnivost těch, kteří, jakož ochotni jsou klaněti se modlám Joviši a Merkurovi, tak jsou odhodláni kamenovati Pavla i Barnabáše, jakmile zpozorují, že lidé jsou, nikoli modly. A konečně, že nesnadno jest usilovati o věž převysokou, kde na slušné základů položení potřebné prostředky nestačují.[4])

II. *Pravidla mravů*, mající, jak z obsahu vidíš, v Uhrách širší, a to kulturní význam, nežli jiná školní pravidla slušného chování. Že byly l. 1653 sepsány a v Pataku tiskem vydány, Komenský v „Zák. školy dobře zřízené“ (XI) dosvědčuje — tak i v řeči na rozchodnou, i ve vydání Amsterdamském. Jak krásně a důkladně byl vylíčil v řeči o vtipu rozdíl mezi národem vzdělaným a surovým, tak bolestno bylo mu před odchodem vyznati: „Ale nenedostává se tu, po čem se sháněti a čeho želeti. Že totiž divokost

---

[3]) Opp. did. III., 1047. 1048.

[4]) Opp. did. III., 735. Třetí doklad jest v „Agendě Potocké.“

některých mocně nám se opírá a překáží, aby nelepšili se drsní mravové..."[5])

III. *Zákony gymnasia Lešenského.* A. Ziegler, ředitel gymnasia Lešenského, l. 1855, když gymnasium to slavilo třistaleté jubileum, přiložil k důkladným svým zprávám historickým (námi doplněným) na str. XXXI—XXXIV. gymnasialního programu rukopisné latinské zákony školní (Leges illustris gymnasii Lesnensis), dokládaje: „Čím neúplnější jest známost toho, kterak Komenský osobou svou působil u vnitřní život naší školy, tím více zasluhuje povšimnutí, že latinské zákony školní, které s jinými starými listinami chovají se v Collectaneích Opizových, majíce příbuznost s Komenského pro školu Potockou složenými Pravidly mravů a s Zákony školy dobře spořádané (Opp. did. omn. III., 776), ne nepodobně za dílo Komenského mohou býti pokládány." Ve „Sborníku" na rok 1863 položili jsme je v kratším českém znění (str. 54—57). Nyní, čtouce v Zákonech Lešenských (na několika místech porušených) výměr školy Komenskému oblíbený: „dílna lidskosti" (humanitatis officina),[6]) vidouce směr a rozvod jeho myšlénkový, jeho hojnost a obratnost slohovou se závorkovými výklady a důvody, jeho obraty jazykové a ozdoby (divini nominis et numinis): ihned poznáváme, že Zákony Lešenské duchem i slohem od Komenského pocházejí. *Kdy* složeny byly, o tom synoda dne 27. února 1635 s dostatek poučuje.

„Napomenutí všechněm ze spolka praeceptorům stalo se k pilnějšímu nad předešlé časy pracování, a obzvláštně nařízeno: 1. aby gymnasium bylo o čtyřech třídách ve dvou auditoriích s pětihodinovým vyučováním beze všech hodin privatních. 2. Mají se podle psaných prvé a podaných leges zachovati, a nechtělo-li by co in praxi tak jíti, scholarchům oznámiti, a nejinak než společným snešením cokoli měniti." Kromě toho vydána byla gymnasiu metoda Brány a Předbraní atd. Z toho jde, že zákony ty byly nové, ještě neosvědčené a nezkušené, tedy nejspíše l. 1634 sepsané, a že synodou Lešenskou dne 27. února 1635 schválení došly.[7])

K Zákonům Potockým mají se Zákony Lešenské jako zrnko k stromu horčičnému, ačkoliv ony přese všechnu podobnost z těchto

---

[5]) Pravidel mravů otištěn byl odstavec I—V. v přeložení českém a srbském v „Slov. Pedagogu" II., 185—188.

[6]) Máš jej tuto: v „Lenivosti" §. 9, v Zákonech Potockých II, 1, 4; VI, 2; kromě toho v „Agendě Potocké" II, 5 a jinde skoro bez čísla.

[7]) Dekrety jednoty bratrské 296. Život J. A. Kom. 1871, 22 sld.

nevzešly, než z metody uvědomělejší, praxí dokonalejší a z poměrů uherských nepořádných.

IV. *Zákony školy dobře spořádané*, vítaný příspěvek k historii školství, sepsány byvše Komenským l. 1654, nebyly v Potoku schváleny ani vytištěny.[8]) Vydány byly teprvé v Amsterodamě l. 1657 s poznámkou Komenského: „Zákony ty v Blatném Potoku byly sepsány, ale nikoli (poněvadž snaha po škole sedmitřídní nezdařila se) veřejně přijaty. Připojil jsem je nicméně sem, aby, jest-li v nich co dobrého, nevzalo za své, škola pak Potocká, kdyby snad někdy mělo na ni přijíti dobrého řádu rozviklání, mějž tu ukazovatele, jak by snadněji na pravou cestu bylo se navrátiti, aniž budeme jiným nepřáti, jestliže i jim sepsání naše bude moci přinésti nějaký prospěch.“

V. *Pravidla života*, na něž jsme v „Besedě Učit.“ 1872 str. 3. pozorny učinili, sepsána byla, jak spisek sám oznamuje, l. 1645 v Elblagu pro mladého šlechtice polského, který, uživ u Komenského stravy i vychování, po tehdejším spůsobu jej žádal, aby mu vlastní rukou něco *do památníku* napsal. Místo lístku památníkového propustil jej Komenský od sebe se spiskem tímto povšimnutí hodným. Vydán byl spisek ten v Amsterodamě l. 1661 se „Strůjcem štěstí,“ nejspíše po druhé. Pravidla ta (Regulæ vitæ) i po Komenském v paměti a ve vážnosti zůstávala; jimi zavřel spis svůj (De studiis academicis liber singularis) Ad. Rechenberg (v Lipsku) l. 1691.

VI. *Katóna Mravná poučování* (Moralia), z nichž po mnohá století mladí i staří moudrosti života nabírali, v českých verších hned od 14 století velmi byla rozšířena, jakž posud hojní rukopisové svědčí.[9]) L. 1558 přeložil ty verše Pavel Aquilinas Hradecký, l. 1662 vydal i Komenský svůj překlad v Amsterodamě. Pro porovnání buďtež tu ukázky ze staročeské parafrasí i z obou překladů pozdějších.

Cato:

Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt:
Hic tibi præcipue sit pura mente colendus.

Obhovoření staročeské
(snad dle německého):

---

[8]) Opp. did. III., 735, 8.

[9]) Viz je v Jungmannově hist. lit. č. str. 32. č. 72. a v Hanušových Dodavcích a doplňcích I, 12. č. 72.

Poněvadž jest všemohúcí
Buoh na věky vždy budúcí,
Jakož písmo všelikaké
Svědčí, k tomu rozum také:
Toho slušie napřed ctíti
Čistú myslí vždy chváliti.

Aquilinas Hradecký:

Jestliže Bůh duch jest mysl, jakž písmo svědčí zřetedlně:
Tehdy myslí čistou aby ho ctil, náležíť předně.

Komenský:

Jestliže Bůh duch jest, svaté jakž písmo vynáší:
Jej tedy ctíti duchem čistým znej býti povinné.

Kdy Komenský Katóna přeložil, není povědomo. Dáváť l. 1661 v listu k Montanovi sám tuto neurčitou zprávu: „Katónova pak Mravná disticha, tak jak latině jsou (básní heroickou), provedl jsem, jakož i Vergiliových a Ovidiových několik veršů, majících býti ukázkou těm, kteří by je napodobovati chtěli.“ Poslednější verše z r. 1655 pocházejí:[10]) byl-li Kato přeložen v tuž dobu, dříve nebo později, to posud rozhodnouti nelze, protože posud nevyskytla se o verších těch zmínka určitější. Paměti hodno, že i toho veršování bylo Komenskému hájiti proti podezřívavým bohoslovcům. Učinil to, s duševní rozkoší svědom si jsa hybnosti, pružnosti a živosti českého jazyka svého otcovského, v tato slova:

„Jestiť jazyk český, ať mimochodem povím, k časomíře nežli k rýmům příhodnější (metro quam rhytmis accomodatior), i všelikými potřebami, které řecké a latinské básnictví milým a podivu hodným činí, opatřen. Totiž dostatkem slabik i krátkých i dlouhých, volností slova ve větě jakkoli rozsazovati (za téhož smyslu), i hojností úsloví nejozdobnějších, kdežto jisto jest, že jiní evropští jazykové v tom (zvláště v kuse prvním a druhém) mají nedostatek. Pamatuji, že jsem kdysi četl Teodora Bezy knihu o vyslovování jazyka francouzského, v ní pak mezi jiným i toto: ‚Pokusili se někteří, napodobujíce Řeky a Latiníky, francouzské napsati verše, nikoli rýmem, než časomírou. Veliké věru podniknutí a chvalitebné, ale bojím se, že nemožné, protože, ačkoli dlouhých slabik nám nikoli se nenedostává (pro dvouhlásky i trojhlásky), avšak bez nejvyššího uším francouzským ublížení dosíci jich nelze.‘ Takť on týmiž slovy (dobře-li pamatuji.)[11]) Opačný spůsob jest u Němců, v jichž jazyku

---

[10]) Časop. česk. musea 1842, 454.

[11]) Lékařem Cratonem seznámil se Teod. Beza l. 1573 s Bratřími. To snad bylo první příčinou, že Bratří Goudimelovy melodie rýmovaných žalmů Clem. Marota a Bezy oblíbili. Nebo ačkoli již kancional Šamotulský 1561 několik žalmů Blahoslavem zveršovaných obsahuje, přece teprvé

málem všecky slabiky (buď pro dvouhlásky, nebo pro sběh souhlásek, nebo pro přízvuk) jsou dlouhé, krátkých pramálo. Ale daleko větší překážka z toho vzchází, že ostatní nyní užívaní jazykové (vyjmouc náš slovanský s jeho nářečími) přirozený pořádek slov (jak mocí skladby se váží) zachovávají a přesmykovati jimi nemohou (jakž časomíry ozdoba, ano sama potřeba skoro vždycky žádá). Jest po ruce příklad marně pokoušené (málem bych řekl, směšné) básně heroické ve vypsání ptáčete rajského, k německé mluvnici Jana Klaie připojeném: Ein Vogel hoch schwebet, der nicht wie andere lebet.[12] V atrialné mluvnici své (která ozdoby řeči obsahuje) v kap. IV. §. 20. a 21. položil jsem příklad, že věta latinská pěti slov pouhým slov přesmykováním (vždy za téhož smyslu) sto dvacetkrát může býti obměněna, čehož ač žádný z jazyků evropských nedovede, čeština a polština dovedou na vlas. Dal té věci slavný důkaz slavný básník polský Kochanowski, celého Vergilia slovo slovem i slov týmž stále pořádkem převáděje, nikoli že by rovněž i metrum z toho vyšlo (tohoť ani při verších řeckých, v slova latinská prostě je převedouc, dosíci nelze), než že všude zůstal týž smysl.[13] Toť já tak mimochodem za dané příležitosti na obranu, kdyby snad někdo *bohoslovce*, že k věcem básnickým zabrousil, viniti chtěl. Člověk jsem, z věcí lidských nic sobě nekladu za cizí. Člověk pak od tvůrce učiněn jest harmonickým: jestliže tedy slušnou harmonií kdekoli kocháš se, kdož by měl míti za zlé?"

O zvláštnostech prosodie Komenského dočteš se v Jirečkově vydání „Časoměrných překladů žalmů" (ve Vídni 1861, XVI. sld.), sám pak přesvědčíš se, že mimo verše některé, v nichž slova z obvyklého pořádku po římsku se vysmykují, což Komenskému také jest ozdobou (jako hned 2.), ostatní mistrovskou lahodou k předu se nesou, ozdoby latinské českými ozdobami nahrazujíce (39; hříčku *carum* a *vile*), jinde ozdobou a živostí latinu předčíce

---

Jiří Strejc žalmy Davidovy l. 1587 převeršoval a přispůsobil k francouzským melodiím. Učený Esrom Rüdiger, l. 1575—1588, slyše žalmy ty zpívati, tak si je zalíbil, že vyzval Ambr. Lobwassera, aby žalmy podobným spůsobem po německu zrýmoval (Regenvolscius: Hist. eccl. slav. 65). Ale kdykoli o starší hudbu českou zavadíme, nevíme, s kým se poraditi; hudebný náš národ tam, kde by měl míti kritickou a souvislou historii své hudby, posud nejčastěji pouhým toliko chválením a velebením staré hudby odpovídá, a nevíme pořád nic podstatného, a chceme-li říci pravdu, jest nám z toho veliká hanba.

[12]) Klade tam větu Ciceronovu: Desine consectari bonos lingua petulanti (Ustaň stíhati dobré jazykem všetečným). Podobně Jungmann ve Slovesnosti 1846, 21.

[13]) Stran přesmykavosti v češtině i v polštině jest arci veliká rovnost, ale pro časomíru (dokud budeme chtíti) hodí se jediný jazyk český. Kníže básníků polských Mickiewicz okázal, že polský šestiměr pro závažnost přízvuku předposlední slabiky nestvůrou býti musí. Kvantitu přec jen sluchem měřiti sluší, nikoliv okem, zvláště tam, kde jest délka položením.

(52. crimen vini, 88. sua consumere, 97, 104, 111, 119 a j.) i jiných okras (v mluvnici ozdobné vyložených) samostatně po česku šetříce (23, 40, 61, 75) atd. Ale však si každý sám, komu to vděk, krásy ty najde.

Již tedy Katona, jak mu „otcovského jazyka milovník“ správně a mrštně po česku mluviti poručil, ku Komenského spiskům o mravech a zákonech přikládáme, aby po jedenácte[14]) vyšel si mezi Čechy.

Vydávaje pak tuto svou knížku, posílám ji přede vším Tobě, Karle milý i milému rodišti.

Na Smíchově v měsíci srpnu 1876.

Fr. J. Z.

---

[14]) Vydání českého Katona u Jungmanna najdeš (V, 254). Náš text jest Rozumovy staročeské bibliotéky I. 1853.

Jak lenivost ze škol vypuditi.

Mladým práce, starým rada.

Škol představení, mistři, žáci zdrávi buďtež skrze Krista!

Že mi pod rukou příčiny vzcházejí mládeži křesťanské a školám zavděčovati se, nikoli nerad nevidím, aniž se jich chápu bezděčně, jist jsa, že od vyšší prozřetelnosti se poskytují, jenom kdyby nenedostávalo se nám pečlivosti k jich uchvacování. Samyť neduhy věcí k vyhledávaní léků, sámť nepořádek k napravování řádu, samyť zlé mravy k nalezání dobrých zákonů příčinu dávají a osten: ale že ne vždycky liknavost naše toho si všímá a k vyhledávaní prostředků se neprobouzí, věc sama mluví. Necháváme obyčejně věci běžeti, jak běží, nebo domýšlíme se, že jsme povinnosti své učinili za dost, když nářkem a bědováním, že nedostatků svých nejsme nepovědomi, dáváme na jevo. Pročež, kdož lépe prohlížíme, že v bahně zmatku vězíme, stále naříkáme, ale vězíme v něm stále, protože k opravdovým radám a vybřednutí buď nepřikročujeme nikdy, nebo jistě nikdy dosti zručně a opravdově nepřikládáme ruky k dílu.

Odtud jde, že vady naše, které jednou nás opanovaly, tak pevně stále utkvívají, že i za neblahé úrody zmáhají se víc a více. Znamenajíc to moudrá starobylost a chtějíc to vyjádřiti důrazně, smyslila, že Herkulovi přenesnadný byl zápas se zmyjí Lernajskou, protože byla mnohohlavá, a když jí sražena byla hlava jedna, ihned jí narůstaly dvě. Buď tomu jak buď, přemáhati vady naše nám třeba, až s pomocí boží budou přemoženy. Nám pak nyní s jednou nákazou škol, *s lenivostí*, jest boj podniknouti. Dal nám k tomu nedávno příčinu bědujícího muže moudrého nářek na obecnou ochablost většiny ve školách učitelů, i v této naší škole, a povin-

ností jich povolání toliko ledabylé odbývaní. Bylot se nadíti, že otupělost poněkud bude vypráskána rozžatými lepší metody [1]) pochodněmi; ale co platno rozsvěcovati svítilny, když lidé oči otevřiti nechtějí? Vytanul tedy na mysl muže veleučeného úsudek, že nadarmo po napravení metody se sháněti, nebude-li ze škol vypuzena *lenivost*. Pro její tedy vypuzení vhodnou viděla se býti rada uveřejniti zlatou knížku Jachyma Fortia o způsobu studií, v níž k oblíbení si studií všecky ve školách učitele i učně podivuhodně rozpaluje. Postaral jsem se tedy, aby u nás byla patištěna, [2]) jako p. Erpenius před několika roky v Belgii mezi svými — ale kéž by i s podobným prospěchem! On vypravuje, že mu za schválení toho spisovatele přemnozí velice děkovali: u nás nic takového; hluboké všude ticho. Čtou-li nebo nečtou, rozumějí-li nebo rozuměti nechtějí, nevím; ale mám za to, že mi jest udělati, aby rozuměli. Tvrdím, že otázka mravouků, nevděčníkům-li sluší dobře činiti, člověku křesťanskému jest zbytečna. Dotvrzujeť toho Kristus (Mat. 5, 44, 45), dotvrzuje toho apoštol (2. Tes. 3, 13), [3]) dotvrzuje toho i sám Seneka návodem přirozeného světla vyznávající, že máme útrpnost míti s ubohými. Ubohý jest, kdo svému dobrému nerozumí; ubohý jest, kdo, kam nejvíce dostati se dychtí, nezná cesty, kudy by se tam dostal; ubohý, kdo, citě, léků nezná, a všech těchto ubožejší, kdo ani svému dobrému rozuměti nechce, ukazovatelem cesty pohrdá, ano ho nenávidí, neduh i lék ukazujícího odpuzuje. My pak, nuže, setrvejme, následujíce Boha, i nevolným přáti a jim, dá-li Bůh zdar, prospívati neustávajíce. Toť jest, co bylo příčinou, že tato rozprávka vzešla, jíž klademe nápis „*Obživlý* Fortius," a to proto, aby zdál-li se býti nejasným v prvejší podobě, vyjasnil se v nové, zřetelnějším totiž toho, čeho si žádá vyložením a bližším k věcem našim přispůsobením. Přidáváme „Jak lenivost ze škol vypuditi," protože, nebude-li ohromný ten, cestu ku všemu

---

[1]) Míní přede vším „Metodu jazyků nejnovější," l. 1648 v Lešně tiskem vydanou.

[2]) Knihy, obsahující věci nové, znamenité, bývaly patiskem rychleji rozšiřovány. I Komenského spis nejeden na rozličných místech patiskem vydán byl. „Život J. A. K." str. 57. pozn. 57.

[3]) Mat. 5, 44., 45: Nechejž tu daru svého před oltářem a odejdi; prvé smiř se s bratrem svým, a potom přijda, obětuj dar svůj. Vejdi v dobrou vůli s protivníkem svým rychle, dokud jsi s ním na cestě; ať by snad nedal tebe protivník tvůj soudci a soudce dal by tě služebníku, a byl by uvržen do žaláře. — 2. Tes. 3, 13: Vy pak, bratří, neoblevujte, dobře činíce.

ušlechtilému zamezující balvan odvalen, všecky ostatní návody, všecka napomínaní, všecky tužby dobrých lidí vzhledem ku školám, všecka o ně péče, starosti i štědré náklady nábožných Mæcenatů, všecky obnovené koleje, posluchárny, ústavy, všecky konečně dobré zákony, všickni zákonů strážcové, slovem: všecko, všecko, všecko že marné jest a povždy bude, vidím. Nuže tedy, pokusmež se poraditi, jak ze zahrádek moudrosti šelmu tu tak škodlivou, lenivost, vypuditi nebo raději radu uváděti v skutek. Já sám příkladem čilosti půjdu napřed, práce nešetře a rozjímaníčko toto vytištěné veškerým školy naší občanům i těm, kdož budou chtíti, zdarma nabízeje. Ale pod tím vymíněním: Předně, aby je *čtli;* neskládají se zajisté knihy pro moly, než pro lidi. Druhé, aby čtli bedlivě, by porozuměli, co se povídá; čísti a nerozuměti jest nedbati. Třetí, aby neopomíjeli druh s druhem o též věci rozprávěti a vzájemně se pobádati. Začněte, prosím, býti sdílnými, což jest světla přirozenost, nikoli tajnůstkáři, což náleží temnosti.

1. Zachováme spůsob těch, kteří spolu radu bráti chtějí. Předložíme předně skutek, který nám dělá starost. Pak vyhledáme léky, jimiž by neduh mohl býti zahojen. Naposled, když je najdeme, učiníme jisté napomenutí a povzbuzení všem, jichž se tu jakkoli týkati může, abychom jich horlivě užívati nelenili.

2. Skutek, který nás tu souží, jest ten, že školy do jakési tajné nemoci tak hluboko zabředly, že ani trochu pravé čerstvosti neb živé barvy nezbývá, jenom hubenost a bledost, léků však že odmítají nebo jen z přinucení jich užívají, užívaním nic se nespravují, nával dostávají a se horší.

3. Příčin toho neduhu že jest mnoho a velmi rozličných, není nám nepovědomo; avšak máme za to, že všechny do jednoho společného pramene toho zlého svedeny býti mohou, když, jak se nyní věci mají, proti každému neduhu zvlášť zvláštní léky budou zkoušeny a nalezeny. Bude to zakořenělá ospalost a nedbalost, sama sebou účelu školského živobytí nedbající, když jí jinde okazován bývá, oči otevřiti nechtějící, a netrpící, i když účel ten vidí, aby ze spaní byla vyburcována.

4. Což aby zřejmo bylo, potřebí jest tyto tři kusy pořádkem vyložiti:

I. Škola sama sebou že není nic jiného, než cvičiliště prací (příjemných, ale přece prací).

II. Lenivost co jest, jak mocně a škodně školy obklíčila.

III. Zapuditi lenivost co jest, a že jiné rady nezbývá, má-li školám zdraví býti zase navráceno, než aby škodná ta potvora nadobro byla vypuzena, a komu práce ta, lenivost ze škol vypuditi, přisluší.

5. Nejprostší výměr školy jest ten, že jest *sbor vyučujících a učících se.* Avšak učiti práce jest, škola tedy *prací cvičiliště.* Dím: učiti jest práce, protože učiti není nic jiného, než neumělé vésti k umění; učiti se, vedenu býti. Avšak kdo vede, jde napřed, kdo veden bývá, jde za ním; jíti pak napřed, jíti za někým jest choditi, a kdo chodí, nestojí, neleží, nespí, nedříme, nezívá, než hýbe se, tuží se, svaly napíná, celým tělem pohybuje a ne jinak, než neustále pohybovati se pokračuje, cíle svého dochází.

6. Někdo nezkušený namítne, že škola sluje *σχολή* (scholé), t. j. praznění, praznění pak že jest protiva práce. Proti tomu dím: ale práce řemeslné, tělo umdlévající, a takové to praznění pouštěno bývá pracím školským, k tomu konci, aby veškera síla přirozenosti rozlila se k silnějšímu pohánění prací duševních.

7. Rovněž bylo školám dáno jméno *hry,* ne snad aby si žáci myslili, že se jim dovolují kostky, karty, vrhcaby a podobné trety, než aby školy měli za místo utěšení, práce své při učení dobře zřízené že nejsou těžké namáhaní než pohybování duše a lahodná a příjemná, jaká při hrách samých bývají.

8. Že škola není nic jiného, než stálá *dílna*, také zřejmo jest z čestných názvů, které školám dávány bývají, nebo z výměrů metaforických, jimiž zaměstnání škol a lidí školskému živobytí oddaných případně vyjadřována bývají. Dotkneme některých.

9. Předně škola jest prý *dílna lidskosti*, kdež lidé mladí a suroví k přijetí plných a pravých obrysů lidskosti vzděláváni bývají, aby nezůstali pařezy, než stali se živými obrazy Boha, tvory tvůrci nejpodobnějšími. Jako tedy dílny řemeslníků (zvláště tesařů, sochařů, malířů) zahálečů netrpí, než dílo dělajíce stále vrou (dřeva osekávajíce, štípajíce, rozsekávajíce, tešíce, vyřezávajíce, malujíce), aby neuplynul žádný den bez užitku, a nedovolují se jiné prazniny nežli Bohem dovolené, v témdni den sedmý: tak vůbec jest i školám zařízenu býti, aby žádná dílna řemeslníků nebyla více činná, nežli tato *dílna moudrosti*, neznajíc praznin, leda když má prazněno býti Bohu.

10. Nazvány byly školy také *dílnami světla*, a to velmi příhodně, protože škol cíl nejhlavnější jest mysli osvítiti, zaplašiti temnoty nevědomosti, bludů, hříchu, které s námi se rodí. Když

tedy pojmeš školu za dílnu světla a svitilen, nutně jest ti podobně pojíti i dělníky za činné a čilé. Jedni nechť shánějí látky k dělání pochodní se hodící, druzí ať připravují knoty, vosk nebo lůj, ať svíčky smáčejí, lijí, táhnou a hotové rovnají atd. Jiní nechť dělají troud, kují ocelky, jiskry rozkřesávají, světlo rozsvěcují, po svícnech rozestavují, štipce chystají, utírají a dělají, aby v světle bylo všecko.

11. Příhodně také někteří školy k umění *stavitelskému* přirovnali, protože se tu opravdu lidé dělají, aby dobře ku stavbě jakékoli společnosti, hospodářské, občanské, církevní jako dobře přitesaní kamenové hodili se do rovnosti a spojení dobrého řádu pevně udrželi. Kteréžto dílo když pozorujeme ne jako pouze lidské (čímž není) než jako dílo věčné moudrosti, jež ona skrze pomocníky své, skrze lidi spravuje, dobře pozorujeme i vzor té moudrosti, moudrého Šalomouna. On chtěje vystaviti Bohu chrám, sobě palác, a zasnoubené sobě dceři Faraonově dům (kteréžto tři věci zdají se v sobě míti znak církve, obce a školy), sháněl dělníky umělé a pracovité, počtu podivu hodného. Vyslal zajisté na horu Libanon 80.000 lidí na kácení a tesání, 70.000 na odnášení dřev pod 1300 dozorci: když byly stromy cedrové nakáceny, osekány a otesány, byly snešeny ku pobřeží mořskému, na vory naloženy a do Jeruzalema dopraveny, díla pak kovová slévána byla na polích Jerišských mezi místy Sochot a Sartan, vše na příklad, že bedlivé vypracování živých kamenů a stromů na stavbu církve a obce nikoli bez předcházející velké a pečlivé práce připravujících je školským uměním dosaženo býti nemohlo. Škola tedy nic jiného nemá, nežli práce, ale příjemné, dobře-li bývají spravovány, jako ve vonném lese Libanonském, jako na růžových polích Jerišských.[4])

12. Pozorujeme-li školu jako *brav beránků božích,* kteří paseni býti mají pící moudrosti, poučiž nás Jakub patriarcha, že i tu dílo a práce jest, nikoli zahálka a nedbalost. Ten když sloužil tchánu svému Labanovi, pásaje stádo jeho, dí, „že jsem vší svou silou sloužil," a „bývalo tak, že ve dne trápilo mne horko, a v noci mráz, tak že odcházel i sen můj od očí mých." Bůh pak na pastýře Izraele, že stáda nepasou, neduživých neposilují, nemocných nehojí, zlámaných neuvazují, zaplašených zase nepřivodí, a když něco hyne, nehledají, nářky čině, dosti ukázal, jakého bdění, pečlivosti a práce vyhledává hlídaní lidí (buď jako ovec v církvi,

---

[4]) 1. Kral. 5, 15. 7, 46.

nebo jako beranů, kozlů, volů, medvědů a lvů v obci, nebo jako beránků, kůzlátek, volečků neb lvíčků ve škole).[5])

13. A nikoli nepřípadně přirovnávají se školy k *semeništím;* jsou zajisté církve i obce semeniště opravdová. Nebo jako opatrní zahradníci nikoli tam stromečků nezasívají a nezasazují, kde potom stojíce ovoce nésti mají, než do zvláštního místa v zahradě, jemuž semeniště neb plániště říkají: tak nemohou lidé teprv, když již v církvi a v obci postaveni jsou, býti cvičeni, než dříve, v samé mladosti, dokud, břemen nesnášejíce, schopni jsou všelikého cvičení. Jako tedy zahradník v samém semeništi největší práci mívá, aby ze semének dobře vyklíčely stromečky, a pláně z lesů přinešené a do zahrad přenešené aby zakořenily se pevně, jež tedy musí zalévati, přesazovati, štípě rouby připravovati je, aby dobré ovoce přinášely, pak je klestiti, a co té práce ještě víc, až stálou a opatrnou péčí několika let zrostlým štípky na své místo v zahradě přesazeným, aby ovoce nesly, můžeš poručiti. Tak jest i tu: semeniště obcí a církve mnohé a prozřetelné práce pilně požadují, nechceme-li, aby naše stromečky, z nichž stromy ovocné býti mají, posýchaly, pustly, pocházely.

14. Velmi případně školy porovnávány bývají s lůžkem roditelek, když velí apoštol, aby mladí křesťané za nemluvňátka právě narozená pokládáni a čistým mlékem rozumnosti kojeni byli. A Sokrates filosof, syn jsa pomocnice při porodu, sám stav se moudrým a nemálo k tomu se přičiňuje, aby i jiní moudrostí byli napojeni, vyznával, že myslem lidským konal služby babické.[6]) Velmi důmyslně. Bůh zajisté semeny moudrosti a cností v pravdě obtěžkal milovaný obraz svůj, přirozenost lidskou, která ve všech svých jednotlivcích nabyla vtipu t. j. schopnosti přiučiti se čemukoli, jen když nescházejí lidé takoví, kteří by milostně pomáhati dovedli k šťastnému porodu krásného dítka moudrosti, dítka kypícího výmluvností, dítka cností živého a švarného. Již pak v domích roditelek nezahálí se než pracuje statečně, když totiž matka sama trpí kruté bolesti, jež aby zmírnila věrná pomocnice porodu léky shání potřebné, moudře prudkosti jim odejímá a užívá jich opatrně; z těch pak kteří přítomni jsou, každý něčím uzdraviti

---

[5]) Gen. 31, 6. 40. Ezech. 34, 4.

[6]) Sokrates otce měl Sofroniska sochaře, matku Fénaretu, pomocnici porodu. O jeho učení a působení viz zajímavou rozpravu dr. Jos. Durdíka („O Sokratovi“) v Besedě Učitelské 1876 čís. 27—29.

a zachrániti roditelku i dítko se přičiňuje; nemůže-li jinak, aspoň modlí se. A budeme se snad domýšleti, že umění pomáhati myslem lidským není rovněž tak vážné a namáhavé? že zahálkou a hračkou může býti odbyto?

15. Konečně ne nedůvodně škola *cvičiliště Muz* sluje a s bojem se porovnává. Sebere se tu totiž z vybranější mládeže pluk k bojování proti vrahům přirozenosti lidské, proti nevědomosti, bludům, chybám, a k vyvržení z území církve a obce všech pomyjí surovosti a sprostoty. A kdo pak kdy viděl, že by který boj sveden byl bez mnohých těžkostí? Nejde se tu k rozkoším, než k strastem a k trampotám, až udatně bojujíce skončí boj: pak teprv veliteli, vůdcům i vojínům vrátí se klid a bezpečnost, i sláva, hojné pohodlí za obecné radosti a plesu.

16. Budiž z toho zřejmo, co školy jsou, a jak pracovitých občanů požadující, t. učitelů, žáků a správců čili dozorců nad oběma. Což aby vyšlo na jevo ještě patrněji, vizme jednotlivě, jaký má býti učitel, jací žáci, jací dozorcové.

17. *Učitel dobrý* jest ten, který čím sluje, tím i býti se snaží, *učitelem*, ne larvou učitele. Práci vyučovací nebude se tedy vyhýbati, než jí hledati; práce nebude odbývati leda bylo, než opravdově, ne do větru, než k jistému a stálému prospěchu svých žáků. Ono Senekovo povědění sobě řečené měj a žákům příkladem svým je osvědčuj: „Duše ušlechtilé práce živí; málo jest, práce-li neodmítáš, žádej práci; nesluší muži, báti se potu.“ Ptá se dobrý učitel: *koho* má učiti? — „hodný učitel v hojnosti žáků zalíbení má,“ dí Fabius. Ptá se: *čemu* má učiti? Všechny všemu vyučiti hleď. Ptá se: *jak* učiti má? Aby bez bití, bez křiků, bez násilí, bez ošklivosti, příjemně a lahodně vplývali praménkové umění. Jako rozumný sochař, který obrázečky boží co nejkrásněji vyřezati a omalovati, udělati a předělati a samému pravzoru co nejpodobněji přispůsobiti se snaží. Jako čistý a ryzí služebník světla věčného, který mrákoty mysli rozplašiti a světlo do všech smyslů a činů vlíti usiluje. Jako stavitel neunavný, který les moudrosti se všech stran poráží, sváží, snáší, přispůsobuje, urovnává a sestavuje, aby všecko všem smyslům přispůsobuje a rozumně urovnávaje, veškeru prostoru přirozenosti lidské stavbami naplnil. Jako pastýř dobrý, který při svých beráncích stále bývá, pilnou péči maje, aby před dravostí divoké zvěře chráněni, před nákažlivými nemocmi opatrováni, od zbloudění mnohocestného zbraňováni, zdravou pící života paseni, pramenem vod živých napájeni byli. Jako pilný za-

hradník starající se o všecky rostlinky nebeské péči zahrádky jeho svěřené, aby po celé jaro svého živobytí správně byly sázeny, zalévány, občerstvovány a sesilovány. Jako věrný rodících myslí pomocník, aby co nejbedlivěji žádné péče nešetřil, aby snadněji a šťastněji mysl plod svůj vydati mohla. Konečně jako vůdce boje proti surovosti a vší nešlechetnosti atd.. Šťastné školy s takovými učiteli!

18. *Dobrý učeň* nebude jiný než ten, který zcela shoduje se s svým jménem, který nejvýš dychtí po učení a žádné práci se nevyhýbá, aby umění dosáhl. I jeho srdce ušlechtilé rovněž práce živ, budiž i jemu málo, odmítati práci, sám práce žádej, neboje se žádného potu. Umiň si věci nejvyšší, nikoli prostřední, vždy vyhledávej, čemu by se učil, dokud cítíš, že ti ještě něco schází, a od koho by se učil; učitelů svých buď všude následníkem, mezi spolužáky zápasníkem: oněm všemožně usiluj, aby pilností a prospěchem se vyrovnal, tyto aby převyšil. Buď jako látka dobrá, v nejlepší obraz, ano v podobenství samého Boha proměněnu býti žádostivá. Jako vzduch čistý, vroucí touhou, aby v sebe pojal světlo. Jako staveniště krásně urovnané, všeliké moudrosti krásnými stavbami naplněnu býti dychtící. Jako beránek na pastvě, po píci duševní bažící. Jako rostlinka ušlechtilá, toužící, aby vzrostla v košatý strom ráje božího a přinášela ovoce příjemné a vůní dýchající. Jako duše, cítící, že jest semeny božskými naplněna, a hledící, aby vydala plod živý moudrosti a cností, pomáhajícím k tomu ve všem jsouc povolna. Konečně jako vojín dobrý, vůdců svých na pokynutí poslušný, po vítězství dychtící.[7])

19. *Správce* dobrý jest, kdo pro zdar školy všelikou péči vynakládá a myslí si, že mu dobře není, škole-li dobře není. Školu, k níž jsi byl povolán, za místo pokládej, jemuž máš učiniti čest dle vší možnosti. Činí tedy, co činívá dobrý velitel ve vojště, stará se, aby mělo statečné vůdce a setníky, přičiňuje se k tomu, aby jenom vojíny statečné buď přijímal nebo cviče je, statečnými je učinil, jež by pak v řadu slušnou mohl postaviti. Nejlepší zbraní je opatřuje, řádem zákonů je v mezech udržuje, k věrnosti přísahou je zavazuje a o to pečuje, aby jim mzda zasloužená ne jen byla slibována, než i v čas vyplácena; pak je vede proti ne-

---

[7]) „Každé porovnání pokulhává,“ zvláště pak tuto, když látka sebe lepší, vzduch sebe čistší, staveniště sebe urovnanější atd. touhy po tom nemají, aby stalo se z nich, co stává se z nich dle vůle nejsoucí v jich hmotě. Za to ve všech podrobnostech zdařilé jest přirovnání v §. 19.

příteli, napomínaje jich, aby nepouštěli se statečnosti, nikdy vojsku nedovoluje lenivé zahálky, bez ustání děláním táborů, picováním, harcováním a s nepřítelem se potýkaním k udatnosti je naváděje. Kdykoli má sveden býti boj, objíždí, řady staví neb přestavuje, bez ustání prosí, napomíná, sliby a hrozbami donucuje, zběhy nazpět vodí, slabým pomáhá, udatné chválí, slovem, až k dosaženému vítězství bdí a nikoho z péče nepouští, čeho potřebí, ničeho nepomíjeje. Víť dobře, kdyby něco na nic dopadlo, že by z toho pošla vlasti zkáza, jemu pak nečest a neváżnost; nemůžeť vlast nadíti se bezpečnosti, ani on slávy výtězovy, leda zvítěziv.

20. Ejhle, jak se tu pořád jen vyhledává čilost, statečnost, namáhaní ducha bez ustání, napínaní sil, snaha neunavná, práce za prací, a bdění takřka nekonečné; žádné váhaní ani obmeškání, žádné ohlížení se po tom, co již vykonáno, než po tom, co ještě vykonati zbývá, dokud nebude dosaženo konce!

21. A zdaž všechny ty věci s takovou horlivostí ve školách shledáváme? Kéž bychom shledávali! Bylo by zajisté i tu viděti, jak bděním a činěním s božím požehnáním všecko s prospěchem se daří.

22. Avšak všecky ty věci přerušuje přezáhubná ona a nemotorná obluda, na niž jali jsme naříkati, *lenivost.* Abychom pak v myslech svých byli povzbuzeni ji vypuditi, pozorujme: 1. co jest lenivost, 2. jak hluboko do škol se zadrala, 3. a jak škodně.

23. *Lenivost* jest prací ošklivení spojené s malátnělostí. Odtud pak pochází: 1. od dotčených prací utíkaní a kde možná od nich se uchylování, 2. nebo odbývaní jich nuzné, chladné, povrchní a leda bylo, nebo konečně 3. upotřebení a prací počatých opouštění.

24. A nevidíme-liž tři ty věci všude ve školách? Neutíkají z nich raději nežli do nich chodívají učitelé i učňové, vyjímajíc leda ty, kteří jinde výživy vyhledávati neumějíce, ve školách jí hledají a v nich setrvají z přinucení? [8]) Nehledí-li i ti, kteří ve škole zůstanou, prázníce a lelkujíce, většinu času zabiti? Zdaž v hodinách, jichž na učení nuceni jsou vynakládati, nekonají všecko ospale, chladně, váhavě, leda bylo? Zdaž neutíkají konečně jako z psince, cíle vzdělanosti nedosáhše?

25. Jdouce pak k podrobnostem, na *učitele-li* pohledneme, že leniyostí posedlí jsou, zřejmo jest z toho: *Předně,* že sami ne-

---

[8]) I mládež mívala druhdy ve školách opatření stravou i jinými potřebami. *O učitelích* srov. Zákonů Potockých XXI, 2.; také tuto doleji §. 67.

dbají, aby si opatřili pravé vzdělanosti světlo pravé a plné, tím méně že podnikají práci k dosažení té vzdělanosti potřebnou. Což aby poznáno bylo, stavím jim na oči jako za zrcadlo ono Erasmovo povědění, které přidáno jest k „Fortiovi" (našeho zde vydání str. 175) v tato slova: „Kdo by chtěl vyučovati někoho („někoho" dí, jako jednoho: co pak teprv učiní, kdo bude chtíti vyučovati celou školu a tomu vyučování oddati celé své živobytí?), přičiňuj se, aby věci nejlepší přednášel. Aby pak nejpravěji mohl přednášeti věci nejlepší, potřebí jest, aby věděl *všecko*, nebo, když to duchu lidskému jest odepřeno, aby aspoň z každé vědy věděl věci nejhlavnější. Při takovém (t. učiteli) nespokojím se desíti nebo dvanácti spisovateli, nýbrž budu požadovati takového oboru učenosti, *aby mu nic nebylo nepovědomo* (pozor!) i při tom, kdo učiti věcem nejmenším se strojí. Bude mu tedy projiti veškerou řadou spisovatelů, aby každého dobrého spisovatele nejprvé četl, však tak, aby žádného neminul, neochutnaje ho" atd.[9]) Avšak takovou plnou vzdělaností sám sebe nejprvé opatřiti, aby byl jako živá knihovna a svým jako jasné slunce, se všech stran je ozařující, kolikátý pak z učitelů k tomu se přičiňuje?

26. Z toho jde: co sám kdo málo zná, tomu že málo učiti může, a prospěchu žáků podporovati že buď nedovede nebo nedbá. Kterou školu, prosím, ředitelové spisovateli dobrými naplňují? Které spisovatele rok po roce proberou a dokončí? Deset neb dvanáct? Těmi však není Erasmus ještě upokojen.

27. Avšak i když toho neb onoho spisovatele se žáky probírají, s jakou to pilností? Kolik hodin denně vyučují? Mnoho jest viděti Fortiův, kteří by o sobě to co on mohli vysvědčiti? „Den co den vyučoval jsem v dvanácti hodinách, a mimo ty hodiny řečníval jsem jednou buď o Bohu, neb o světě, nebo o jiných otázkách k vůli cvičení (Viz čl. 16. Fortiova řádu vyučovacího)." Kde jsou takoví Fortiové? [10])

28. Již pak co o *žácích* škol říci máme? Není-liž zřejmo, že nejúhlavnějším nepřítelem, leností, většina jich se všech stran posedlá jest? Předně zajisté mají *mysli* i *srdce* obklíčené hustou jakousi mhlou, že k jasnosti pravé a plné vzdělanosti prohlednouti nemohou. Pročež ani touhy po ní v sobě nepocitují, spokojujíce se tím, jen když toliko uměním natřeni jsou, praví chatrné vzděla-

---

[9]) Obecného vzdělání na učiteli požaduje, zvláště na humanistovi.
[10]) Ovšem naproti největší lenivosti největší horlivost tu klade.

nosti otroci, nemotornému a lenivému zajatci nejvíce se podobající, který moha zlomě okovy, z tmavého vězení vyprostiti se, nic se o to nestará, v temnosti a v nečistotě raději tráví své živobytí.

29. Odtud mají uši leniovstí posedlé, poslouchajíce učitele, i když mohou, s ošklivostí. Poslouchají jakoby neslyšeli, a jsouce žáci kolik let, ničím jiným nežli pořád žáky zůstávají.

30. Avšak i *oči* jich lenost skličuje a závratí je naplňuje, že i v soukromí knihy čísti lenivějí; jménem jsou učni krásných umění, skutkem chovanci lenosti a nemotornosti.

31. Co *o jazyku* mám říci? Že také sklíčen jest, při většině řídkost otazování, váhavost v odpovídaní, zanedbávaní výmluvnosti ukazuje.

32. A což *vnitřní smyslové?* I tu zmalátnělé všecko. Aby mysl napásla se picí moudrosti, po tom netouží; paměti aby neumdlévali, naučíce se každého dne věcem některým a uložíce je u vnitřní pokladnu duše, proti tomu se vzpouzejí; ba ani nechtějí, aby mysl vlastním přemyšlováním čerstvou zůstávala.

33. Ruce mnohým tak malátnějí, že ani dobrých pravidel spisovatelů vypisovati nechtějí, neopatřujíce se žádnou zásobou výpisků, bez nichž vzdělaným se státi není možná.[11])

34. Tato zlenivělost částí přivodí seslabení a otupění celého těla i duše, že mnozí, zapomínajíce, proč jsou a jmenují se žáky a proč školským živobytím byli se zavázali, jídlu, pití, spaní (ne jen v noci, nad potřebu, než i ve dne) a tím lenivé zahálce oddáni jsouce, nejpříjemnější vesnu věku svého, léta mladosti, utrácejí.[12])

35. Dají-li se do nějakých cvičení, bývají cvičení potvorná: kostky, karty, zápas neb šermířství, toulky neprospěšné, tlachavé vypravování, nemírné popíjení, noční hýření atd.

36. *Správců škol* konečně bdění nad zdarem škol jaké jest? V přehlížení nepořádků jaká bedlivost? v odstraňování zmatků jak opravdová péče? Místy není žádných správců škol, protože žádni nebývají ustanovováni, a kde jsou, zřídka bývají k úřadu svému dostatečni, ku všemu prohlédavi a horlivi, tak že úřad svůj nehodně zastávají. Školu totiž málo kdy navštěvují, málo kdy učitele a učně zkoušejí, málo kdy nedbalým domlouvají atd., nechajíce věci běžeti, jak běží, aby nikoho se nedotkli.

---

[11]) Viz Prav. živ. pozn. 4. O výpiscích viz také Zápisek Jungmannových č. 11.

[12]) Pravidla živ. pozn. 11.

37. Co z toho jiného pojíti může, nežli co vidíme v dílnách řemeslnických, kde dělníci váhavci spaním, hrou, zahálkou čas zabíjejí? Že totiž dílo buď nedokončené neb nedokonalé zůstává. A co v dílnách stavitelských, když se nenakácí dříví s potřebu, a co nakáceno, když pečlivě se nerozřeže, nepřiseká, neoteše? Že totiž staveniště buď zůstanou bez stavení, nebo že ti, kteří paláce byli přislíbili, sotva dodělají chatrče, ba i ty skulinami, hrbolatinami a neuhlazeností znešvařené. A co ve válce, kdež leniví vůdcové a leniví vojáci, i když jest příhodnost zvítěziti nejpříhodnější, vítězství ztrácejí. A co v zahradnictví neb rolnictví, kde na zanedbané půdě kapraď, která by spálena měla býti, se rozrozuje, místo lahody trní, místo úrody úhor atd.

38. Takovým spůsobem arci školy zlenivělé všeho očekávaného ovoce potracují; z dílen svých místo tvárných soch špalky nemotorné, místo světla světa kouřící oharky, místo čistých beránků bujné kozly, místo stromů ovocných trnovité hloží vydávajíce. A mají-li zlé ty věci někdy býti napraveny, musí lenivost ze škol býti vypuzena.

39. Ale což jest *vypuditi?* Násilný čin nějaký proti věci, která nám činí těžkosti a nepohodlí, nechce sama ustoupiti nebo mírně se dáti odstraniti. Nebo pak jí buď křikem od sebe odženeme, nebo rukama vytlačíme, nebo kyjem vytlučeme, nebo poválíme důtkami a spůsobem jakýmkoli nahnati strachu a obrátiti na útěk nastrojeným.

40. Když nám tedy jest lenivost vypuditi, jest nám učiniti násilí nejhoršímu onomu zvyku, který nás v rozmařilost uvrhuje a pouty škaredé jakési ospalosti svírá, tak že stáváme se nehybnými k honu po moudrosti. Násilí jest nám učiniti takové, aby lenivost, nejsouc nikdy více trpena, v lůně školském nemohla se zahnízditi.

41. A kdo má rukou přičiniti potvoru tu vypuditi? Když Kalidonský onen vepř (básníky opěvaný) luhy Aetolské a vinici krále Oenea nejkrásněji štípenou pustošil až hrůza, píší, že sešli se nejsilnější myslivci z celé Aetolie, aby toho vepře zabili.[13])

---

[13]) Proti společnému škůdci společné obrany třeba, jako v Aetolii. Že byl král Oeneus v Kalydoně, hlavním městě aetolském, obětuje bohům pominul Artemidy, bohyně myslivosti, poslala bohyně hrozného vepře, hubícího krajinu. Oeneův syn Meleager, svolav na pomoc heroy Jasona, Nestora, Tesea a j., podnikl hon. Atalanta poranila vepře, jejž pak lovci dorazili.

U nás pak, když vlk stádu škodí, sbíhají se lidé urození, měšťané i sedláci, stádu svému na pomoc přispívajíce. Vrah konečně, vrazí-li do vnitřností vlasti, neopomene nikdo zbrojí se odíti. Nemají-li tudíž i tu sběhnouti se všickni, kde mnohem větší záhuba se činí rolím obce, vinicím církve, stádům beránků Kristových, mládeži, nežli by od které divoké zvěře a od nejzuřivějšího vraha mohla býti učiněna?

42. Vypuzovati nestvůru tu nejvíce těm přisluší, u nichž nejvíce se byla zahnizdila. A kdo pak jsou ti? Nejvíce nářků jde na učitele, oni pak na učně vše svádějí. Ale hřeší se bez odporu s obou stran: když bývá učitelům za těžko, horlivě vyučovati, nechtějí žáci pro zmalátnělost pilně se učiti. Obě tedy strany váhavostí sklíčeni jsou, avšak větší vinou učitelů, kteříž jsou zajisté jako pramen, z něhož škodliví potůčkové následování k žákům řinou.

43. Nechť jsou přesvědčeni všickni, že jim ta starost přisluší, jichž práce, cnost, pověst, svědomí, ano i spasení hubí ta potvora. Ve školách totiž učitelé i učňové se svými dozorci, kromě pak školy rodiče, správcové církví a ti, jichž péči svěřena jest vrchní správa věcí lidských, úřadové křesťanští.

44. *Učitelé* vypudí lenivost od sebe sama i od žáků.

45. *Od sebe sama*, předně uvažujíce vznešenost svého povolání, o níž pronesl se Bůh slovy k prorokovi: Aby štípil nebesa a založil zemi (Izaiáš 51, 16.). Ejhle, škola jest štěpnice církve, základ obce, vy pak, školní mládeže představení štipitelé jste obojího ráje, nebeského i zemského. Co jest tedy nad vás slavnějšího, jestliže jménu svému za dost činíte?

46. Lenivost musí vybiti i píle řemeslníků: kterému zaměstnání kdo z nich mysl svou oddal, v něm i vyniknouti se snaží (leda by zvrhlý byl), jakož i aby v rukou měl ku všem částkám prací svých jisté zručnosti a návody. Umíť kovář změkčiti si železo, aby bylo tažitelné jako vosk, a pak je formuje. Umí slévač rozpouštěti kovy, aby tekly, a brzy nejkrásnější sochy vytvořuje. Umí malíř vytvářiti vzezření dle libosti jako živá. Umí štěpař s jistotou neklamnou stromečky řezati, do zrůstu hnáti a přetvořovati je v jakýkoli způsob okrasy. A nezastydí se vzdělavatel lidí, že od nich bývá převyšen?

47. Pak sluší dle toho porovnání pomysliti, jak šeredné jest, býti v nesrovnalosti sám s sebou, *něčím jenom slouti a nebýti.* Dím, neučenec jiných učitelem, lenoch jiných vůdcem, že není nic jiného,

nežli stín bez věci, oblak bez vody, studna bez pramene, svítilna bez světla, to jest věc ničemná. Hanba! Ty tedy, kdožkoli jsi se sem povolati dal, takto se zachovej: Dostáváš mzdu? Bojuj. Tváříš se býti učitelem? Uč, nebo odlož škrabošku učitele.

48. Sluší také považiti, jaké zmatky lenoši mají očekávati. Nebo když právem Diogenes, vida chlapce neslušně se chovajícího, vychovatele jeho uhodil, řka: Jak pak tak vychováváš? nechť se rovně štulců bojí ti, jichž žáci hřeší neustále i nevědomostí i špatnými mravy. Hřešíť zajisté s omluvením ti, kteří posud sami říditi se neumějí, jsouce sami sobě zůstaveni nebo špatně řízeni: veškera vina padá na lenivé neb neumělé vůdce, jimž náleželo přičiniti se k tomu, aby nehřešily ti, jež k řízení přijímají.

49. Zvláště pak mají zlomiti okovy nešťastné lenivosti i odměna věrným jiných osvěcovatelům přislíbená, kteráž jest blesk věčný na nebi jako záře oblohy (Dan. 12, 3.), i hrozné ony blesky boží: Zlořečený ten, kdož dělá dílo Hospodinovo lstivě (Jerem. 48, 10); Zlořečený kdož zavodí slepého, aby bloudil po cestě (Deut. 27, 18.); Běda vám, vůdcové slepí (Mat. 23, 16.)! Běda pastýřům, kteříž pasou sami sebe, stáda však mého nepasete (Ezech. 34, 2. 3.)! Běda tomu, kdo by pohoršil jednoho z maličkých (Mat. 18, 6.)! Pohoršuje však, kdo nevzdělává, když může a úřadem svým povinen jest. Jest-li však „běda!“ tomu, kdo i jednoho pohoršuje, arciže mnohonásobné „běda“ tomu, kdo nedbalostí svou kazí mnohé.

50. *Od žáků* zapudí lenivost horlivý učitel trojím spůsobem. Předně stálým příkladem pilnosti, horlivosti a vytrvalostí v pracích před nimi. O jaký toho účinek! Jeden živý uhlíček hozený do hromady mrtvých všechny rozplamení, bude-li příhodný průvan. A jediný Alexander, pustí-li se do hlubokých sněhů nebo do proudu řek nebo do chumáčů nepřátel, veškero vojsko bude míti následovníkem a vítězem. Odpuď tedy od sebe lenost, věrný učiteli, a brzy shledáš, že i od tvých žáků bude odpuzena. Statečný některý Fortius, nebude-li za těžko si pokládati, denně čtyři, šest, osm ano i deset hodin horlivé vyučovati, pocítí, že nescházejí mu takoví, kteří horlivě ho následují a mocně prospívají.[14])

51. Druhé, poněvadž jest se obávati, aby žáci, majíce poslouchati a pozor dávati, neumdleli, má jim cvičení býti povoleno, ano má jim býti předepsáno a naň doleháno. Čemu učitel učí, kaž jim,

[14]) Ale ne často, i kdyby velcí lidé byli. Srovn. pozn. 7.

aby napodobovali, a pozoruj, jak napodobují, chybujícího hned opravuj: bude zajisté v zaměstnání přibývati chuti k zaměstnání. Neboť činna jest přirozenost lidská, libujíc si v pohybu a cviku, jen když ji říditi dovedeme, nikoli mořiti.[15])

52. Sem patří třetí: přátelské a vlídné se žáky obcování, aby netřásli se před učitelem jako před tyranem (strach zajisté rozum mate), než aby jej milovali jako otce a jednali probudile. Jáť vyznávám, že mi školy některé, když jsem do nich vstoupil, byly i s podivením i s bolestí, že dílo učitelů děláno bylo tak neuměle. Shledal jsem totiž, že někteří hlavu i patu vážnosti své na tom zakládají, aby se žáky mluvili co nejméně, než obcházejíce jako němé sochy, úkoly práce ne jinak než jako psům kosti k ohryzování předhazovali, a pak se vztekali, nebyly-li práce dělány jako podle lineálu. A co to jest jiného, nežli dusiti chtivost přirozenou a mocí vzbuzovati ošklivost k učení? Ty, modlo, jazyk máš, a nemluvíš? uši máš, a neslyšíš? oči máš, a nevidíš? jenom toho vyhledáváš, aby se ti klaněli? *Nemůžeš býti žákům svým bohem, dokud modlou býti nepřestaneš; nemůžeš býti učitelem, nejsi-li zároveň otcem!*

53. *Žáci* také se své strany vypuzovati lenivost mají býti nápomocni. Toho však jim působnější cestou nelze vštípiti nežli příklady a opatrným vedením, jak již bylo dotčeno. Má-li pak přece i důvodů a napomínaní na pomoc býti přibíráno, třeba jest jim nejprvé vštípiti lásku k moudrosti, pak jim budiž přičinění k dosažení té moudrosti oslazováno, konečně kdyby i potom malátněli, budiž užíváno kázně.

54. Dím, že má nejprvé schvalována býti moudrost, co možná nejvíce, aby láskou k ní jsouce opojeni, chtějíce jí dosíci, namáhaní se nelekali. A co jest *moudrým býti?* Znáti rozdíly věcí a uměti všude vyvoliti věci dobré přede zlými, věci lepší před méně dobrými a k žádaným dobrým účelům uměti vždy vyhledati prostředků dobrých, spůsoby jak jich užívati míti pohotově, a tak ať jest kdo kde koli, ať činí neb snáší cokoli, rozuměti všemu zřetelně, míti zásobu rad prospěšných i pro jiné, býti lahodně výmluvným a krásných mravů, býti opravdově nábožným, míti proto milost u Boha i u lidí, a tak býti již v tomto živobytí šťastným a blaženým.[16])

---

[15]) Did. analyt. §. 24 i s pravidlem XXXIV („Učni práce, učiteli řízení).
[16]) Podobně v Strůjci štěstí, v Prav. živ. i j.

55. Aby tedy tak velké dobré mohlo býti dosaženo, nesluší se vyhýbati žádnému namáhaní. Neboť cesta cnosti příkra jest; bez potu žádná sláva; Bůh dary své lidem smrtelným za práci prodává; cnosti však nic měně žádná cesta není nezcestna, protože každičká práce lahodnější jest nežli prázdnění; kdo pak vytkne si za cíl věci nejvyšší, bdění a namáhaní jest mu navykati, vystříhati se pohodlí, rozkoší a všeho, cokoli mysl seslabuje. Alexander jinoch, **ničím neotáleje,** podmanil si okršlek země: může i okršlek moudrosti býti podmaněn, když kdo, v ničem neotáleje, stále pokračuje a každého dne něco rozumu svému podmaňovati neustává. *Lenivost* jest necnost šeredná a ohavná, ana člověka, stvoření podobné andělům, v špalek nehybný proměňuje. Řekni žákům, aby pozorovali i jiná stvoření na nebi i na zemi: čím které jest vznešenější, tím že jest i hybnější a činnější: jako slunce a veškeren sbor hvězd nebeských, které u stálém pohybu zůstávají, jako i andělé sami v stálém posluhování; a naopak, čím jest co ztuhlejší, tím jest i škaredější a opovrženější, jako kameny a bláto, určené býti zašlapánu.[17])

56. Jestliže kdo důvody takovými nepohne se a příklady nepovzbudí, aby od sebe zapudil lenivost: jest-li z mladších, metla nechť ji vypudí; jest-li z dospělejších, budiž sám vypuzen ze školy jakožto vtělená lenivost. Neboť co má dělati mezi studenty, kdo nestuduje? kdo má v sobě více nebytí nežli bytí? Vojsko nehojnější, ale statečné, více má síly vítěziti nežli bázlivců a lenochů hojnost nekonečná.

57. *A dozorcové*[18]) jak ti mají pomáhati lenivost vyháněti? Zmohou všecko, těchto-li šest kusů vykonají. Předně, postarají-li se mládeži o učitele dobré t. j. učené, nábožné, lidumilné, pracovité. Neboť učenými býti musí, protože kdo sám něco málo zná, učiti tomu nemůže. Nábožní: protože jim toliko slíbeno jest, cožkoli činiti budou, šťastně že se jim povede (Žalm 1, 3.).[19]) Lidumilní: kteří by toužili, kolik světla od Boha přijmou, tolik aby i rozlili po jiných, hotovi jsouce sami se učiti bez ostychání, čeho posud nevědí, a učiti jiné bez závisti.[20]) Pracovití: protože celá škola, jak jsme výše viděli, dílnou jest.

---

[17]) Prav. živ. IV. z počátku.

[18]) Dozorcové téže působnosti jako v Zákonech Potockých XXIII.

[19]) Nebo převedena v šestiměr, jako Komenský v Žalmech: „Cožkoli ten kdy činí, prospěšné všecko to bývá.“

[20]) Tak by Wolfgang Ratich nenapsal, který vyučovací svůj spůsob za privi-

58. Druhé, nepřestávejtež správcové na tom, když věci jednou dobře zřízeny jsou, protože zlé zvyklosti (právě tak jako přirozenost), i kdyby vidlemi je vypíchal, přece navracují se zase. Pročež třetí: Školy navštěvujte zhusta, aby vědělo se na jisto, konají-li všickni, co jim přísluší. Čtvrté: Pečujtež, aby služné bylo vypláceno v čas. Páté: mimořádně pilní buďtež i mimořádnými odměnami odměňováni; nedbalé pak hleďtež zastrašiti pokutami vyhrožovanými a skutečnými. Konečně, aby nikomu žádná část jeho povinností nepovědoma nebyla, aneb aby z lenivosti nevědomosti nepředstíral, kažtež dvakráte do roka přečísti všechny školní zákony všechněm.

59. Mohou-li pak i *rodičové* něčím tu pomoci? Velmi mnoho. Jako jisto jest, že nebude lze lenost z církve a z obce vykliditi, nebude-li ze škol vyklizena: tak jisto jest, že ze škol nebude moci býti vyklizena, nestane-li se to i v domech soukromých, aby mládež doma v bystrosti dobře vycvičená, krásně pro školy byla připravována. Velmi moudře pověděno jest: „Nejpřednější stráž pokolení lidského jest u kolébky“ — když chrání i před lenivou zakrnělostí, zkázou celého živobytí. Pročež národ velemoudrý, Partové, po nich pak Lacedaemonští tak přísně děti své v pohybu a v práci i v ochotném ve všem poslušenství denně cvičívali, že chlapcům žádného snídaní nedávali, leda když po vykonaném zápasu v běhání a v házení potem byli celí umdleni a uříceni. O kdyby školy děti tak nějak v čilosti již napřed vycvičené mohly dostávati (nikoli, jak bývá, špalky lenivé), jak snadno by na takový základ dílo prací školních jakékoli mohlo býti postaveno!

60. Nábožní tedy a moudří rodičové dobrou pomocí lenost ze škol vypuzovati mohou přispěti, když jí nejprvé v domě svém ani místečka nenechají, ani sami nezahálejíce, ani dětem a čeledi hloupé zahálky nedopouštějíce, nýbrž cokoli ruce a nohy má, ať se hýbe a dělá něco prospěšného. Pacholátka pak, dokud pro svůj věček opravdověji nemohou býti zaměstnávána, budtež zaměstnávána hračkami, a nedopouštěj se jim nikdy, aby dřepěla zahalčivě.

61. Kdyby k tomu přistoupilo nábožné rodičů k Bohu vzdýchaní a dítek časné do školy posílaní, nikoli zbytečné pro jakoukoli příčinu dětí ze školy vyvolávaní, za to pak časté zkoušení,

---

lej a chloubu maje, učitele slibem zavazoval, že nikomu neprojeví jeho vyučování, dokud by knížeti některému draze ho neprodal.

co ve škole dělají a jak v ní prospívají, není možná, že by pracím školským mnoho živosti nepřibylo. Ne-li jinak, mohou dítky při obědě o polednách (kde nepožaduje žádného času, i sic k vůli duši něco má býti povídáno), býti vyptávány, čemu se toho dne naučily. Ať odpovědí jakkoli, nebude moci býti bez užitku, o nějž tu jde, t. j. o větší a větší každým dnem cvičení rozumu i jazyku.

62. *Správcové církví* kolik by k navrácení a zachování zdraví škol mohli přičiniti, kdyby opravdově chtěli, jest až s podivením. Dím, kdyby chtěli netoliko služebníky slouti nýbrž i býti následovníky Kristovými a péči svou pastýřskou vztahovati netoliko k dospělým, ovcím totiž, než i k maličkým, k beránkům, činíce si po příkladu Kristovu potěšení s těmi, z nichž i Bůh i andělé se těšívají. Nikoliv aby sami osobami svými mládež vzdělávali (nestačila by síla), než aby vzdělavatele mládeže (rodiče, kojné, opatrovníky, učitele, ředitele atd.) o jich povinnostech ze slova božího dobře poučili, i by neulevovali, jich přísně přinucovali prosbami, napomínaním, zapřisaháním, dohlížením, napravováním. A když někdy zarytá zarputilost se objeví, ať odění rytěřování svého, které mocné jest v Bohu, pohotově mají k podvrácení hradu a vysokosti povyšující se proti umění božímu (2. Kor. 10, 4.)[21])

63. Částí pastýřské té opravdové péče o školy budou časté, ano stálé modlitby s celým církve sborem k Bohu vroucně vysílané za dosažení školám božího požehnání. Spůsobem chvalitebným v církvích a v zemích některých dobře zřízených, v nichž z dobývaní kovů, soli neb kupectví živnost hledají, bylo zavedeno (a tak i jinde v čas setí, žní neb vínobraní), že práce ty obecné, z nichž lidé živnost svou mají, modlitbami obecnými Bohu bývají poroučeny. Avšak tu jest více, nežli vyhledávaní chleba, vína, soli, zlata, kdež prospěch mužů dobrých, moudrých na zdar nynějších i budoucích se vyhledává. O jak svatá věc tudíž by se stala, kdyby všude, kdekoli jest hlučná škola[22]) církve i obce semeniště nejpřednější, při všech svatých shromážděních konány byly prosby

---

[21]) Jako tuto Komenský z řeči Kristovy k Petrovi, aby pásl ovce i *beránky* jeho, povinnost správců církevních k péči o vzdělávaní mládeže dovozuje: tak týmž rozkazem ohražuje se proti bohoslovcům, kteří mu vytýkali snažení a práce jeho didaktické jakožto prý kněze nedůstojné.

[22]) Hlučnou čili slavnou školou (illustris) jmenována byla škola gymnasijní, více školami a učiteli opatřená, z níž žáci hned na universí čili akademii přecházeli.

k Bohu, jimiž by lid, rodičové, poručníci, kojné, i sami učitelé a žáci, dozorcové i úřadové k svaté v úřadě své horlivosti rozplaměněni byli, jimiž by s nebe svoláno bylo požehnání boží. Což jestli někdo za neužitečné pokládá, ukazuje, že věci té neuvažuje dle její váhy a důstojnosti.

64. O kéž by vzbudil Bůh v národu tomto [23]) nějakého Eliáše, nebo líbí-li se dobrotivosti jeho, několik jich, aby obrátili srdce otců k synům a srdce synů k otcům, aby přijda Hospodin neotřásl zemí prokletím. Ach, kde jest nějaký Jan Křtitel, aby plamennou svou horlivostí spůsobil, aby pocitilo království moci moudrosti!

65. Slušelo by i těm, kteří mocí vládnou, aby povinnostem svým dosti učinili. Kéž každý z nich obrátí k sobě slova královny Saby k Šalamounovi: „Posadil tě Hospodin na stolici své, aby byl králem Hospodinu bohu svému (2. Chron. 9, 8.).“ Kéž by pamatovali, že na místě Boha vznešeni jsou, aby jenom to, aspoň nejvíce činili, čím se mocně zvelebuje sláva boží a rozmnožuje blaho lidu, ne toliko pro přítomnost, což stává se dobrým země i církve spravováním, než i pro budoucnost, čehož moudrým mládeže vzdělávaním školy vyhledávají. Takový zajisté jest příští věk, jací do něho bývají vysíláni příští jeho občané. „Množstvím moudrých zachován bývá svět, a král opatrný jest podpora lidu,“ řekl z králů nejmoudřejší, pod nímž učení moudrosti kvetlo, a s ním všecko.

66. A jak pak vznešení ti čilost ve školách podporovati mají? Také nejprvé příkladem, jako jinde, tak zvláště tuto statečně jednajíce a vše moudře nařizujíce, aby jiní vidouce, že jim na těch důležitých věcech opravdově záleží, sami mysli nabyli. Málo kdy zajisté klame ono povědění: Jaký král, taká země.

67. Nové tedy školy otvírejte, zašlé vyzdvihujte, mravy neb učením porušené napravujte, za vůdce mládeže a jich dozorce ustanovujte muže vážné, moudré, nábožné, přičinlivé, a může-li nějak býti, muže mysli Achillovy, kteří by totiž nepřišli jako k oulům čmelíci, aby med vyjedli, než jako včely, aby s radostí med dělali. Pečujte, aby věrní tací dělníci měli slušné opatření, aby utíkajíce před hladem, nemusili utíkati od svého svatého školního povolání. Slušné myslím, jímž by mohli býti spokojeni mužové dobří, chtiví do práce pro Boha, mládež křesťanskou a tudíž i pro církev a zemi. Sic zajisté vyplní se ono povědění:

---

[23]) V uherském.

Dnes-li lampě olej schází,
špatným světlem vyprovází;
dělníkovi bez mzdy práce
v rukou roste — to je láce!

68. Konečně ozbrojte se sami slušnou vážností a štítem vážnosti své chraňte cnost a rozšafnost, aby nevešla v lehkost, v utrhání, v nenávist, jichž lehké mysli některé, nenávistnice cnosti (jíž dostihnouti síly nemají), proti nevinným tajnými úklady neustávají vzbuzovati, překážejíce věcem dobře zřízeným nebo dobře zřizovati se počínajícím. A právě tou vinou nevědomosti lidské a lstivými úklady ďábelskými i nejlepší úmysly a předsevzetí buď rušeny aneb aspoň přerušovány bývají, nejsou-li bdělí představení a spoléhajíce na pomoc boží, léčky-li ďáblovy nerozmetou.

69. Zkusili jsme tady i sami, jak proti cnosti jizlivost, proti přičinlivosti lenivost smí se postaviti, ale v skrytosti a v podkopech, aby tu znamení špatného svědomí nescházelo. Já tady s lenochy srozuměti se jsem se pokoušel, aby věděli, že tu pro ně místa nebude, když tu lepší řád nad obvyklým zvítězí: ale zlomyslníky ty zkrotiž horlivost boží a těch, kteří na místě božím jsou!

70. Bručí: nová metoda má prý těžkosti, nehodí se prý k chápavosti mládeže. Kéž poslechnou, co dí Seneka: „Ušlechtilé jest, ohlížeti se nikoli na svou, než na své přirozenosti sílu.“ [24]) Kéž by oni málomyslní nehleděli na přítomný stav mládeže i školy, nýbrž na přirozenost mládeže i školy!

71. Zvláště naříkají si na nesnáze nové mluvnice. Nepřestanou-li, dám jí Schoppovský [25]) nápis: *Mluvnice filosofující, aby žáci*

---

[24]) T. j. nikoli na sílu, kterou kdo nyní má, než na sílu, kterou by dle přirozenosti své, v níž síla tají se a dříme, míti mohl, kdyby k tomu chtěl se přičiniti.

[25]) Krištof Schoppe, (Scioppius), l. 1576 ve Falci narozený, spisovatel přehojný, který za své důtklivé kritiky i bití dostal, vydal mluvnici, nadepsav ji: Grammatica philosophica. O janualné mluvnici Krištof Opaliński z Bnin, vojvoda Poznaňský, který dle plánu Komenského v městečku svém Sirakově zřídil gymnasium trojtřídní, pronesl se v ten smysl, že vidí se býti sepsána spíše pro učence nežli pro žáky. Ačkoli byla mluvnice Komenského všech předešlých úplnější a přesnější, týkal se výrok ten hlavně pravidel, která Opalińskému přece ještě méně snadnými býti se zdála. Předělav ji Komenský l. 1651, učinil ji skoro třikrát kratší a mnohem snadnější, přesnosti neublíživ. Napsal tedy o ní: Budeme tedy míti, po čem jest shánka, mluvnici dosti janualnou t. j. dosti pa-

stali se mistry, a mistři žáky. Nechtějí-li totiž učitelé jíti ku předu, půjdou ku předu žáci: ne-li vaši, ale jiní jinde.

72. Já zatím jako na tajemství (jest zajisté tajemství) doléhati nepřestanu, že mají mladší býti navykáni, aby ničeho nečinili, nemluvili, nemyslili, nežli článkovaně, správně řemeslně, dle pravidel, aby, buď náhle tázáni jsouce: co, jak, proč tak myslí, mluví, činí, důvody toho pověděti uměli. Tu arci potřebí vyhledávati jinačích pravidel, nežli jsou obyčejná.

73. Jestliže někomu moje v těch věcech horlivost se nelíbí, ten nezná, jaká jest moc lásky, která neváhá někoho, i za vlasy ho uchopíc, z plamene neb víru vytáhnouti, i kdyby se služba prokázaná v tu chvíli nelíbila. Rozpomeňme se, prosím, že my lidé jsme, zrození k lidskosti, nikoli k divokosti. Nikďo tedy nezuř, když nyní o to jde, jak by zvlidněno mohlo býti všecko.

74. Já za nejslušnější pokládám, abychom vzájemně v tu chvíli povzbuzovali se k bedlivosti, ne toliko slovy než i příklady, ne toliko příklady než i slovy. O mladících o závod k cíli běžících jest slovo básníkovo: Konce nejzazšího dosíci toužím. Čiňmež my, muži i mládenci, co každému náleží, v tomto našem mnohem vážnějším zápasu moudrosti! Neboť jistě, kdo tu v běhu ustane, toho zastihne rez lenivosti. Jestli se mu tak líbí, budiž. My k probuzenějším mluvíme a mluviti budeme, s nimi se namáháme a budeme namáhati.

75. Proto však nevzdávám se naděje, že zasetí i zde ve jménu Páně učiněné vzejde v žeň poručením božím, ne-li hned, aspoň svým časem. „Aj, oráč očekává drahého užitku zemského, trpělivě naň čekaje, až by přijal podzimní i jarní déšť“, dí apoštol (Jak. 5, 7.). Doufejte v totéž se mnou, vy, duše ušlechtilejší. A poněvadž doufáte, spojte s doufáním v pomoc boží také svoje přičinění, jež abych probudil, podnikl jsem toto rozjímaníčko o lenivosti ze škol vypuzení, dokonav pak je (jak mi zatím nadělil Bůh), aj, Vám, milí moji Uhři, je dávám, oddávám, odevzdávám. Mějte se dobře, žijte, druh druha probouzejte. Neboť slunce Vaše vychází! [26])

---

cholecí a v mluvnici filosofující (grammatica philosophans) dosti předhrávající, již se souhlasem s logikou a metafysikou na jindy schováváme.“ Opp. did. III, 426.

[26]) Bez poznámky.

Pravidla mravů,

ve prospěch mládeže sebraná léta 1653.

Seneka:

Mravům nejprvé uč, pak teprvé moudrosti, jíž neučí se dobře bez mravů.

Obecné:

Kdo prospívá v umění a neprospívá v mravech, více neprospívá nežli prospívá.

I. O mravech vůbec.

1. Mravů základem jest mysl tak spořádaná, aby Bohu a lidem líbiti se za rozkoš si pokládal.

2. Kdekoli tedy, jinochu, jsi, pomni, že jsi na očích Bohu, andělům a snad i lidem.

3. Pročež střez se dopustiti se něčeho, velebnosti božské, očí andělů i lidí nehodného.

4. Mysl tedy prostou měj pro Boha i pro svědomí, tvář pak i vlas, řeč i celý vnějšek čistý a slušný pro anděly a pro lidi.

5. V tom pak ve všem nelíbiž se nic nuceného a strojeného; prostota a přímost ve všem jednání budiž ti pravidlem jediným.

II. O vzezření i celého těla posuně a spůsobu.

Kdykoli jsi před osobou některou počestnou, takto se chovej:

1. Tělem přímě stůj,

2. smekni.

3. Tvář nebudiž zasmušila nebo zamračena, ani vyjevena nebo měniva, nýbrž mírněna veselou skromností.

4. Čelo hladké buď, nesvraštělé.

5. Zrak nebudiž nejistý, kosý, rozkroucený, všetečně sem tam roztoulaný, nebo, kdo ví, nač utkvělý, než vážný a vždy k tomu, s nímž mluvíš, slušně obrácený.

6. Chřípě čisté, vysmrkané.

7. Líce nikoli vypoulené, ale vždy v přirozeném položení.

8. Neměj ústa otevřená, rozšklebená, vyšpulená nebo silně zaťatá, nýbrž pysky mírně se dotýkajícími ústa zavírej.

9. Pysků nezatínej, tím méně jazyk vyplazuj neb ukazuj.

10. Šíji rovnou měj, nekloně jí na jednu stranu.

11. Pléce stejně zvýšené měj, nemaje rámě jedno vyšší, druhé nižší.

12. Rukama nehrej t. j. ani jimi v hlavě se neškrab, ani v uších, ani v chřípích neďubej, ani vlasů neskrucuj nebo něco podobného, něco nejapného nedělej.

13. Stojíš-li, přímě stůj, stoje na obou nohou, nikoli na jedné jako čáp, nemaje nohy rozkročené, než mírně sražené.

14. Když sedíš, slušně seď, neopíraje se hřbetem o stěnu, ani lokty o stůl, nekloně se na jednu stranu a neklátě pod sebou nohama.[1])

III. Jak chovati se v potřebách přirozených.

1. Cokoli děláš, dělej vážně.

2. Směješ-li se, budiž smích, nikoli chechtot, ale smích mírný (při každém slovu neb činu usmívati se hloupých, ničemu se nezasmáti blbých jest znamení: zlatou všude i tady středmost zachovávej).

3. Překáží-li ti slína v ústech, vyplyj ji, avšak odvrátě se, aby někoho nepoplyl. Pořád uplývati šeredné, slínu polykati hovadské jest.

4. Jestliže vozher (sopel) chřípě obtěžuje, vysmrkni se, avšak nikoli na rukáv nebo na klobouk, než do smrkacího šátku.[2])

5. Udá-li se zívati, kýchati nebo kašlati, buď rovněž se odvrať, nebo dej ruku před ústa a mírniž hlasitost.

6. Dýchati chrápavě, medvědům spíše nežli lidem přisluší.

---

[1]) Srovn. tři veršíky za naučením Katonovým.

[2]) I v této slušnosti a čistotnosti Komenský předešel svůj čas; čeho zajisté žádal na studentech, nemohlo předpokládati se ani za Marie Terezie při vojenských důstojnících, jimž bylo potřebí naříditi, aby o hostině nesmrkali do talířů. Srov. pozn. 9.

IV. O hledění a odívaní těla.

1. Nechávati vlasy růsti dlouhé, aby čelo zakrývaly nebo po plecích se pohazovaly, zapovídá apoštol.

2. Ale vlasy jakékoli buďtež česány a čisty, beze všeho neřádu, lupů, hnid a vší.

3. Klobouk, šat, obuv, pás čisty buďtež, nezamazány blátem neb prachem, ovšem pak něčím škaredějším.

4. Choditi poloobléčený nebo poloopásaný spíše bláznu sluší nežli studentovi, jakož i nositi kabát nebo plášť jenom na jednom rameně.

V. O chůzi.

1. Do veřejnosti nevycházej leda umytý, učesaný a slušně oděný.

2. Po ulicích a kdekoli před lidmi mírně se chovej, aby nikdo neměl, co by vytýkal.

3. Chůze budiž pořádna, ani loudavá, aby svědčila o lenivosti, ani rychlá a příliš prudká, aby lehké mysli nejevila.

4. Kráčej pak, stejně hýbaje nohama, neposkakuje, neházeje rukama, netluka do boků, neohlížeje se vzad ani v stranu.

VI. V řeči.

1. Do řeči se dávej buď pro učení nebo pro vyučování, sice lépe jest mlčeti.

2. Když jest třeba mluviti, mysl předcházej jazyk, nikoli naopak; aby nebylo potřebí váznouti nebo odvolávati, co nebylo slané ani mastné.

3. Vyslovováni řeči budiž rozeznatelno a dobře článkováno, aby pravě bylo rozuměno.

4. I hlas mluvícího budiž hebký a usedlý, nikoli křiklavý, uši ohlušující, ani šeplavý, sotva k uchu dorážející.

5. Když mluvíš, jazykem mluv, nikoli hlavou, nebo rukou, nebo celým tělem, t. j. kývaním neb posunováním.

6. Když na něco se otazuješ nebo k otázkám odpovídáš, zřetelně, krátce, skromně se pronášej.

7. Mluvícího dotazovati se, dokud řeči neukončil, velmi sprosté jest.

8. Škaredého-li něco nutně říci třeba, buď předešli omluvení („s odpuštěním“, „bez urážky“ atd.), nebo užij obhovoření, aby věc méně počestná ne jinak než počestně obalená k uchu i k mysli se dostala.

VII. Mravové ranní.

1. Studující nebude ospalcem: sedm hodin spánku dada, pospíší si ku bdění (Ranní ptáče dál uskáče).

2. Jakmile se probudíš, pomysli na Boha: že tě po temnotu noční opatroval, za to mu díky vzdej, i aby ti nastávající den učinil šťastným, popros.

3. Vstana s lože, vlasy učeš, ruce i obličej čistou vodou umyj, ústa vyplákni, v šaty slušně se ustroj.

4. S kým se koli setkáš, „dobré jitro“ mu dej.

5. Vykonaje pozdravování, ku knihám jdi a, co toho dne dělati jest, projdi.

6. A co vidíš, že nastane ti dělati, bedlivě to dělati umiň si, i aby všecko pořadem se dálo, všecko rozděl opatrně, hned v tu chvíli, když Boha na pomoc vzýváš.

VIII. Mravové ve škole.

1. Do školy jako ku hře pospíchej (jestiť hrou), nikdy doma nezůstávej.

2. Přístrojí tvé školní, toho dne a hodiny potřebné, s sebou přinášej. (Hanba žákovi, aby knížky, papír, péra, inkoust odjinud si vypůjčoval.)

3. Na místo své, nikoli na cizí, hned si sedni.

4. Šeptaje nebo hřmotě jiných neobtěžuj; pokojně všecky své věci, dokud učitel nevstoupí, dělej.

5. Moudrost věčnou, Krista, aby ti ducha svého uděliti ráčil, tiše povzdechna vzývej; bez jeho pomoci marna by byla všeliká pilnost naše.

6. Že pak on prosícím dává, tlukoucím otvírá, hledajícím, aby nalezli, poskytuje: tak se uč, jakoby on žádné pomoci dáti nechtěl leda horlivě pracujícím.

7. Zardiž se studem, učitele míti učeného i knížky učené, a sám býti neučeným. (Co tedy ví učitel, a co vědí tvé knížky, aby věděl i ty přičiňuj se.)[3]

8. Paměti podporou denníky jsou, do nichž poznamenává se, čemukoli (prvé neznámému) bývá přiučováno. Denníku tedy nemíti anebo nedbale si ho hleděti lenivého žáka přejisté jest znamení, povšimnutí hodné.[4])

9. K nešťastným dnům ten počítej (ba i hodinu), kteřého ničemu novému jsi se nenaučil a ku vzdělání tvému ničeho nepřičinil.

10. Puštěn jsa ze školy, domů pospíchej, nezastavuj se, nedovoleného nic nedělej.

11. Doma, v čemkoli posloužiti máš rodičům nebo pánům, chutě do toho se dej, jinam pak jsa poslán, nakázaní dobře vyřiď a brzy se vrať, aby zřejmo bylo, že v literním umění vycvičený ke všemu dobře se hodí.

12. Cokoli času mimo posluhování zbude, to na opakování učení vynalož. (Nic v živobytí nad čas dražšího: čas kdo maří, život maří.)

IX. K učiteli.

1. Učitele jako otce miluj a nikde raději nebývej, nežli jemu na očích.

2. Učiteli všelikou uctivost i poslušnost slovem i skutkem osvědčuj.

3. K učiteli jako k živému vzoru (vzdělanosti, mravů, pobožnosti) zření měj a následovati jej přičiňuj se.

4. Kdykoli mluví učitel, poslouchej; když něco ukazuje, pozor dej; když rukou neb ústy předchází, po něm to dělej; když opravuje, napravuj.

5. Učitele ať nikdy neurážíš a nezarmucuješ, střez se (neposlouchati učitele a rodičů něco esauského jest, ano posmívati se

---

[3]) Toť snaha Komenského, aby každý na svém stupni dospěl až k mistrovství. Zákony školní VII, 6.

[4]) O dennících Komenský přečasto mluvívá, horlivě jich se dovolávaje. Viz o lenivosti §. 33. Did. analyt. §. 88. Řeč o užívání kněh, Šk. pansof. o koleji Gelliově, v Zákonech Lešenských V, 8.; IX, 8. I dissertací didaktické opakuje, co dříve jinde byl napsal, že Melanchton, co si zvláště pamatovati chtěl, sám si opisoval (§. 258).

jim chamovská jest ošemetnost, která prokletím božím trestána býti má).

6. Hleď předcházeti všecko, proč by mohl býti bit.

7. Avšak kárán jsa pro vinu spáchanou nebo trestán, snášej to, nereptej; pochválen pak jsa za ctnost, radost měj a chválu zasluhovati neustávej.

X. K spolužákům.

1. Veškery soudruhy v studování za přátele a bratry měj.
2. Se všemi svorně žij.
3. Zápasu s nikým, leda o umění, nemívej, avšak ani tu do hádek a záští se nepouštěje, než pilností druha předstihuje.
4. Učenější a skromnější spolužáky více miluj a s nimi raději obcování měj.
5. Koho pochvalou pilnosti předčiti chceš, toho častěji k zápasu vyzývej.
6. Vyzvanému aby nepodlehl, než jej překonal, nejvyšší péče buď.
7. Avšak, jsa překonán, na hněv proti vítězi nenabírej, než na osten k opětnému jeho přemožení.
8. Tak i přemoci i přemoženu býti krásné bude, když oboje brusem statečnosti a pilnosti bude.
9. Jestliže pak někdo ani tím spůsobem k zápasu o pochvalu nenechá se pobuditi, jako lenivé hovado vysmán budiž a opovržen. [5])

XI. V obcování s kýmkoli.

1. Obcování jenom s těmi měj, kdož tě učenějším a lepším mohou učiniti, nebo ty je.
2. Spolků nevázaných jako jedu se střez. Kazíváť dobré mravy škaredé hovoření.
3. Že pak jest nám žíti mezi lidmi, obzírej opatrně, aby ani nedal ani nevzal pohoršení. O tom mějž některá mudrců pokynutí.
4. Dobré lidi miluj, zlých nepodrážďuj.
5. Věcmi svými se nechlub, cizích nehaň a nepotupuj.

---

[5]) O zápasech školních jako ostnu pilnosti srov. Did. analyt. §. 38., Šk. pansof. 44, X; Zákony Lešenské IX, 10. Zákony Potocké VIII, 5.

6. S dobrými zápasiž v povinnostech, v hněvu a svárech s nikým o přednost se nepotýkej.

7. Ku všem ukazuj se přívětivým, mrzoutem nikomu.

8. Dobrodiní, můžeš-li, raději čiň, nežli přijímej.

9. Po chvále nebaž, ale stále dělej, co pochvaly hodno.

10. Potkáš-li někoho, pozdrav, před osobami důstojnými i hlavu odkryj, s cesty se vyhni a ukloně se, poctivost vzdej.

11. Pozdraven jsa od jiných, pozdravením odvětuj.

12. S každým zastavovati se nebo každého neznámého si prohlížeti neslušné, nikoho si nevšímati sprosté jest.

13. Zvykej si snášeti pohled lidí vznešených; přílišná stydlivost selská jest.

14. Kdykoli mluvíš s mužem důstojnějším, titul důstojnosti jeho chvilkami opakuj. (Udá-li se mluviti s neznámým, jemuž ty titulu nevíš, volno bude každého učence jmenovati učitelem ctihodným, správce církve otcem velebným, úředníka pánem, rovného sobě přítelem a bratrem.) [6])

15. Zapřísahati se varuj se: řeč tvá budiž: *ano*, *ne*.

16. Žádného poklesku, jehož byl jsi se dopustil, nezapírej, než znej se k němu a za odpuštění popros.

XII. V chrámu.

1. Posvátných shromáždění nikdo se nevzdaluj, komu na chvále boží a vlastním spasení záleží.

2. Každý svou knížku chval božích a biblí (má-li jakou) s sebou přinášej.

3. A jdětež všickni společně slušným pořádkem ze školy až do chrámu.

4. A tu každý se sborem svým (rovněž jako ve škole) usaď se, nikoli jinde.

5. Jakmile na místo své se dostaneš, padna na kolena před Bohem, poruč mu duši svou.

6. Po celý čas přítomnosti své v chrámu chovej se jako před tváří boží, střeže se, aby ani slovem, posunkem, hnutím, myšlením nedopustil se ničeho Boha nedůstojného.

---

[6]) Pravidlo to velmi vhodné bylo; titul zajisté podstatně k urozenosti a důstojnosti náležel, tak že každé titulu ubírání za zlehčování pokládáno i soudem stíháno bylo (Památky VII, 23—36). Za Komenského byly tituly rozplízlejší a jalovější, jakž až do naší doby částečně dosahují.

7. Když kostel pěje chválu Bohu, nebude mlčeti mlaďoučký křesťan, ústa i srdce své sám nastroje za nástroj chvály boží.

8. Požehnání jménem božím, od služebníka slova božího udělené, slyš pobožně a přijmi je k sobě s důvěrností.

9. K modlitbám veřejným pokaždé připoj své vzdechy, sepna ruce k modlení.

10. Slovo boží když bývá předčítáno, nikdy jinak než stoje a s hlavou obnaženou poslouchej.

11. A když mezi vykládaním slova božího slovy božími slyšíš, že přivodí se místo z písma, tebou dříve nepovšimnuté, ihned je ve své knize vyhledej a poznamenej.[7]

12. Kteří mají zběhlou ruku (počnouc od žáků druhé třídy),[8] kázaní posvátná pérem zachycujte, spaní tím spůsobem i těkavá myšlení zahánějíce a poklad nejlepší (moudrosti božské i věcí všelikých krásného pozorování) si skládajíce.

13. Do školy se navrátíce, všickni, jaký užitek mají ze služeb božích, vydejte počet učiteli.

14. A tu bude-li dokázáno, že některý byl v chrámě spal, nebo šeptal, nebo dělal něco neslušného, budiž to usmířeno nejvyšším pohaněním.

XIII. **Při stole.**

1. Při stolu jako při oltáři nábožně a počestně.

2. Modlitby před jídlem ani po jídle nebuďtež pomíjeny nikdy. Požehnání zajisté shůry přichází.

---

[7]) Podobně nařídil Komenský již v zákonech gymnasia Lešenského l. 1635 (III, 7), dříve tedy, nežli l. 1641 o podobném spůsobu puritanů v Londýně sám se byl přesvědčil (Časop. musea kr. Č. 1876, 134).

[8]) Třídy proti tehdejšímu (v Němcích i nynějšímu) spůsobu z dola nahoru číslem znamenati jal se Komenský teprvé v Uhrách. Napsal o tom léta 1651 Pavlu Kaposiovi, učiteli II. třídy: „Divadla, jimiž od nás učenosti kandidátkové provedeni býti mají, tím pořadem ustanovili jsme počítati, jakým bývají procházena, vzestupným, nikoli zpátečným, protože tu pozpátku nechodí nikdo, ale v před chodí všickni. Kdo byl před tebou, Tolnai, *prvního* latinského dvoru učitelem pozdraven byl, nikoli *šestého*. Ty, jenž po něm následuješ, učitelem jsi třídy *druhé*, nikoli *páté*. Kdo po tobě bude následovati, *třetí* bude, nikoli *čtvrtý*, tak aby nejvyšší konečně *šesté*, a to poslední třídy, příští učitel nazýván byl, nikoli *první*. My pak, neshánějíce se zbytečně po novotách, než po skutečnosti věci, sbory své tak, jak po sobě jdou, počítati počínáme.“ — Na zamýšlenou svou sedmou třídu zapomněl.

3. Jestli ti při stole posluhovati, buď obraten a na všecko pozoren.

4. Káže-li se tobě mladšímu posaditi se za stolem vedle starších, dělej všecko opatrně, aby nedopustil se něčeho dobrým mravům odporného.

5. Selské zajisté jest:

a) Nepozván jsa, přisednouti;
b) přednost místa zaujmouti;
c) lokty o stůl se podpírati;
d) nebo naopak, míti ruce pod stolem;
e) chléb i jiná jídla rukama lámati nebo zuby ohlodávati;
f) lepší kousky jiným ubírati;
g) na lžici jako na fůru nakládati;
h) nebo příliš veliké kusy do úst dávati;
i) prsty olizovati;
k) kosti zuby ohryzovati;
l) nedojedky své jiným předkládati;
m) nebo jidlo z úst vyndavati a klásti je zase na talíř;
n) a mezi jidlem v hlavě se škrábati, šeptati, smáti se a p.;
o) zároveň žvýkati a mluviti;
p) popíjeti, maje jidlo v ústech;
q) píti plnými ústy nebo chlemstaje;
r) párati se v zubech nehty neb nožem.

6. Pacholeti jísti jest pro zotavení, nikoli pro žravost.

7. A píti ústy utřenými a mírně, ne více než dva nebo nejvýše tři doušky.

8. Chlapec při stole nic nemluv, leda jsa otázán.

9. Aniž sedej (zvláště když jsou hosté) až do konce obědu, než přijma k sobě pokrmu s dostatek, vstaň a odnesa talíř svůj a pozdravě stolujících, odejdi nebo stoje posluhuj.[9])

---

[9]) Staří Čechové na slušnost při stole velmi dbali. Veršovatel z počátku 15. století (n. p.) radí mezi jinou řečí: „Ubrus ovšem máš čistě mieti, zvlášť nosa jímž netřieti (pozn. 2.), suol máš nožíkem bráti a nemáš mnoho plvati; na stole nikdy nespolehaj, řiedko neb nikdy nezpievaj .... Také o to se snažně potazuj a nože mastného neoblizuj. Dále o to se snažně postaraj a v zubiech se při stole nepáraj. Viece tě napomínám z toho: nedrbaj se při stole mnoho, a také nikdy nepí, dokudž v ústech krmie pní atd. Hanušův Malý výbor ze staroč. literatury 1863, 92.

XIV. Po obědě.

1. Ruce umyj, ústa vyplákni, zuby očisť, aby byl čist.

2. Nech kněh, aby větrové, trávení vykonávající, nedmuly se vzhůru.[10])

3. Avšak i snu poledního, moru to ducha, střez se,[11]) procházením, slušným rozmlouváním nebo hrou nějakou se občerstvuje, až bude trávení dokonáno.

XV. Při hře a zábavě.

1. Kdykoli od prací přáno bývá oddechnouti, občerstvi se hrou, která by poskytla tělu pohybování, duchu pak pookřání, jako jsou: Kroužek, kuličky, koule a kuželky, míč, běh a skok. Ale všecko to mírně, nikoli bez přítomnosti nebo svolení učitelova.

2. Hry zakázané jsou: kostky, karty, zápas, šerm, plovati ve vodě[12]) a podobné věci zbytečné neb škodné.

---

[10]) Komenský: Libris abstine, ut ne spiritus, concoctionis officium peragentes, evocentur ad superiora. My větu tu přeložili prostě dle starších domněnek o svařování pokrmů v žaludku čili o trávení. Jinak to přeložili jinde (jako zhusta jinak překládají): Zdržuj se kněh, aby zaměstnávaje se duševně, dokud trávení se děje, k věcem vyšším nebyl pobádán! Jak nyní trávení čili zažívaní vykládají, komu třeba, viz v Slov. nauč. IX. 548.

[11]) O spaní po obědě, jež Komenský zvláště v Zákonech Potockých XI, 11. (i v Lenivosti §. 34) Uhrům vytýká, i v Čechách po příkladu jiných jiného byli mínění. Čtemeť v starém rukopisu: A když bude po jidle, odpočiň malú chvíli, potom jdi na měkou postel a skrovně na ní pospi, polože se za jednu hodinu na provém boce, potom se obrať na levú straun, na té straně sen mírný učiň; nebo levá strana jest studenější nežli pravá . . .“ Malý výbor 74, e. Ale to měli Čechové z cizích kněh, ne ze své hlavy a kromě toho bylo Čechům 15. století známo učení mistra Agvina o spaní: „aby vždy v čas lehl, to jest když mrká, a vždy na pravé ruce učinil sen prvý; potom, líbí-liť se, muožeš se na levú ruku obrátiti. Také ve dne dlúho nespati, a nejviec, když žaludek jest prázden, jako v nešporní hodinu; nebo se od toho stává studená nemoc . . . . Také na chřbetě, tak mním, aby nespal: neb od toho se stává padúcie nemoc.“ Výbor z lit. č. II, 450.

[12]) Koupati se i dle starších řádů pro možné neštěstí bývalo zakázáno, protože o mytí mládeže v koupelích všude bylo postaráno. Srov. Řádu Codicillova str. 27. Na šermování bývaly i zvláštní školy. Šk. pans. §. 1, Srov. Zákony Potocké X, 3.

3. Ozdobou hry bývají: mrštnost těla, veselost mysli, řád, hráti vtipně a pravidelně, vítěziti statečností, nikoli lstí.[13])

4. Hyzdí hru: nehybnost, zádumčivost, zbojnost, křik, podskok šeredný.

5. Výhra buďtež nikoli peníze neb knihy, psaní a jiné škodu přinášející věci, než aby poražený vykonal rozkazy vítězovy, nebo průpověď nebo historku nějakou odříkal, nebo veršík udělal, nebo něco pro zasmání, co mu bude uloženo, vyvedl.

5. Rozprávky mezi hrou buďtež latinské, aby hra měla dvojí užitek, totiž občerstvení těla i ducha a prospěch v umění.[14])

7. Když čas do školy nastává, vraťtež se ode hry k učení.

XVI. **Mravové večerní.**

1. Po večeři nic nového nezačínej, procházej se, zpívej, chval Boha, dílo své denní opakuj.

2. Po večerních modlitbách nikam nevybíhej, na odpočinutí se odebeř, dada dobrou noc rodičům i čeledi.

3. Odebera se do ložnice (buď u lože stoje nebo kleče na kolenou), jak jsi byl ztrávil ten den, s sebou rozvažuj.

4. A zpozoruješ-li, že v něčem jsi byl zhřešil, Krista odprošuj a slib u věci té napravení.

5. Není-li nic takového, milosrdenství jeho díky vzdej, že poklesku tě uchránilo.

6. Pak jemu z celého srdce se odevzdej, aby tě chránil od úkladů zlého ducha, od strašidel nočních[15]) i od oplzlých snů.

7. Vstoupě do lože, nelehej ani na tvář ani naznak, než nejprvé na pravou stranu, od půl noci pak na levou, a to pro zdraví.[16])

---

[13]) Podstatných základů hry Komenský tak pečlivě si všímal, že dle nich (nikoliv jen po latinském „ludus“) chtěl, aby škola mládeži byla *hrou.* Tam i metoda jeho tíhou svou se táhne.

[14]) Tak již Sturm; Komenský, řídě se pravidlem, že mluviti mluvením nejlépe se učí, všude na to naléhal, aby mládež studující plynně latinsky mluviti se naučila, na čemž za jeho doby i dle jeho směrů smiřovacích velmi mnoho záleželo. Srov. Šk. pansof. str. 31, Zák. Leš. IX, 7. Zák. Potocké XV, 15. 16; XX, 8; XXIV, 6.

[15]) Jako jiní tehdáž, i Komenský v strašidla věřil. Doklady na vhodnějším místě.

[16]) Pozn. 11.

8. Scházívá-li se jich více ku spaní v též ložnici, dada si s nimi dobrou noc, nikoho více (ani řečí ani šramotem) nevyrušuj: klidno budiž všecko.

9. Nežli pak usneš, odříkej si průpověď nějakou vybranou, toho dne zaznamenanou, aby s dobrými myšlénkami usnul a s nimi probudil se opět.

Luk. 10, 28.

To čiň, a živ budeš.

Zákony slavného gymnasia Lešenského.

Stanovy, jimiž všickni gymnasia našeho občané zavázáni jsou, buďtež tyto:

I. Obecné.

1. Škola že jest dílnou lidskosti, všickni znamenejte a proto, jakž v dílnách bývá, přetvořovati se nejen nechávejte než i žádostivi buďte.[1])

2. Učitelům tedy jako mistrům a tvořitelům svým všelikou poslušnost a povolnost prokazujte a jim ve všem vyhovujte.

3. Kdo by zřejmé urputnosti dal znamení, zřejmě ostatním na příklad trestán buď. Nic zajisté žáku více nesluší než mlčeti a poslouchati.

4. Že pak člověku rozumně si ve všem počínati sluší, totiž vzhledem k Bohu pobožně, vzhledem k bližnímu počestně, vzhledem k sobě samému opatrně: tři ty kusy všickni stejnou měrou na zřeteli mějte, abyste v pravé pobožnosti, v mravech počestných i v krásném umění ode dne ke dni znamenitě prospívali.

II. Vzhledem k pobožnosti.

1. Poněvadž jest pobožnost základem vší blaženosti, majíc zaslíbení tohoto i budoucího života, nejvíce každý k tomu přičiň se, aby s čistým svědomím kráčel cestou božích přikázaní.

2. Pročež chovejte se všude všickni skromně jako před tváří Boha velikého (vidíť nás všude).

---

[1]) Školy pansof. §. 3.

3. Kdykoli udá se pomysliti na jméno a mocnost boží, vzývej je každý v srdci svém, to jest nikdy bez úcty a bázně nemysli na Boha.

4. Svatým jménem božím nikdo se nezaklínej, mnohem pak méně něčím jiným, co není bohem, jako zadušovati se nebudiž dovoleno.

5. V svatou neděli nikdo nezabývej se ničím jiným, nežli tím, co přisluší k nábožnosti a k službám božím. Toť jest světiti den sedmý svatými toliko věcmi se obírati.

6. I v nábožném sboru, i ve škole, i v chrámu, jakož i o samotě každý (zvláště kdykoli dílo nějaké počíná nebo skonává se) Boha vroucně veleb a vzývej.

7. K rodičům, k učitelům, k osobám v úřadech veřejných postaveným, ani k starcům[2]) ani nejmenší lehkosti nikdo nedovoluj si ani slovem, ani hnutím, nýbrž všelikou šetrnost a čest všelikým spůsobem jim prokazuj.

8. Pod nejpřísnějším trestem všichni varujte se hněvu a nenávisti, zlořečení, soukromé msty, zlomyslných úkladů proti blížnímu.

9. Něco ohyzdného nebo oplzlého kdyby od žáků slyšeno bylo, budiž pokutováno.

10. Krádeží vůbec žádných nebuď; každý svého si hleď, cizího se nedotýkej, raději ztracenou nebo špatně hleděnou věc majiteli vrať, i aby své věci lépe dbal, napomeň.

11. Lichými donáškami a klepy nikdo pověsti druhého nebo přízni u jiného neubližuj; raději druh druha, kde toho potřebí, poručujte, kde pak toho třeba, napomínejte, kdyby pak nepřestával, oznamte to učiteli.

12. Konečně všickni k ustavičné pobožnosti srdce svá tak připravte, abyste po něčem zlém bažiti nebo na ně mysliti se ostýchali. Neboť Bůh, jenž skoumá srdce i ledví, odměňuje zřejmě, cokoli kdo koná v skrytosti.

---

[2]) Na úctu k starcům neměli bychom nyní zapomínati, aby nás nezahanbovali Řekové, ovšem pak naši předkové, ano starší pokolení posud s námi žijící. Ctíti starce znamením jest jemné lidskosti, úcta pak taková starci nemalou lahodou a milým vzhledem v dorůstající po něm budoucnost. Při nejedněch i útrpnost k tomu vede, aby jim nebylo zvolati s Komenského Diogenem, že není bídnějšího tvora nad starce, jejž i přirozenost i lidé opouštějí.

III. Zvláštní: v chrámu.

1. Jako všude a vždycky, tak zvláště v chrámu posvátném, kdykoli udá se komu do něho vstoupiti, úcta k božství naplniž srdce každého, a poněvadž Kristus řekl: „Dům můj dům modlitby jest, nikoli peleší lotrovskou“: varuj se každý tropiti tu nějakou prostopášnost buď šeptem, smíchem nebo zevluje očima dávati mysli nenábožné znamení. Raději připravíce mysl ku skroušenosti, čiňte, co církev činí: když se zpívá, zpívejte; když se modlí, modlete se; když poslouchá se slovo boží, poslouchejte; nastane-li přestávka, celého toho času užijte, tichými modlitbami milosrdenství boží vzývajíce.

2. Kdykoli tedy máte jíti na kázaní, s udeřením zvonu všickni do síně školní sestupte se a s ostatními obvyklým pořádkem odeberte se do chrámu.

3. V kostele jako ve škole zaujmi každý své místo mravně a bez hluku.

4. Když má se zpívati, všickni slušně k pultu pro zpěv určenému se postavte a chválu boží čile hlasem i srdcem zvelebovati se snažte, má-li někdo zvláštní svůj zpěvník, na svém místě s volí učitelů sedě, několik jiných, aby mu zpívati pomáhali, laskavě k sobě připusť, aby tu nic jiného nebylo spatřováno nežli svornost a svatých ve všem obcování.

5. Hlasu svého nikdo příliš nešetřiž, než po příkladu Davidovu ku chvále boží všecky síly ducha i těla vynakládej, avšak dle řízení kantorova.

6. Mezi kázaním všickni mravně a tiše se chovejte, aby nohama hrabajíce nebo šoupajíce, tím méně šeptajíce neprojevovali srdce nepobožného.

7. Raději, kdo můžeš, na služebníka pronášejícího slovo boží upři zrak nebo kázaní v pero ber, aspoň něco, a pozor dej, aby jistěji některá povědění z písma nebo naučení některé v paměť si vštípil. [3])

8. Mnohem více, když konají se modlitby, jedenkaždý k všemožné skroušenosti duši i tělo své připrav, mravně, klekna na kolena, sepna ruce, zavra oči (aby pozorujíc jiné věci, nerozptylovalo se myšlení), ku vzdechům církve tiše i své vzdechy připojuj

---

[3]) Pravidla, pozn. 7.

a o to usiluj, aby sobě i jiným s nebe vyprosil božího milosrdenství.

9. Když požehnání boží lidu bývá zvěstováno, jedenkaždý pozor dej a je i sobě myslí věrnou přivlastňuj.

10. Vycházení z chrámu podobno budiž vcházení, totiž mravné a nábožné, bez výjevu prostopášnosti nějaké.

IV. Vzhledem k mravům.

1. Počestnosti mravů ve všem svém obcování každý nejvýše pečliv buď, nebo kdo prospívá v umění a neprospívá v mravech, více neprospívá nežli prospívá.[4])

2. O mírnost a ušlechtilost každý dbej, chlubivě něco dělati nebo mluviti střez se.

3. Od vzezření studujícího vzdálena budiž zamračenost, od jednání mrzutost, neohrabanost od pohybování.

4. Raději počestnou, s vážností spojenou veselostí sebe i věci své odporučuj, špinavosti v obleku vyhýbej se, čistoty pilen buď.

5. Mezi lenivou váhavostí a lehkovážnou i rozpustilou všetečností střední slušnou cestu zachovávej.

6. Před učitelem i před každým mužem neb ženou počestnou povstaň, a jda kolem nich, smekna, čest jim vzdej.

7. V jidle a pití středmosti si hleď, žravosti a chlastu jako moru duševního varuj se.

8. Jazyku zdrženlivému všickni si navykejte, nepravého nikdy nic nepromlouvejte, než jak každý svědom si jest, tak se pronášej; ohavnost jest neshoda mezi ústy a srdcem.[5])

9. K vyšším uctivě, k sobě rovným přátelsky, k nižším vlídně, ku všem laskavě a upřímně chovej se.

10. K sporům, rozepřím, hádkám a svárům nikdo příčiny nedávej. Kdyby někdo příčinu dal, kdo jest spořádanější, rovné rovným nesplácej, než raději trpělivostí přemáhati zlé přičiň se, nebo rozřešiti při nechej učiteli.

11. Čímkoli druh druhu můžeš prospěti, nebudiž ti za těžko, napomínaje totiž, poučuje, a jakýkoli jiný spůsob se ti naskytuje.

---

[4]) Heslo Pravidel mravů.
[5]) Pravidla života II, 4.

V. Ve škole.

1. Vzdalovati se školy, an by učitel o tom nevěděl, nebudiž volno nikomu.

2. Maje jíti do školy, knihy, kalamář, pera i jiné potřeby s sebou si vezmi.

3. Vstoupě do školy, na své místo hned každý jdi, na cizí místo nevstupuj.

4. I když učitel ve škole není, každý mravně chovej se, křiku a hluku nikdo nedělej, pod přísným trestem.

5. Má-li někdo na něco otazovati se, staršího soudruha otaž se, a nemůže-li mu pomoci, učitele.

6. Ze školy, neporadě se s učitelem, nikdo nevystupuj.

7. Učiteli nikdo neodmlouvej, ale pokorně, v čem by byl napomínán nebo pokárán, přijímej.

8. Čtení neposlouchej zívaje, ale pozorně, a cokoli pozoruješ znamenitého, to buď hned si pamatuj nebo raději vpiš do denníku,[6]) aby nic, cokoli z úst učitelových plyne, neplynulo mimo bez prospěchu.

9. Nikdo stěn, oken, stolů, lavic, omítky, šatů, kněh jiného nebo svých vlastních neřež, neštípej, netrhej, nelam, nepošpiňuj, nebo jakýmkoli spůsobem znešvařuje něco, nic rozpustilého nevyváděj, pod těžkým trestem.

VI. Na ulici.

1. Puštěn jsa ze školy, nikdo nevycházej, neučině dříve učiteli cti nebo lásky a úcty osvědčení.

2. Po ulicích všickni mravně a počestně choďte, nezastavujíce se loudavě, aniž těkavě sem tam zevlujíce, nebo kamením neb knihami házejíce, než rovnou cestou každý k svému domu.

3. Muže počestného nebo ženy nikdo (jakkoli urozený [7]) nepotkávej nepozdravě.

VII. Doma.

1. K rodičům, domácím, vychovatelům svým obzvláště slušně doma chovejte se.

2. Druh druhu v bytu nepřekážejte.

---

[6]) Pravidla mravů. pozn. 4.

[7]) Ovšem od Komenského týž řád pro urozené i neurozené, jako v Potoku bydleli pohromadě šlechtici i nešlechtici. Šk. pansof. 80, 5.

3. Knihy, šaty a všecky své věci ve skříni nebo jinde na patřičném místě s patřičnou čistotností chovejte.

4. Rodičů, domácích vychovatelů, ano každého napomínajícího k dobrému ve všem dobrém napomínaní všickni poslouchejte.

5. Na lůžko neubírejte se nikdy, aniž lože opouštějte, nábožně modliteb nevykonajíce.

6. Abyste dobře naučili se veřejným čtením a cvičení správně vykonali, na to pilně soukromé hodiny i domácí volnost vynakládejte a v čas s udeřením zvonu do školy se dostavujte.

VIII. **V čas hry.**

1. Hráti nebo zaháleti, když jest něco na práci, nikomu nebudiž dovoleno, ani ve škole, ani mimo školu.

2. Hráti veřejně před školou, tím méně po ulicích v městě, nikomu nebudiž dovoleno, ale dovoleno bude slušně užiti zotavení.

3. Zachce-li se procházky místo hry, bude volno vyjíti si z města; ale bude lépe, aby šlo několik pohromadě, aby jak se každý chová, byl jiný svědkem.

4. Vycházejíce pak, vždy ředitele ze sebe si vyvolte, který by spůsob zábavy i samu rozprávku řídil a spravoval.

5. Procházejíce se nebo hrajíce si, všickni k tomu hleďte, aby nic neslušného řečí, chováním, hlasem nestalo se.

IX. **Vzhledem k studiím.**

1. Moudrosti važ si jako všeho jmění nejvzácnější a jí nad zlato a drahé kamení vyhledávej, věda, že v tomto věku nic jiného není ti dělati, než aby položil základu k moudrému života prožívaní.

2. Nic tedy pečlivěji nedělej a nemysli, než aby studia pilně konaje, každým dnem dále prospíval, aby žádný den neminul bez pokroku.

3. Že Bůh za práci darů svých uděluje, na to pamatuj, aby pak dosáhl učenosti, žádného potu nešetřiž, ale Boha, aby došel jeho požehnání, vzývej.

4. Od číhaní, lapání ryb, od řemeslných a nádvorných zaměstnání mysl naprosto odvracuj: řemeslníci řemesel, studující studií hleďte si.[8])

---

[8]) Ne tak, aby neměl řemesla a jiné práce spatřovati (vždyť měl je vypsaná i vymalovaná ve škole), ale aby, něco jiného dělaje, od studií nebyl odvracován. Viz Zák. Potocké X, 4.

5. Ráno pracovati zvykejte si: ranní ptáče dál uskáče.

6. Účel rozprávek a hovoru budiž ten, aby druh druha k zalíbení ve studiích probouzel nebo v něm se ostřil.

7. Studující jazyků jediné latiny s učiteli i mezi sebou užívejte.[9])

8. Denník každému stále po ruce buď, aby do něho mohl zapsati, cokoli zvláštního buď ze čtených kněh nebo z úst učitelových načerpal.

9. Počestnou řevnivostí druh s druhem ostřete se, všickni pak od jiných býti překonánu za potupné a nectné si pokládejte.[10])

10. Zároveň se studiemi životu počestnému učte se; dbejte o počestnost, která žádá se na ctitelích Mus, která nedopouští, aby ve veřejných hospodách nebo v jiných místech jakýchkoli čestné jméno studujícího bylo znešvařováno pitím, šaškováním, hrou, což veřejného dozoru zasluhují.[11])

11. Vzdálena budiž od vážnosti studujícím přislušící nectná a rozpustilá lehkost, jevící se světáckými tanci. Že má každý, obzvláště pak studující straniti se tance, měla by sama sebou učiti neporušenost mravů; mějtež na mysli přísný latinářů soud: tanec jest kruh, jehož středem jest ďábel.

12. Jako straniti se urážek slovných učí nauka křesťanská: tak pěstovatelé umění nadávati si za největší ohyzdu pokládejte.

---

[9]) Pravidla mravů, pozn. 14.

[10]) l. c. pozn. 5.

[11]) O nepořádném živobytí studentů německých viz pozn. 3. k českému výkladu Kom. lat. Did. kap. XXXI (ve zvláštním otisku na atr. 68).

Zákony školy dobře spořádané.

Dozorcům pozdravení!

Nejmilejší! Moudře Aristoteles živobytí, v němž nežije se dle žádných veřejných zákonů, *cyklopským* [1]) nazval, jinde pak pronesl se, že spása města na zákonech záleží. Rovněž rozumně jiný smyslem opačným: Kdo obec zkaziti chce, zkaziž pořádek. My tedy, kteříž městečku školy naší dobrého zdaru žádáme, ohraďmež ji zákony, a že nepřejeme si, aby obec naše kdy zkažena byla, třeba jest nejvýše pečovati, aby nikdy kažen nebyl stanovený v ní jednou pořádek. A to bylo příčinou, že pořádek celé školy v *zákony,* t. j. v krátké a vážné průpovědi uvesti jsme si oblíbili.

I. Zákony řádu školního vzhledem k věcem, k osobám, ku kázni.

1. *Spořádáno* jest to, jehož začátek i konec se vším u prostřed jsoucím tak souvisí, že všecko slouží sobě vzájemně i svému celku k účelu společnému.

2. Když tedy ve škole sbíhají se: 1. *věci*, které dělány býti mají, 2. *osoby*, které je dělají, 3. páska obou, *kázeň:* i věci, i osoby, i kázeň v přesný pořádek buďtež přivedeny.

3. *Věci* jsou: i *účel* vznešený, k vůli němuž školy jsou, i *prostředky*, určené k dosažení účelu; *místo* i *čas*, *vzory* k dělání předkládané, i *knihy*, i sám spůsob dělání čili *metoda*.

---

[1]) Cyklopové dle Homéra byli lid obrovský, surový, žijící bez řádu a kázně: živobytí tedy cyklopské tolik co živob. urvalců, nespořádané. — Hromokujci Jovišovými učinil je Hesiod. Cyklopové, po nichž mají jméno prastaré ohrady balvanovité, zvláště v Argolidě, jimž keltické valy některé v Čechách nemálo se podobají, pocházeli prý z Lycie.

4. *Osoby* jsou i ti, kteří učení nabírají, *žáci* s *desátníky* svými, i ti, kteří učení předkládají, *učitelé* veřejní s *opatrovníky* soukromými i s představeným a správcem všech, *ředitelem*, i ti, kteří práci popohánějí, *dozorcové* a *vrchnost školy*, mužové totiž z obojího řádu (církevního i občanského) nejvybranější vyvolení, jimž pro zvláště osvědčenou pobožnost, moudrost, víru obec i církev svěřuje naději tu ve své štěstí mezi potomky.[2])

5. Páska školy jsou *zákony* a zákonů vykonávaní, *kázeň*, která také svým zábradlím má býti obroubena.

II. Zákony o vznešeném šetření účelů školy.

1. Vznešený školy křesťanské *účel* budiž: aby dílnou byla, v níž by lidé pravými lidmi a křesťané pravými křesťany byli učiněni. To bude, když k této společnosti moudrosti připuštění stanou se všickni: *myslí moudrými*, 2. *jazykem výmluvnými*, 3. *v pracích obratnými*, 4. *v mravech uhlazenými*, 5. *srdcem pobožnými*.

2. Rozuměti, dělati, mluviti sůl moudrosti jest, koření, potřebné pro celé lidské živobytí, bez něhož by nechutné, mdlé a porušení podrobené bylo všecko. Veliká tedy oběť naše (již tuto Bohu přinášíme, mládež křesťanská) solí budiž osolena (Lev 2, 13. Mar. 9, 49.).[3])

3. *Mluviti* jenom učiti, a ne zároveň moudrým býti (t. j. jazykům učiti bez porozumění věcem) není přirozenost lidskou zdokonalovati než pomalovati toliko. Učiti pak rozuměti *věcem*, nikoli zároveň je dělati, podobu má farisejství: „praví, ale nečiní“ (Mat. 23, 3.). Věděti pak věci i je dělati, ale vědění svého a dělání užitku nevěděti polovičná jest nevědomost. Naše tedy *dílna lidskosti*,

---

[2]) Důsledně kladou se po celých těch zákonech tato pojmenování:

Decurio (od *decem*, deset), desátník; bylo jich tolik, kolik bylo žáků desítek;

Paedagogus znamená tu domácího pomocníka a opatrovníka studujících žáků zvláště šlechtických; klademe všude: opatrovník (viz XX.).

Rector, ředitel.

Scholarcha dobře by slouti mohl správcem školy, a to nejvyšším; že pak jménem tím nyní jiné osoby znamenáme, klademe všude: dozorce.

[3]) Levit. 2, 13: „Také všeliký dar suché oběti své solí osolíš, a neodejmeš soli smlouvy Boha svého od suché oběti své; při každé oběti své sůl obětovati budeš.“ Marek 9, 49: „Nebo každý ohněm bude solen, a všeliká oběť solí bude solena.“

škola, aby učinila lidi věcí povědomými, v pracích obratnými, v užívaní opatrnými, vtip tak skrze věci prováděj, aby spatřován byl užitek věcí, zneužívati jich aby všude bylo odvarováno. Z toho po celé živobytí (v stavu hospodářském, občanském, církevním) veliký bude prospěch.

4. Že pak ne toliko s věcmi, než i s lidmi v živobytí stýkaní bývá, pilně o to škola, jakožto dílna ctností a lidskosti usiluj, aby lidi k obcování s lidmi (v každičké společnosti) spůsobnými učinila.

5. A konečně poněvadž stále žijeme před okem božím: k Bohu všude zření míti a jej svatě ctíti buďtež učeni všickni. Bude tedy snažiti se škola, aby i vroucí pobožnosti dílnou byla i pravou svatyní.

6. A důsledně: veškery práce a cvičení ve škole k tomu směřujte, aby kandidatkové života naučili se všecko, co v živobytí se naskytuje: 1. znáti, 2. moci, 3. mluviti, 4. ve prospěch ctnosti a 5. v příčinu pobožnosti obraceti.

7. Těch když účelů šetřeno bude, pak teprvé bude škola moci býti a bude *pravým obce i církve semeništěm, krásnou předehrou života a blaženosti,* harfou pětistrunovou ducha svatého přelíbezné uchu božímu harmonie.

III. Zákony o místu vyučování.

1. Kolik tříd, tolik budiž posluchareň, aby každý hlouček pro sebe svých věcí si hleděl, nejsa cizím hlukem nikdy vyrušován.[4]

2. Každá posluchárna opatřena budiž svou katedrou a (s dostatek) svými lavicemi, tak rozestavenými, aby učitel žáky k sobě obrácené na očích stále měl všecky.

3. Katedra nestojiž u okna nebo mezi okny, než naproti, aby světlem, žákům ze zadu přicházejícím, bylo viděti učitele se vším, co dělá (nebo na tabuli píše).[5]

4. V posluchárně všecko chováno buď čistě a pokud možná, skvostně, aby, kamkoli žáci se obrátí, lásku k čistotě v sobě vzbuzovati a obydlí svá někdy podobně opatrovati příležitost měli.

5. Úkoly každé třídy po stěnách posluchárny, po dveřích, po oknech, po sloupech (buď v pověděních a průpovědích nebo v obra-

[4]) Viz Šk. pansof. str. 19. § 50 s pozn.

[5]) Šk. pansof. § 53.

zech a příznacích) rozvěsiti s dobrým prospěchem bude, aby smyslové, obraznost, vzpomínaní drážděny byly neustále.[6])

6. Pro úkony veřejné, divadelní nebo slavnostní, zvláštní budiž posluchárna, která by pojala veškero množství celé školy, ale bez ozdob obrazových. Nebo poněvadž sem jenom mimořádně k úkonům mimořádným scházení bývá, mají smyslové toliko k přítomnému divadlu obracováni, nikoli pak jinými věcmi jinam býti odvracováni.

IV. Zákon řádného času rozdělování.

Moudré času rozdělení všech prací základ jest. Nařizujeme tedy následující:

1. Prací i odpočinutí stejné budiž vyměření: hodinové, denní, téhodní, měsičné, roční.

2. Každičká hodina svůj úkol měj, který nutně na dobro vykonán býti má; když bude po něm, budiž přáno oddechu asi půl hodinky.[7])

3. Každého dne toliko čtyři hodiny oddány buďtež opravdovému studování; ráno přidána budiž hodina pro cvičení v pobožnosti; odpoledne musickým neb matematickým rozkoším náleží; po škole pak opakování, co toho dne bylo uděláno. Ostatní čas všecek prázden bude pro posluhování domácí nebo pro počestnou zábavu, nebo pro soukromé studování.[8])

4. Každého téhodne dvakráte buďtež povoleny prázdniny: ve středu a v sobotu odpoledne, neděle pak celá budiž Bohu posvěcena.

5. Každého čtvrtletí dán budiž jeden týden hrám divadelním, které v pěti dnech mají býti dokonány. (O tom doleji: IX.)

6. Každého roku každá třída úkol svůj začni a dokonej, na podzim. Mimo ten čas nikdo do školy nebudiž přijímán, aby práce nebyly přerušovány, leda když někdo krátce po začatých úkolech přistoupě, pilností soukromou ostatních dohoniti si důvěřuje. Slíbí-li tak, nechť tak učiní.[9])

7. Roční prázdniny větší čtyřikráte buďtež povoleny: osm dní před a tolikéž po výročních svátcích církevních: o vánocích, velikonocích a letnicích, k vůli pak vinobraní měsíc celý.

---

[6]) Šk. pansof. § 73.
[7]) Šk. pansof. § 91.
[8]) Šk. pansof. § 93.
[9]) Šk. pansof. § 56 viz tuto níže XIV.

8. Kde sklízení viničné není na závadě, prázdniny o psích dnech místo míti mohou, ale opatrně: duchu pro uvolnění, nikoli pro vysílení.

V. Zákony o vzorech toho, co děláno býti má.

1. Čemu ve škole jest se učiti (buď že poznáváno, vyjadřováno nebo děláno býti má), ve vzorec budiž svedeno, jejž by žáci, naň se dívajíce, napodobovati mohli. (Bez vzoru ničemu se nenaučí).[10])

2. Cokoli za vzorec se předkládá, budiž správné, aby, správně je napodobuje, nikdo nemohl pochybiti. (Z chybného vzoru naučiti se než chybnému nemožno.)

3. Vzorec k napodobování předkládaný budiž buď věc skutečná nebo znázornění její jako skutečné, buď si řezba nebo obraz, nebo vypsání slovy učiněné. (Ale skutečné věci samé spatřování nejlepší).

4. A co představeno nebo vymalováno býti nemůže, napodobením pak přece vyráženo býti musí (jako cnosti), v tom učitel sám budiž vzorem skutečným.

VI. Zákony o knihách.

1. *Kniha* širším smyslem jmenuje se všecko, co nás učí a utvrzuje. Jako jsou: Knihy boží tři: 1. kniha *přírody* (svět sám), 2. *písen*, 3. *svědomí;* i knihy lidské, obsahující výklady věcí jako vzorů, nebo zastupující místo vzorů, věci zároveň předkládajíce i vykládajíce.

2. Ačkoli pak škola naše, pokud jest školou lidskosti, žádné knihy lidské (kromě když jest něco marného, neužitečného, škodného) nezamítá, ale že žáky své více žádáme přispůsobovati k Bohu nežli k světu, chceme, aby tu především vrch měli knihy boží.

3. A že knihy ty vznešeností svou věku útlounkého chápavost převyšovati se vidí, připouštějí se knížky lidské, tím účelem, aby připravovaly cestu ku čtení a rozumění knihám božím, jsouce věrnými průvodci ku všemu, co věděno nebo nevěděno, činěno nebo necháno, doufáno neb obáváno býti má.[11])

---

[10]) Did. analyt. §§. 8., 26.

[11]) Místo uvažování toho (jako ve Šk. pansof. § 18, Východ z labyr. § 26, Ráje navrácení § 9) očekával by spíše § 49 Školy pansofické, jaká má býti kniha každé třídy.

4. Kdokoli to krásně dovede, budiž náš; kdo nedovede, jdi si.

VII. Zákony metody, jichž při vyučování i učení šetřeno býti má.

1. Tak jisté studií metody vyhledáváme, že po její předpisech jda vzdělavatel mládeže, rovněž rychle i ozdobně k moudrosti, výmluvnosti, k cnostem a k pobožnosti mysl přispůsobí, jako dělník řemeslný danou látku danými nástroji vydělává a k užívaní spůsobnou činí.

2. Zákon metody věčný budiž: vyučovati a učiti se všemu příklady, pravidly a užívaním čili napodobováním.

3. *Příklad* jest věc již jsoucí, která ukazována bývá. *Pravidlo* jest řeč o té věci, jak jest udělána nebo jak se dělá, vykládající. *Užívaní* čili *napodobování* jest pokus věc tu podobně udělati.

4. Mezi třemi těmi kusy poměr budiž tento: Příklad k pravidlu, pravidlo k napodobování jako 1 : 3 : 9. Na př.: Poněvadž každá hodina úkol svůj vykonati má, úkol ten sám tak veliký býti má a tak spořádán, aby za čtvrtinu čtvrti hodiny s dostatek mohl býti ukázán a spatřen, po celou pak čtvrt hodiny vysvětlen a, jak se dělá, pochopen, ostatek pak hodiny (zbývající tři čtvrti) oddán budiž napodobování čili cvičením a poklesků, vloudí-li se jaké (ničemu pak neučí se bez chyby) opravování.[12])

5. Při studování *teoretickém* místo napodobování budiž týchž věcí, které byly předloženy a vyloženy, opakování, zkoušením činěné, aby ukázalo se, jestliže dobře žáci pochopili a dovedou-li týmž spůsobem všecko vykládati všickni.

6. Metody té pravě *praktické* (všemu samozřením, samorčením, samoděním učící)[13]) šetřeno budiž všude, aby navykali si žáci stávati se mistry všude.

VIII. Zákony o zkouškách.

1. K tomu mocně přispívají *zkoušky* (nebo kdo není zkoušen, co ví? Sirach 34, 10): 1. hodinové, 2. denní, 3. téhodní, 4. měsiční, 5. tříměsiční, 5. roční.

---

[12]) Rozumí se o úkolu třídy *hlavním*.

[13]) Autopsia, autolexia, autopraxia, jako ve Šk. pansof. § 69, Východ z labyr. § 11.

2. Hodinové zkoušky konány buďtež od učitele, denní od desátníka, téhodní od žáků samých, měsiční od ředitele, tříměsiční a roční od dozorců.

3. Učitel každé hodiny zkusiž žáky své všecky (ačkoli ne každého zvlášť, jest-li jich mnoho) i očima, dávají-li pozor, pozoruje, i hlasem (Ty a ty, opakuj to! Co jsem nyní řekl? Jak tomu rozumíš? atd.) se vyptávaje.

4. Každého dne po skončené škole desátník se svými opakuj, co bylo děláno po celý den, všecky své žáky zkoušeje, i aby všecko dobře byvši pojato, utkvělo tím pevněji, spůsobuje.

5. Každého téhodne jednou, dne posledního, žáci sebe sami zkoušejte a k pilnosti cvičte, o místo spolu zápasíce. Tu budiž každému nižšímu dovoleno vyzvati si vyššího kteréhokoli (i z jiné desítky téže třídy). Přemoženec vyšší postoupiž místa vyššího vítězi, i zaujmiž sám místo nižší; kdo nebyl přemožen, zůstaniž na svém.

6. Každého měsíce ředitel (vezma k sobě místního správce církve nebo z dozorců některého) třídy veškery obejdi a, byly-li vykonány úkoly měsíčně, a s jakou pilností, přísnou zkouškou vyšetřiž.

7. Trojměsiční zkouška od jednoho nebo druhého dozorce se ředitelem budiž vykonána, aby shledáno bylo, kteří před ostatními pamětí, jazykem, pohybem jsouce obratnější, nalezeni by byli pro veřejné na tom místě podávaní důkazů pilnosti divadla hodnějšími.

8. Nejslavnější pak zkouška budiž jednou v roce, na podzim, před povyšováním do tříd, od dozorců veškerých, aby spatřeno bylo, všecky-li úkoly jednoho roku byly dokonány, i zdali se slušným prospěchem ve všem i v každém zvlášť. Že pak by tu všecky a každého zvlášť (u velikém počtu žáků) nemožno bylo nebo přetěžko vyzkoušeti, volno tu užiti harcovnictví. Totiž: aby vyvolán byl z celého množství hned ten, hned onen, aby odpovídal ku všelikým otázkám (z celého ročního úkolu). Nebo vybráni buďtež losem (z jednotlivých desítek po jednom, po dvou neb po třech), aby zkoušeni byli před veškerým žactvem za veškeré žactvo, mají-li přesně v paměti, co po celý rok bylo vykládáno, nebo nemají. Jestliže zajisté tito, nikoli jakožto vtipnější byvše vyvedeni, než míchaně, jak los padl, vyvoláni, zkoušce dovedou vyhověti, bude naděje, že rovněž dovedou i ostatní, a že není tu žádného nastrojení.

9. Jestliže pak, že někteří v literním umění málo dovedou, ukáže se, učiní o nich dozorcové (se ředitelem a s učiteli) usouzení, mají-li k dalším studiím připuštěni, nebo rodičům navráceni a k jinému spůsobu života býti obráceni.

10. Konečně učiňtež do třid povýšení, nechajíce v třídě žáků několik, kteří by zastali úřad desátníků.

IX. Zákony výkonů divadelných.

Divadlem jmenujeme to, když žáci výkony některé před více lidmi, k spatřování jich svolanými, z návodu představují. Aby takové hry scenické ve školách zobecňovaly, s velikým jest prospěchem; nebo poněvadž živobytí každého člověka rozmlouváním a cvičením ztráveno býti má, velmi krátce a lahodně tím spůsobem, příklady a napodobováním, bývá k tomu přiváděna mládež, aby navykala rozličnosti věcí pozorovati, k rozličným otázkám ihned odpovídati, pohyby slušně spořádati, vzezření, ruce i celé tělo míti v přirozené míře, hlas ohýbati i přeměňovati, slovem osobu kteroukoli počestně představovati a ve všem tom, odložíc přiselštělou stydlavost, volně si vésti. Nařizujeme tedy, aby

I. každá třída čtyrykrát do roka žáky své na jeviště vyvedla;

II. aby všecko, co za předešlého trojměsičí bylo vykonáno, hrou po osobách rozdělenou bylo představováno;

III. Hry veškerých třid v jednom témdni odbyty buďte, tak aby dolejší třídy po dvou téhož dne byly předvedeny, jedna v hodinách před polednem, druhá po poledni.

IV. Nejslavnější pak taková divadla buďtež na sklonku roku, před povyšováním do třid.[14])

X. Zákony zábav.

Ačkoli metoda naše všecko učení tak skrze společné nějaké hry zařizuje, že všecka naše vtipu cvičení za hry mohou býti pokládána, ale poněvadž mladší věk tak spořádán jest, že her více v pohybování těla nežli v cvičení mysli vyhledává: nemají ani takové zábavy mládeži býti odpírány. Jenom buďtež takové, aby

---

[14]) O divadlech srovnej zatím Šk. pansof. § 88—90. Čeho Komenský hrami divadelními dosáhl, jaké byly hry ty *didaktické*, nejlépe vyjde na jevo, až nám bude možná rozborem her těch přátelům školství posloužiti. Ale takové nebyly, jaké za naší doby skládati, překládati a hráti počali.

pobožnosti, počestnosti a prospěchu v učení se moudrosti nijak nepřekážely, ano spíše jim sloužily. Což stane se, bude-li šetřeno těchto pravidel:

I. Tak budiž hráno, aby nestávaly se hry hlavním dílem života, než vedlejším.[15]) (Nebudiž tedy hrám a zábavám dříve dáváno místo, dokud skutečnému zaměstnání nebylo dosti učiněno, právě tak, jako spaní a odpočívaní ne dříve než po zemdlení těla pracemi, a jako lahůdkám ne dříve než po sytných pokrmech místo dáváno bývá.)

II. Tak budiž hráno, aby hra ne méně zdraví těla než občerstvení ducha posloužila. (Pročež Plato napomínával, že nemá ani tělo bez ducha cvičeno býti, ani duch bez těla. Chceme tedy, aby vzdáleny byly hry takové, které tělo přílišným namáhaním unavují, i takové, kterými duch i tělo ochabuje, jako jsou hry seděcí a ty, které pro očekávaní nebo obávaní se výsledku mysl svírají a skličují, jako jsou hry konané náhodou neb o velikou sázku: hry v kostky, v karty a j. Hry naší mládeže *v pohybování* záležejte: v procházení, běhání, mírném skákaní atd.

III. Tak budiž hráno, aby hra životu, zdraví, počestnosti nečinila nebezpečí. (V nebezpečí takové dávají se nerozvážlivci, lezouce na stromy, plujíce ve vodách, šermujíce a pod.)

IV. Tak budiž hráno, aby hry naše věcí vážných byly předehrou. (Totiž předehrou zaměstnání skutečného živobytí hospodářského, občanského, vojanského atd. Mohou tedy vyjíti z města na spatřování stromů, bylin, polí, luk, vinic a práce jich vzdělávaní. Ukazovány jim také býti mohou způsoby staveb a mohou spatřovati práce řemeslníků, jestliže právě někteří stavbou se zabývají. Rovněž sestrojtež si vojsko, stanovte vůdce a důstojníky, rozbijtež tábor, seřaďte se v šiky atd. Avšak kteréhokoli druhu hrou pobaviti se chtějí, vyvoltež si ředitele, po jehož usouzení hra před se jde, aby všickni střídavě zvykali si poroučeti i poslouchati. Takový způsob hrám volný jest, aniž má méně užitku než rozkošnosti.)

V. Tak budiž hráno, aby hra skonána byla před sytostí. (Nehledáť se zošklivení, než vyražení.)

VI. Dobré konečně bude, aby při hrách žáků častěji (když ne vždycky) učitel býval, ne tak proto, aby zároveň s nimi zotavil se, než aby pozor dal, aby nedopustili se něčeho neslušného nebo nějakého poblouzení.

---

[15]) Srov. Prav. živ. VI.

VII. Bude-li všeho toho správně šetřeno, bude toho dosaženo, že hra nebude hračkou, než věcí opravdovou, t. j. buď cvičením zdraví, nebo občerstvením mysli, nebo předehrou skutečného v živobytí zaměstnání, nebo vším tím zároveň.[16])

XI. Zákony cvičení mravů.

Pravidla mravů stručně sebraná vydali jsme onehdy tiskem, jež, chceme, aby všickni měli, ctli a zachovávali, a to proto, aby celá škola naše ničím jiným nebyla, než dílnou počestnosti. Kteroužto příčinou nařizujeme i toto:

1. Všickni naši žáci zvykejte konati všecko z lásky k cnosti spíše, nežli obávajíce se trestu.

2. Konati pak nikoli, co se jim líbí, než co předpisují zákony a co nařizují vykladatelé zákonů, učitelé. (Konati tedy spíše dle cizího usouzení, nežli dle svého, kterážto věc křesťanství základ stanoví.)

3. Ve všem, co konáno býti má, učeni buďte prohlížeti ku konci, ohlížeti se po prostředcích, šetřiti příležitosti.

4. Ničeho tedy nedělati, nežli k dobrému nějakému a počestnému konci, čeho nemohlo by zželeti se ti, když toho slušně vyhledáváš, ani když jsi toho byl dosáhl.

5. Počínajíce chápati se prostředků, zvykejte si neustávati až dosáhnouce konce.

6. Avšak nikoli po konci hnáti se skokem, než jíti krokem, aby práce prospívala, ale nebyla přenáhlena.

7. Navykejte si nic nevěděti, leda pro užitek. (Jej tedy viděti všude a po něm jíti tužte.)[17])

---

[16]) Roztomile doplňuje stať tuto Komenského uvažování o sedmi kusech, na nichž podstata hry záleží, jež l. 1657 předložil radě Amsterodamské. Najdeš je ve „Škole a životě“ 1873, 99. Viz také Šk. pansof. § 87.

[17]) Did. analyt. § 146. Pravidla života I, 2. Šk. pansof. třída VI. (o slohu VII.) Co se ti k ničemu nehodí, tomu se neuč; jenom věcem užitečným. Výkladem tu budiž, co l. 1750 Jiří Sarganeck, inspektor paedagogia Halsského napsal: „Pokud možná, neuč nikoho a nedej se učiti ničemu, co by mu v celém živobytí neprospělo. A to ani v celých lekcích, jazycích a vědách, ale ani hodinu, ani minutu. Není třeba důvodů. Nebo lépe jest nic nevěděti, nežli zbytečného něco a škodného; lépe odpočinouti, nežli obtěžovati sebe i jiné věcmi, které nejsou k ničemu. Beztoho jest na světě tolik potřebného a prospěšného, jemuž jest třeba se naučiti, že toho všeho žádný rozum lidský obsáhnouti nemůže. Pros

8. Navykej si každý býti pevné mysli, nikoli těkavé, aby cokoli činí, s duchapřítomností činil.

9. Býti liknavým k práci nikomu se nedopouštěj. (Zpozoruje-li se, že někdo ulevuje, před ostatními k práci ho poháněj, nedostává-li pak se práce opravdové, nechť si hraje raději, než aby, lelkuje, nic nedělal. Hybnost, prací vyhledávaní a snášení — pro život poklad nesmírný.)

10. Spaní, jidlo, pití naše vesměs středmé buď: nemírnosti všeliké vyhýbej se. (Protože aténeum naše Musám jest posvěceno, nikoli Bakchu, a světlo moudrosti suchoty ducha požaduje.)

11. Spáti v poledne (jakožto věc zdraví i vtipu škodlivá) žádnému žáku našemu nebudiž dovoleno. (Noc a tmu přirozenost odpočinku, světlo a den pracím stanovila. Polední tedy pospávaní, které zlou zvyklostí mezi Uhry tak rozmohlo se, budiž napraveno, proměníc nevčasný odpočinek v procházku, hovor, hru, v hudbu.)[18])

12. Tělo jakožto příbytek duše, ač ne rozkošně, ale čistě chovejte.

13. Též tělo jakožto nástroj duše čile k čilosti cvičeno buď a pracemi k pracím otužováno, a to při všech našich žácích.

14. A že škola naše školou moudrosti jest, nikoli Martovou, zbraní žáků našich knihy budou, nikoli meče. (Železných tedy zbraní užívati budiž bráněno vesměs; ovečkám a beránkům nehodí se drápy, rohy, rypáky, kly.) [19])

Boha za milost a věrnost, aby v tak rozsáhlém, ačkoli jen historickém, poznávaní mnohých věcí nebyl domýšlivý, aby z mezí nevykračoval, vyučuje nepřenáhlil se, nepřeháněl a nebyl netrpělivý při věcech, které *tobě* maličkostmi býti se zdají, které však mládeži musí býti vštěpovány; nemůže zajisté nic býti tak maličkého, aby nebylo ku zdaru mládeže, i kdyby tisíckráte musilo býti opakováno. — Ohledna se sám častěji po svých minulých létech a zkušenostech, všimni si zvláště dvojí věci: 1. čemu, kolikrát a kolik za ten dlouhý čas jsi se naučil, z čeho jsi posud neměl ani nejmenšího prospěchu; 2. kolikrát a jakou nemalou škodu jsi z toho měl, že jsi toho neb onoho nevěděl. To přiměje poctivého učitele k tomu, aby dle případnosti a stavu učňů svých ničím zbytečným jich nemořil a nezdržoval a ničeho potřebného a užitečného nepomíjel." V řeči té jest duch Komenského; ale hřešíval a hřeší proti ní celý svět.

[18]) Pravidla mravů, pozn. 11.

[19]) Schola Martis. Z toho, že bylo Komenskému zákon tento obnoviti, jde na jevo, že povaha mládeže uherské od starší doby tuze nezjemněla. Stanoviltě statut Ostřihomský l. 1397: „Kdyby učitel pro zachování kázně žáku vybil, žák se zpouzel, a žáci, jsouce zavoláni, učiteli nepomohli,

15. Choutka hádati a vaditi se odstraněna budiž tou měrou, aby, kdyby někdo, i spravedlivou při maje, do výčitek se pustil, při svou ztratil.

16. Nedůtklivost a selskost při nikom trpěna nebuď: býti spůsobnými, slovem i pohybem přívětivými navykejte si všickni. Sluší se, aby škola městem byla, ne vsí.

17. Nadutost a jinými pohrdání, kdekoli se objeví, nadobro zborceno buď, aby obraz boží rovně při jiných jako při sobě ctíti navykali všickni.

18. Aby nedala se do někoho žádost cizího statku, na to se zvláštní péči pozor dáván buď; žádný osobovatel cizího statku bez trestu nezůstane.

19. Lež, necnost otrocká, při nikom trpěna nebuď. Pravdu volně mluviti, i když bývá přiznati se k vině, všickni navykejte, aby nikdy nebylo znamenati neshody mezi srdcem a ústy, necnosti to přeškaredé.[20])

20. Bude-li jaká rozpustilost zpozorována při komkoli od kohokoli, budiž přátelství znamením napomenouti i napomenutu býti.

21. Napomenutý, jestliže napomenutí bratrsky k sobě nepřijme a hned neustane, budiž oznámen učiteli, beze všeho zřetele k soukromé přízni nebo nepřízni, toliko ze žádosti, aby překazilo se zlé, aby nezakořenilo se někdy.

22. Nad to svolej ředitel jednou v témdni (první hodinu odpoledne v dni sobotní) veškeré žactvo školy, když pak byla pravidla mravů odříkána, jak každý slova neb smysl si pamatuje, vyzvídej a kde třeba vylož a vysvětli. Zároveň učiněna budiž zkouška, nebylo-li v něčem od někoho hřešeno téhodne minulého. To oznamujtež desátníci nebo kdo jest čeho svědom, a budiž vykonána kázeň, přísněji neb mírněji, dle povahy přečinu. Potresce pak každý učitel své žáky, buď vlastní nebo jiného rukou, má-li vina bitím býti napravena.

XII. **Zákony konání pobožnosti.**

Žádáme, aby snaha po pobožnosti co nejvroucněji ode všech našich žáků (jakožto od křesťanů pro sebe ustanovených) byla pěstována, nikoli holou teorií, než praxí živou, ustavičnou. Pročež:

---

mají všickni, kteří neposlechli, býti zavřeni. Žádný žák ať nenosí do školy nebo do kostela nože dlouhého aneb jiné škodlivé zbraně.“ Srov. O lenivosti § 35.

[20]) Pravidla živ. II, 4.

1. Pod věčným zatracením všem našim žákům ústy Kristovými kážeme, aby zlými příklady (zřejmými nebo tajnými, ale ven se prodírajícími) nesměl nikoho sváděti nikdo, spíše aby příkladem svatosti všickni svítili všechněm.

2. Že pak jako slunce bez slunce viděti, tak Boha bez Boha poznati, milovati, ctíti nemůžeme: především učte se všickni naši žáci všecka srdce svého toužení a myšlení obraceti k Bohu, aby, kdekoli jsou, pamětlivi jsouce, že Bohu na očích jsou, chovali se jako před tváří boží.

3. Že pak Bůh, v němž žijeme, hýbeme se a jsme, počátek jest i konec všech věcí: všickni školy naší chovanci, jdouce do školy a vstoupíce do ní, před prací i po práci, před jidlem i po jidle, před spaním i po spaní horoucím srdcem Boha chváliti a vzývati nepomíjejte nikdy.

4. Vzorce modliteb (hlavně z žalmů Davidových a jiných vzdechů osob svatých sebrané) pro jednotlivé třídy po hotově mějte, z nichž pak každý sám srdce svého vzdechy vylévati a k Bohu všude vysílati navykej si.

5. A poněvadž není vzácna chvála v ústech hříšníka, čistý život, Boha důstojný ode všech čistým srdcem budiž pěstován i na všech požadován, netrpíc při nikom ani nejmenší škvrny bezbožnosti, která by i jen mohla býti znamenána.

6. Aby pak k poznávaní vůle boží vedeni byli všickni, nebudiž nikomu dovoleno, aby vzdaloval se cvičení katechetských, čtení písem, výkladů tajemství víry (ať ve škole nebo v chrámu), aby všickni naši žáci (po příkladu Timoteovu) od dětinství písma svatá znáti navykali (2. Tim. 3, 15.).[21])

7. Nedbalosti v těch věcech, mnohem pak více za porušení pobožnosti trest budiž nejpřísnější, protože jest hříchem zlé vůle, nikoli nedospělosti rozumu.

XIII. Zákony dobrého řádu mezi všemi občany školy naší.

Potud zákony *o věcech;* následuje, kterak *osoby,* společnost školskou činící, v řádu držány býti mají, a to nejprvé *obecně.*

1. Přede vším všickni sem připuštění, rovněž učitelé jako žáci, věřte, že jste Bohem povoláni, abyste v sobě vytříbili obraz

[21]) „A že od dětinství svatá písma znáš, kteráž tě mohou moudrého učiniti k spasení skrze víru, kteráž jest v Krista Ježíše.“

boží, t. j. abyste účastenství měli v moudrosti, cnosti a blaženosti boží.

2. Každý tedy denně prosiž Boha se Šalomounem, aby mu dáno bylo srdce bojící se a poznávající Boha, žádaje, a pracuj statečně na místě svém, očekávaje od dobroty boží požehnání.

3. Aby pak toho dovedli jednomyslně pro společné vzdělávaní, budou tak spolčeni, aby činili obec nejspořádanější, mající svou radu, své koleje, svá oddělení, své dílce.

4. *Rada* školy (v této škole Potocké), záležeti bude z veřejných profesorů a z třídních učitelů, jichž stálým předsedou bude ředitel, někdo pak rukou i vtipem obratnější písařem.

5. *Matrika* školy u ředitele bude; do ní vlastní rukou jméno své zapíše, kdo jako nový občan vstupuje do školy, a tím samým se zaváže, že zákonů školních svědomitě šetřiti bude.

6. I *letopisy* budou založeny, které u ředitele chovány býti mají, avšak tak, aby k nim klíč jeden z profesorů měl. Do nich u přítomnosti rady a dle jednomyslného usnešení písař vpisovati bude:

I. Školy vznik, vzrůst i proměny;

II. jména ředitele i profesorů, kdykoli změna se stane;

III. slavnostné výkony, jaké kdy budou. Sem náležeti budou i veškery programy, řeči slavnější a pod.

7. Třída také každá spůsobu měj menší obce i radu, záležející z desátníků a z jich náměstků, jichž předsedou bude první desítky učitel.

(Aby zajisté učitelé pozornosti všech žáků lépe stačili, podřídí sobě ze žáků samých vtipnější a ve věcech těch již utvrzené za pečlivosti své pomocníky, číslem tolik, kolik každý, že toho roku žáků jeho bude desítek, uhlídá. Aby pak všecko šlo před se přesněji, buďtež desátníci ti vybráni ze žáků téže třídy, kteří do třídy příští mají postoupiti. Tiť zajisté, protože již veškery úkoly své třídy byly prodělali, žádné tedy tu věci naprosto nejsou nepovědomi, učiteli svému vhodně sloužiti a žáků nováčků té třídy podučiteli býti budou moci. Aniž nechají se tu potřebovati bezděčně kandidáti církve i z vděčnosti za dobrodiní, i pro čest, protože mají před spolužáky *podučiteli* býti nazýváni, a že v jedné třídě vykonajíce takový úřad, jinde nebudou více zdržováni, ale stále již výše pouštěni býti mají.)

8. Bude dopouštěno, ano na to nalcháno, aby každého téhodne jednou (nejméně) desátníci každé třídy v posluchárně své

sešli se a radili, neruší-li se někde řád, a pozorují-li něco, aby to napravili, buď sebe samy nebo spolužáky z neřádů napomenouce nebo i přenice mezi svými svěřenci vzešlé uklidíce. Nebudou-li sami něco moci, to teprvé oznamte učiteli.

XIV. Zákony rodičům neb poručníkům, kteří děti své škole naší odevzdávají.

Zvyk, který zhoubně rozmohl se, do školy hned vstupovati, hned z ní vystupovati, hned do učení se dávati, hned je opouštěti, nic opravdu v něm nedělati a tak ku vzdělanosti pravé nedostávati se, patrně léku nějakého neobyčejného žádá. Což kdyby lék ten byl takový, aby každý, kdokoli bude chtíti škole naší spořádané svěřiti se, nebo aby syn neb poručenec jeho do ní vstoupil, ne jinak do školy přijat byl, než pod závazkem, že v kázni vytrvá. A budiž formule slibu, dříve nežli žák do alba zapsán bude, tato:

1. Odevzdávám syna svého dobrovolně a plným právem mistrům této školy, aby v ušlechtilém literním umění, v mravech a v pobožnosti vzdělán byl dokonale.

2. A zůstavím jej v té škole až k dokonání běhu vyučování školního, aniž jej dříve z ní odvedu.

3. Aby pak mohl stále prospívati, nedopustím, aby ze školy volán byl, buď nikdy nebo co nejřidčeji.

4. Avšak kdybych to pro nutnou potřebu musil učiniti, slibuji, že jej zase do školy pošlu co nejrychleji.

5. Kdybych jinak činil, a prospěch zdál by se mi menší, nežli jsem očekával, nebudu vinu toho přičítati škole, než sobě.

Pak nechť napíše do matriky jméno své i synovo, že se zavazují slibu dosti učiniti.

XV. Zákony žákům.

1. Nikdo, byv do školy této připuštěn, neměj jiné předsevzetí, než prospívati v literním umění, v mravech počestných, v pravé pobožnosti s pomocí boží.

2. Nikdo tedy nebudiž tu jako stín, než jako úd živý při těle živém, živě se mající ke všemu, nebo budiž uťat.

3. Přede vším každý srdcem čistým boj se Boha, ničeho nikdy proti vůli jeho a proti svému svědomí se nedopouštěj, a stále jej velebě, stále za pomoc žádej.

4. Učitele svého každý jako druhého otce upřímně miluj a ochotnou ve všem poslušností úctu mu vzdávej. Avšak i k učitelům tříd ostatních s podobnou uctivostí se měj.

5. Po učiteli pak i k jeho náměstku, k desátníku svému, šetrnost chovej a ve všem dobrém napomínaní ho poslouchej.

6. Se všemi spolužáky svorně žij a nikomu rukou ani jazykem neubližuj, aby hádek a zášti naprosto neznala škola naše.

7. K hodině určené k vyučování a po daném znamení každý hned do posluchárny se dostav a místo své, nikoli cizí zaujmi.

8. Nebude-li kdo pro nějakou příčinu moci býti přítomen, nepřítomnost svou i příčinu nepřítomnosti desátníkovi (buď sám, nebo po jiném, nebo lístkem) ohlas, aby on to mohl oznámiti učiteli. Kdyby toho kdo opomenul jednou, budiž mu domluveno, kdyby po druhé nebo po třetí, budiž potrestán, nic méně pak přidržen, aby s jinými naučil se tomu, co děláno bylo za jeho nepřítomnosti, nebo budiž podroben pokutě.

9. Při modlitbách každý s myslí pozornou přítomen buď a na nic jiného tu, nežli na Boha, nemysli. Dal-li by kdo znamení nenábožnosti, budiž potrestán.

10. Modlitby všickni po pořádku vykonejte a tak Boha řádně vzývati učte se všickni.

11. Na učitele, když něco povídá, ukazuje, vykládá, s nejvyšší pilností pozor dejte, a když něco napodobovati káže, chutě napodobujte.

12. Když něco zkouší, pozornost k němu rovněž obracejte všickni, aby, na kom by koli požádal odpovědi, ihned odpověděti mohl.

13. Čísti, psáti, mluviti (ovšem pak mysliti a dělati) všickni zvykejte si zřetelně, článkovaně, všelikého zmatku se varujíce.

14. Ku zkoušce téhodní připravený každý přistupuj, aby odešel s pochvalou, nikoli s hanbou.

15. Hovory dovolují se všechněm, ve škole i mimo školu, ale *latinské* a o věcech počestných. Neumí-li kdo myšlénky pronesti po latinsku, mlč nebo, jak by měly býti proneseny, ptej se, pak teprvé mluv, aby pak budoucně již uměl, do denníku svého vpiš to.

16. Strážcem té dbalosti budiž *signum latiny*, čí pak rukou projde, jednu dobrou větu z pokuty řekni, u koho přenocuje, tři.

17. Hledíce si těla, všickni o čistotu dbejte. Kdo by nečesaný, nemytý, neslušně ustrojený do školy vstoupil, *signum mravů* dostaniž, které touž pokutou budiž odčiněno, jako signum latiny.[22])

18. Slušnosti pohybů zvykejte se všickni. Kdoby jakékoli neuctivosti, lehkosti, všetečnosti a selskosti znamení dal, podroben budiž soudu a signem mravů poznamenán.

19. Mimo školu vycházejíce, po ulicích chodíce, s lidmi obcujíce, skromnosti a mírnosti buďtež pamětlivi všickni.

20. Kdyby někdo, jsa rozpustilý, napomenutí spolužáků nebo svého desátníka, ani pokuty signa nic nedbal, propadniž metle. Pakliby ani tak nepolepšil se, před ředitele budiž postaven, aby po jeho usouzení byl potrestán.

XVI. **Úřad desátníků.**

1. Desátník hlediž, aby všickni jeho žáci v čas ve škole přítomni byli a svá místa zaujali (dříve než vstoupí učitel), a napomeň, aby hotov byl, když některý jeho žák modlitbu vykonati má.

2. Kdyby sám někdy nemohl býti přítomen, místodesátníkovi svému to oznam, aby on zatím na dobrý řád pozor měl.

3. Pohřešuje-li desátník některého ze žáků svých, oznam to učiteli, když vstoupí do posluchárny.

4. Připomeň učiteli (po modlitbě), u kterého z jeho žáků signum mravů a jazyka přenocovalo, a kdo je krom toho měl, aby soudu vynesení bylo vyslyšeno.

5. V čas čtení, psaní a cvičení jakéhokoli na spolužáky své desátník pozor měj, a shledá-li, že mu někde něco schází, pomoziž mu.

6. Mimo školu pozoruj, chovají-li se všickni jeho žáci dosti slušně, chybující napomeň, rozpustilé oznam učiteli.

7. Zvláště při službách božích bdi, jsou-li všickni jeho žáci přítomni a chovají-li se při zpívaní písní a při celé službě boží jak náleží.

8. Také otvírati posluchárny před školou a zavírati po škole, jakož i aby vždy čisto bylo, desátníci na péči mějte, a to střídavě, téhodně jeden, po pořádku.

---

[22]) Dle řádu Codicillova (str. 29.) byla ve školách trojí signa čili znamení: *osel* pro ty, kdož mluvili jazykem mateřským; *Turek* těm, kteří mluvili nesprávně; *svině* těm, kteří mluvili neslušně nebo necudně.

9. Kdyby stalo se, že by desátník nemohl býti přítomen, povinen jest náměstek desátníkův to vše spravovati a zachovati.

10. Pilný desátník hodnost podučitele měj, [23]) nedbalý pokutě podroben neb s hanbou s úřadu složen buď.

XVII. Služebníků povinnosti,

(totiž chudých, jež k sobě pro posluhování šlechtici nebo studenti dle obyčeje v školách uherských přijatého přidružují).

1. Přítomnu býti při cvičeních vždycky, aniž pod nějakým vymyšleným zastíraním vzdalovati se i oni přidrženi jsou, pod trestem metly.

2. Jestliže koho potřebné služby nepřítomnu býti nutí, vysvědčení té věci od pána svého přines.

3. A co by zatím zameškal veřejně, soukromou pilností nahradiž, z knížek spolužáků, co se bylo přihodilo, si opisuje a uče se.

4. Ale ku zkoušce téhodní dostavte se beze vší výminky: pročež si práce své dříve odbuďte všickni.

5. A všecko to tím raději a ochotněji, čím více pánů svých přízeň a k prodloužení studií svých dobrodiní zasluhovati si přejí.

6. Avšak i škole služby konati budou, metouce a vyčišťujíce, kde a kolikrát, že toho potřebí jest, od učitele nebo od desátníka k tomu budou vybídnuti.

7. Aby pak nedálo se to s nějakým zmatkem a sloužilo za pobudku k studování, volno jim bude (o zkoušce téhodní) zápasiti mezi sebou o sproštění veřejných těch služeb téhodne příštího.

XVIII. Zákony koleje t. j. všech v koleji přebývajících, i studentů i šlechticů.

1. Kdokoli sem vstupuje, pamětliv jsa toho, že vstupuje do domu moudrosti a kázně, ducha kázně a úctu k zákonům s sebou přinášej.

2. V museji od správce koleje sobě vykázané každý usaď se a ji ve všem v dobrém stavu a v čistotě zachovej.

3. Z koleje bez dovolení správce (čili staršího, jak jej tu jmenujeme) neb aspoň dozorce svého soukromého nikdo nevycházej;

---

[23]) Hypodidascalus, subpraeceptor.

pakli bude míti potřebí někam vyjíti a něco vyříditi, vrať se zase v čas.

4. Po koleji nikdo nelelkuj a nezevluj a samým tím činem na spořádané živobytí každý si zvykej.

5. Do pokoje jiného nikdo jinak, nežli dada prvé znamení, zaklepaje, nevstupuj.

6. Ale v noci do ložnice jiného nikdo nevcházej.

7. Mimořádným hodům (tajně ani veřejně) nikdo se neoddávej.

8. Správci na dveře klepajícímu (ve dne nebo v noci) každý ihned otevři.

9. Večer v osm hodin jděte všickni spat (nebo aspoň přes devátou práci svou nikdo neprodlužuj); ráno vstávejte z pravidla ve čtyři hodiny (aneb aspoň spaní nikdo přes pátou nevleč).

10. Lože své, hned jak vstane, každý si ustel, potom pak za půl hodinky tělo očistě, učesaje, umyje a počestně oblekna, k modlitbám a hned ku pracím odeber se.

11. Od společných modliteb vzdalovati se bez vážné příčiny nikomu nedovoluj se.

12. Svornosti obzvláštním spůsobem pečlivi buďte, hotovi jsouce nikdo nikoho neurážeti, uražený pak neodpláceti, než prostřednictvím přátelského narovnání na bývalou lásku a povolnost se navrátiti.

XIX. **Zákony alumnatu Potockého.**

1. Kdokoli sem připuštěn býti má, od církve, odkudž přichází, vysvědčení počestného zrození a bezúhonného života s sebou přines, aby zjištěno bylo, hoden-li jest podpory čili nic.

2. Pak podstoupiž zkoušku vtipu a prospěchu, aby, zdali na studia se hodí, ukázalo se. To bude věcí ředitele.

3. Stane-li se, že sejde se jich více, nežli nadání alumnatu vykázané postačuje, bude třeba hleděti k tomu, aby dobrodiní bezplatného stolu uděleno bylo spíše potřebnějšímu (mezi v jiných kusech sobě rovnými); ostatní čásť stravy plaťte, a není-li ani tady místa, budiž o ně jakkoli odjinud postaráno.

4. Polouplatného stolu nastávající účastníci plat celého roku napřed složte.

5. Připuštěni byvše a dobrodiní zdarma užívajíce, buďtež ponecháni v jeho požívaní až po dokončený běh studií, leda když by někdo sám propuštěn býti chtěl, odjinud prostředků nabyv nebo

že k opatrovnictví povolán byl, nebo že pro nepočestné jednání zbavenu býti dobrodiní zasloužil.

6. Všickni pak stravníci veškerých této školy zákonů i nad jiné bedlivěji poslouchejte, počestnosti, skromnosti, pobožnosti a pilnosti příkladem všem svítíce, aby jistou věrou zřejmo bylo, že nikoli nehodným udělují se dobrodiní.

7. V čas obědu i večeře cokoli od cvičitele nahlas bývá předčítáno, všickni pilně pozorujte, po ukončeném pak čtení a jidle každý, co líbilo se mu nejvíce, pamatuj si, a tak krásným pozornosti cvičením vzájemně se ostřete všickni.

XX. **Zákony o opatrovnictví a opatrovnících.**

Ačkoli nadějeme se, že touto metodou škola naše tak zřízena jest, že třídní učitelé jakémukoli počtu žáků postačí, aniž bude potřebí, aby vtip kromě hodin veřejně učení vykázaných umdléván byl soukromým namáhaním: nic méně dobré bude urozeným pacholatům přidati soukromé opatrovníky. *Prvé* a přede vším *pro střežení mravů*, aby sami sobě zcela jsouce ponecháni a v žádné počestné obcování nezabráni, nepřiučili se něčemu zlému. *Druhé*, pro stálejší *v pobožnosti* utvrzování, aby snad někdy (odpočívajíce nebo vstávajíce, nebo něco jiného dělajíce) nezapomínali na Boha. *Třetí,* aby *vzdělanost mysli i jazyka* stálým vzdělaným obcováním lépe a lépe byla pěstována i utvrzována, ať již pomlčím o dobrodiní udělovati stravy studujícím a usnadňovati tak poněkud veřejné spolu přebývaní a jeho v prospěch mnohých obracení. Aby tedy účelů těch bylo dosaženo, šetřeno budiž těchto pravidel:

1. O opatrovnictví nikdo sám o své ujmě neucházej se, aniž je přijímej, bývá-li mu nabízeno, bez vědomí nebo bez zvláštního nařízení ředitele nebo správce takového opatrovnictví.

2. Žádnému neučenému opatrovnictví nebudiž svěřováno, mnohem méně nemravnému, nejméně pak tomu, jehož pobožnost a svědomí jest podezřelé.

3. Komukoli svěřeno jest opatrovnictví, nejprvé a přede vším přičiň se, aby vzývaje Boha na pomoc, sám takový byl, jakými aby jiné učinil, najímán bývá: vzdělaný, mravný, v pravdě pobožný, beze všeho přetvařování.

4. Avšak i na to pozor měj opatrovník, aby švarně se svým jménem shodoval se t. j. aby žáka neb žáky stále veda,[24]) přispůsobil a připravil je k stálému a švarnému prospívaní.

5. Veřejnému vyučování nepřekážej, než podporuj je t. j. nedělej nic jiného nebo jiným spůsobem, než k týmž věcem a týmž spůsobem soukromě poháněj a to dělej, co dělá učitel veřejný veřejně.[25])

6. Před školou tedy to, co hned ve škole má býti probíráno, se žákem svým probíhaje, smysl toho rozkládej, aby pranic podobou nesnadnosti neděsilo; kdyby pak ve věci něco nesnadného býti se zdálo, odstraň to, věc napřed vykládaje, aby ve veřejné škole žáci opatrovníků nad jiné hbitěji všecko chápali, před jinými chválu měli a šťastněji vše pronikajíce, odtud důvěru a osten k dalším studiím brali.

7. Rovněž kažte ze školy přicházejícím odříkávati, co bylo děláno ve škole, i pro lepší toho, co bylo pochopeno, v paměť vštípení, i pro nabytí pomalu spůsobilosti probírati věci historicky.[26])

8. Hovory opatrovníkovy se žákem buďtež vesměs latinské, aby nabyl spůsobilosti obratně ovšem rozpráběti.

9. Veškeři také opatrovníci (*παιδαγωγοί*) k tomu přičiňte se, aby byli i mladomilci (*φιλόπαιδες*), t. j. kterým jsou vůdcové, aby byli i jich přátelé.[27]) A to skutkem bude, když budou věrní jich ve všem dobrém strážcové, aby v žádné věci nejsouce sami sobě zůstaveni, nenaučili se s cnostmi i necnostem, oboje pak aby nepřešlo ve zvyk.

(Rozdíl tedy mezi těmi, kteří pod týmž veřejným návodem soukromých opatrovníků budou užívati, a těmi, kteří jich nebudou užívati, bude jedině takový, jaký bývá mezi rolí dobrým semenem zasetou, nadto pak častěji rukou od vluzujícího se plevele vyplévanou, a mezi rolí osetou týmž dobrým semenem, ale sobě zůstavenou, aby sama lepší bylina udusila horší. Ačkoli někdy se to podaří, přece role rukou plející podporovaná zvítězí jistěji.)

---

[24]) Paedagogus, jak Komenský říká těm opatrovníkům, voditele pacholete znamená (*παῖδα ἄγω*, pachole vedu).

[25]) Toho nechť povšimnou si i nyní rodičové a soukromí učitelé, aby dítě mateno nebylo, učeno jsouc zhusta doma jinak a ve škole jinak.

[26]) *Historickým* co tu sluje, viz Did. analyt. § 127, nebo Šk. pansof. § 63.

[27]) Paedagogi, philopaides.

XXI. Zákony učitelům.

1. Učitelé buďtež muži učení, počestní, činní a bedliví, cností, k nimž jiné vésti mají, živí příkladové, nikoli pod barvou, než opravdově. — Barva brzy se setře.

2. Aby pak povinnostem svého povolání s bodrou myslí mohli dosti učiniti a nechuti i ošklivosti se uchrániti, střezte se nejprvé, abyste sami sebe nebrali v lehkost a opovrhování. Což činí ti, kdož sami sobě pokládají za potupení, že jsou učiteli, aniž pro něco jiného, než pro mzdu sem se nechávají najímati, hotovi jsouce vylítnouti jako z psince, kdyby o jiném spůsobu živobytí s lepším žlabem věděli. Naši učitelé věřte, že na vznešený stolec důstojnosti posazeni jsou a že jim svěřen jest úřad vznešený, nad nějž není žádného většího pod sluncem, vytvořovati obrázky boží k podobnosti Boha nebo, jak u proroka mluví Bůh štípiti nebesa a založiti zemi. (Iz. 51, 16), t. j. klásti základy církve i obce: majíce tedy toho jistotu, že na spásu lidského pokolení vynakládají práce své, a pějíce s Davidem (Žalm 16., 6.): „Provazcové padli mi na místech veselých, a dědictví rozkošné dostalo se mi,“ umíní si, že pro cíl tak vznešený jim ničeho neučiniti nelze.[28])

3. A poněvadž by tato veliká věc vynakládaním vlastní moudrosti a sil podnikána byla nebezpečně, přede vším sebe, své práce i zdar žáků Bohu v nejhlubší pokoře poroučejte, po příkladu mistra nejvyššího, který vyznávaje, že o to jediné usiloval, aby ani jeden ze všech, jež mu dal otec, nezahynul, modlil se, aby je mocí svou zachoval sám otec. (Jan 16, 11. 12.)

4. Nejbližší potom péče bude, aby příkladem dobrým ke všemu dobrému mocně táhli, protože není nic přirozenějšího, neb aby následovníci v stopy předcházejícího vstupovali, žáci pak aby po příkladu učitelovu se spravovali. Vedení, které děje se slovy a samými rozkazy, nemá žádné síly, leda k nepatrným ve věcech prospěchům. Naši tedy střezte se podobnu býti sloupům oněm při cestách, kteří, kudy jíti se má, toliko rukou rozpřaženou ukazují, sami nejdou.

5. Věztež pak naši, že mládež Kristu posvěcená hlavně tam obracena býti má, kam chce Kristus, aby byla vedena i přivedena, k nebesům: že jí tedy přede vším v mysl vštěpována býti má známost onoho otce, kterýž jest v nebesích; že ve vůli vlévána

[28]) Nyní netýče se výčitka ta ani jediného učitele. Tak se časy mění!

býti má láska činiti všelikou vůli boží, aby tak se dála od nás na zemi, jak děje se od andělů na nebi; že vzbuzována býti má naděje ve věčné milosrdenství jeho. Všemu tomu všickni učitelé žáky své životem nebes důstojným, k andělskému podobným, učiti nikdy neopomíjejte, příkladem pak nějakého světáctví některého z maličkých svých pohoršiti (nad těmi, kdo tak činí vyřkl Kristus „běda!") střezte se.

6. A poněvadž nepřijímají učitelé pacholat, která mají ihned býti převedena do nebe, než taková, která chtějí prvé tu pod nebem lidský mezi lidmi život žíti (dokud Bohu líbiti se bude), pročež budou učitelé pilně navykati všecky své žáky na všelikou slušnou uhlazenost i na švarné šetření zákonů lidské společnosti, opět nejprvé a nejpředněji příkladem nežli předpisem. Střídmost tedy a střízlivost a tím mysl stále zdravá a čilá všem učitelům na péči buď, Platonské pak kvasy nad stoly Sybaritské buďte vděčnější.[29]) Podobně snažte se v stravě a stroji žákům býti zrcadlem skrovnosti, v jednání bdělosti a dbalosti, v pohybování skromnosti a slušnosti, v hovoru vzorem, jak mluviti a jak mlčeti, slovem: v obcování veřejném i soukromém zrcadlem opatrnosti.

7. Poněvadž pak pěstování pobožnosti a mravů lépe daří se, když mysl v světlo poznání jsouc ponořena, dovede věci lépe vybírati, poznávaní pak věcí z nauk čerpáno bývá: mějtež učitelé na paměti, že učně své i v těch kusech tak mají vzdělávati, aby mysl jich moudrou, jazyk výmluvným, ruku ku psaní a k jiným dílům obratnou učiniti dovedli, chtěli, mohli, stálými opět příklady, pravidly, cvičením.

8. Aby zajisté viděli něco, ukazuj to; aby tomu rozuměli, vykládej to; aby, čehokoli ty dovedeš vyjádřiti, dovedli i oni, napodobovati rozkaž; když počínají tušiti, že toho již dovedou, opakovati tolikráte nařiď, až ukáže se, že umějí to správně a obratně. Věřte tedy, že dobrému učiteli nejméně náleží (pozor!) *něco diktovati,*[30]) ovšem pak nejvíce pozorovati, pozor-li dávají žáci, aby

---

[29]) Kvas čili symposion, Platonem vypsaný, záležel ve veselém přátelském popíjení (Velišského Život Řekův a Římanův 196), Sybarité pak při zálivu Tarentském byli pro své labužnictví a pro svou rozmařilost na slovo vzati. Komenský snad kvasům Platonovým snad pro jich zákonitou uspořádanost a duševnou zábavu přednost dává.

[30]) Před Komenským od učitelů více bylo ve škole předčítáno a diktováno, nežli vykládáno.

všemu rozuměli, často se otazujíce sílu mysli probouzeli, při opravách pak kolikrátkoli chybují, napravovateli byli pečlivými.

9. Což aby mohlo díti se bez omrzelosti, třeba jest naproti žákům odíti se snahou otcovskou, po jich zdaru opravdově bažící, jako rodiče jich duší. A konejte všecko raději vlídně nežli přísně pamětlivi jsouce onoho Horatiova „Vší jest chvály hoden, lahodu kdo pojí si s užitkem.“ Zvláště pro onen věk, který těžkostí života neznaje, užitečnost jenom lahodností měří, žádostiv jsa více cukru a medu, nežli pokrmu podstatného.

10. Nemíjeti žádné příležitosti, aby něčemu užitečnému naučil, dobrému učiteli sluší. Naši tedy učitelé, cokoli dobrého udá se říci, nepomíjejte nikdy, ani před shromážděním všechněm, ani mimo školu soukromě někomu. Ale to později tak (pozor!), aby čemukoli kdo naučil se byl soukromě, toho aby na něm bylo požadováno, zase veřejně přede všemi, pro dvojí prospěch: *Prvé,* cokoli řekne se někomu i mimo školu, aby navykali si pojímati pozorně, jakožto počet z toho klásti majíce. *Druhé,* cokoli nějakou příčinou řekne se jednomu, aby v prospěch všechněch bylo obráceno, protože veřejný učitel rovnou měrou učitelem jest všechněm.

11. Přednější předněji, hlavnější hlavněji[31]) i samy konati, i žáky učiti i na nich umějte se vyptávati, pořádku toho nepřevracejíce nikdy t. j. nejprvé učte věcem nejvýše potřebným, pobožnosti, pak ušlechtilému s lidmi obcování, konečně vnější života ozdobě, liternímu umění.[32])

12. Přede vším tedy pod věčným prokletím střez se učitel, aby nedopustil, by někdo zvrhl se v pobožnosti, než snaž se, aby bohabojnými učinil všecky. Toho kdyby nedosáhl, věř, že zmařeno by mu bylo veškeré namáhaní.

13. Když konají se k Bohu modlitby veřejně nebo soukromě, učitelé hleďte, aby konaly se nejinak, než s nábožným vzezřením a s myslí povznešenou k Bohu; každou středu konejte s nimi pobožnost; každou sobotu připravujte je nejpečlivěji na pobožnost příští neděle; každou neděli při veřejné pobožnosti všickni přítomni buďte, každý se svým stádcem na svém zvláštním místě, i aby veškeři žáci kázaní v péro brali[33]) a v pondělí (první hodinu) z paměti je říkali, hleďte.

---

[31]) Pravidla života II, 1; Šk. pansof. § 36 sld.

[32]) Srov. heslo v čele Pravidel mravů.

[33]) Viz: Pravidla mravů, pozn. 7.

14. Kdykoli přijímaní svaté v chrámu konáno býti má, připravujte je k němu se zvláštní nábožnou vroucností (buď k účastenství v něm hodnému, nebo k spatřování nábožnému tak svatého tajemství).

15. Z cností mravných onu úsilovně jim i budou schvalovati i cvičením v nich ji rozplozovati, aby stali se práce snášelivými, ano práce chtivými; toho-li zajisté bude dosaženo, nesmírný životu bude poklad.

16. Zvláště pak třídy své cíl a konec každý učitel stále na očích měj, aby, nejsa si toho nepovědom, kam jest mu směřovati, všecko tam obracel, aby došel chvály, když by tam dovedl všechněch, hany, dopustil-li, aby někdo nedospěl cíle.

XXII. **Zákony řediteli.**

1. Školy celé že jsi hlavním světlem a sloupem, pomni.[34])

2. Pročež cností, pobožnosti a pilnosti vzorem býti se ukazuj, i živým ve všem zákonem a pravidlem (po němž by všeliká křivota napravovala se snadno).

3. Vážnost svou před ostatními přesností mravů, vlídností ke všem, neunavnou v úřadu bdělostí zachovej, a následují-li tě kolegové, učitelé, opatrovníci, pilně pozoruj.

4. A že třídy vlastní nemá žádné, přesvědčen jsa, že jsou tvoje třídy všecky (jakože jsou), všecky každého dne prohlížej a jako slunce nebe své na všecky strany osvětluj.

5. Časem také opatrovníků soukromých život a jich se žáky zaměstnání zkoušce tiché nebo veřejné podrobuj.

6. Všude pak, aby nic proti zákonům a stanovám nedělo se, než všecko aby místem, řádem a mocí svou zachovávalo se, pozor dej, a shledáš-li, že někde něco povoluje, hned to naprav a větší nákazu předejdi.

7. Přede vším pomni a kolegům čas po čase vpravuj, že nikdo nestává se učeným pouhými pravidly, než častým ukazováním a stálým napodobováním, aby chtěli raději býti a pokládati se spíše *vtipu buditeli nežli vzdělavateli*, *spíše vůdci nežli veliteli;* neníť to z tajemství lepší didaktiky kusem posledním.

---

[34]) Lumen et columen, oblíbené Komenskému slov souzvučných spojování.

8. Archiv školní (v němž nadací a výsady, zákony a stanovy, jednání a dějiny se ukládají) jako hlavní školy poklady věrnou stráží věrně opatruj.

9. I matriku školy pilně chovej a jména všech přistupujících i odstupujících do ní vpisuj (nebo raději o to dbej, aby každý sám vlastní rukou do ní se vepsal), poznamenaje číslo roku, měsíce a dne.

10. Každému odjinud příchozímu, přijatu býti žádajícímu dříve zákony občanů školních přečti a, chce-li k nim státi, vyzvěď, a nikomu, kromě tomu, kdo zákonům a pokutám se podrobuje a slib podpisem vlastní ruky ztvrdí, práva občanského neudílej.

11. K cizincům a příchozím buď pohostinný.

12. Odcházejícím a za vysvědčení pilnosti a počestnosti žádajícím učiň každému podle pravdy a zasloužení.

13. Městům a školám za učitele žádajícím věrně posluž, a nikoho jiného nežli zasloužilého vysvědčením svým neozdobuj.[35])

14. Školy dějepiscem buď, veškera znamenitá jednání do letopisů vkládej. Avšak ve větších pracích sám o své ujmě nic nepodnikej, než svolaje radu a vyzvěda její mínění.

15. Odměn i pokud pravé rozdělování, věř, že základ jest obec zachovati: jinak jich tedy nerozděluj.

XXIII. Zákony dozorcům dané.

Spartané, když byli od Lykurga dobré zákony přijali, aniž se domýšleli, že by byly trvalé, kdyby neměli nadto strážců zákonů, stanovili si je. Moudře: protože i nejlepší zákony, nebývají-li zachovávány, marny jsou. Nebývají pak zachovány bez dozoru, který pohání jich vykonávaní. Stanoviti tedy třeba i škole naší strážce zákonů, aby zákony, jsouce jednou předepsány, platnost měly stále. Naši pak dozorci, jimž proti záplavě nevědomosti a surovosti bojovati jest rozkázáno, braní na pobojování nepřítele jsouce opatřeni, nikoli ledabylo harcujíce, než srázem opravdovým a prudkým boj veďte. *Scholarchy*[36]) nazveme je, jménem školám obvyklým, jich pak povinnosti budou tyto:

---

[35]) A byly ze školy Potocké jako z paedagogia nějakého školy některé uherské učiteli opatřovány.

[36]) Scholarcha, jméno tehdáž obvyklé, slulo by dle tehdejších řádů nejlépe: starší nad školou zřízený; my jej po nynějším spůsobu dozorcem jmenujeme.

1. Věztež, že jim svěřena jest vrchní péče o semeniště obce i církve (t. j. o základy blaženosti lidské nynější i budoucí). Vizte tedy opravdově, aby obec tak obecná v ničem nebrala porušení.

2. Věztež, že jest škola vaše působiště, jež vám prostředky důstojnými zdobiti sluší. Že pak mu jiní více sloužiti budou, vyučujíce, sami služte mu více příkladem a ostnem; tak si vedouce, aby bdělostí svou jiné dovedli probouzeti a správností svou spravovati.

3. Budete sháněti se po učitelích nejznamenitějších, pobožností, učeností a obratností u vykonávaní úřadu svého nad ostatní vynikajících; kteří k tomuto povolání stvořenými býti se vidí, a Boha i mládeži život svůj posvěcujíce, vlasti a církvi prospěti mohou, umějí a chtějí.

4. Buďtež přesvědčeni, že škole prospěje, aby byli spíše *stálí* učitelé, než aby měnili se chvilkami, a přejte si a přičiňujte se k tomu, aby ti, kdož mládeži dobře představeni jsou, zůstávali jí stále představeni. Zvyk tedy ten zde zastaralý, že do škol jenom kandidáti úřadu kněžského se přibírají a hned zase z nich se odbírají, přestaniž na vždy. Povolání učitelské budiž *zvláštní* pro sebe, právě tak jako povolání ono svatosvaté: ku kterému povolání kdo se hodí (jestiť zvláštní dar boží býti učitelem), tomu posvětiž dny svého živobytí. A kdekoli udá se takové učitele uhlednouti, jako by je Bůh rozevřeným prstem ukazoval, tak vděčně buďte přijímáni, prosbami i platem sem vábeni, podporováni, povzbuzováni a, zalíbí-li se jim při této škole setrvati, všelikého bezpráví ochraňováni.

5. Kdyby naopak samým prodlením někomu znechutilo se takové živobytí, že by snad buď k jinému živobytí nebo na odpočinek přestoupiti toužil, nezdržujte ho proti jeho vůli (jako otroka v psinci zavřeného), protože by nebylo s prospěchem školy, která dožaduje se prací a služeb volných. Aniž propouštějte jej s nevrlostí nebo bezprávím, protože stavu tomu ve všem počestnost a vážnost přísluší.

6. Že pak nejvyšší moudrosti a slušnosti předseda pronesl, že dělník mzdy své jest hoden: dozorcové, náměstkové jeho, za povinnost úřadu svého pokládejte pečovati o to, aby nenedostávalo se učitelům platu slušného a dostatečného, aby nebyl nucen nikdo dělati něco jiného s opouštěním úřadu svého, aneb aby neměl zá-

minku nedbalosti v pracích nebo lakotnosti. Nevděčna bývá práce, jíž nenásleduje odměna žádná.[37])

7. Učitele pak k praci již ustanovené na pozoru mějte, zastává-li každý povinnosti úřadu svého s náležitou zručností. Tou příčinou neobtěžujte si časem do školy (buď společně nebo jednotlivě) vstoupiti, při pracích přítomnu býti a tak rovně učitele jako žáky k stálé pilnosti vzbuzovati. „Dílo pohání přítomnost Turna" [38]) a „Posluchač vzbuzuje píli" atd.

8. Vážnost učitelů před žáky neporušenou zachovati a zlehčování uchrániti se zvláštní pečlivostí hleďte. Povrhovati učitelem zkázu veškery kázně s sebou přivádí.

9. Avšak kdyby při některém učiteli nebo i při samu řediteli čili vrchním učiteli v mravech něco vadného, nebo v živobytí nepořádného, nebo v úřadu nedbalého znamenali, nesneste toho, napomeňte přátelsky, ale potaji, aby toho ze žáků nikdo nepozoroval a příčiny neměl nevážiti si ho.

10. Bude-li kterého učitele propustiti nebo přijíti, nedopouštějte, aby dle řádu dálo se to jindy, nežli v čas řádného směňování, v. čas postupování v třidách, aby předešly se hrozné vluzující se zmatky.

11. Dohled dozorců vztahuj se (jménem obce i církve) k veškeré mládeži celého města i okolí i k jich rodičům a poručníkům, aby, pozorujíce, jak dítky své vychovávají a pro školu připravují, a když k tomu již se hodí, posílají-li jich do veřejné dílny cnosti nebo neposílají, a proč toho pomíjejí, moc měli napomínati je, neposlušných pak pohnati před kazatele, kdyby pak i jimi pohrdli, i před úřad obecní.

12. A poněvadž moudře jest pověděno, že opatrovati pokolení lidské v kolébce náleží nejpředněji (t. j. že přede vším mládež ode zlého má býti vzdalována): pročež aby žádná nákaza mravů a pobožnosti nevloudila se do školy, školní dozorcové přede vším dbejte.

13. Bude-li více škol (a má jich býti), bude slušeti všechněm, aby svorny byly a pečlivě bděly nad zachovávaním svornosti mezi učiteli, aby ve svatém tom sboru moudrosti nedali vzniku zášti a sváru, ovšem pak nenávisti a hněvu.

---

[37]) Důležité ty kusy uherské historie školské i stavu učitelského srovnej s uvažováním na konci „Školy pansofické."

[38]) Naráží na Vergiliova Turna, krále Rutulů, odpůrce Aeneova.

14. Slavnost posvěcení školy (při níž narozeniny školy mají býti připomínány a památka zbožné dobročinnosti zakladatelů k pozdní potomnosti převáděna), hleďte, aby konána byla každého roku, při ní pak aby veškery zákony slavně byly předčítány; a tak veškeren řád i platnost řádu aby byla obnovena.

15. Zvláště připomínáme, že po obecném zvyku prvním začátečníčkům mužové méně učení za představené dáváni bývají, ač by dáván býti měl nejučenější a pro kladení prvních základů vzdělanosti nejopatrnější. Nebo *čím kdo méně ví, tím zatměleji učí.* Ale první-li počátky jasně nebudou pochopeny, co po nich následovati bude, méně světla míti bude, aniž vynikne ve větším, komu bude nedostávati se menší.

16. Konečně jistě věztež dozorcové, že pravé rozdělování odměn a trestů základem jest trvání této jich obce. Pročež zvláště pozor dejte, aby žádná cnost o svou odměnu nebyla okradena, žádné pak prohřešení aby nezůstalo nepozorováno, abyste tak v platnosti zachovali všecko.

XXIV. **Zákony kázně.**

1. Zákony rušiti nebudiž dopouštěno nikomu, od největšího do nejmenšího.

2. Jako pak přečinů, tak i trestů stupňové býti mají. Největší řádný trest u nás bude metla,[39]) nejmenší moudrá domluva; tlouci pak do hlavy vždy budiž varováno.

3. Hříchy nedbalosti (bez vzdorovitosti) nesluší příliš přísně trestati, aniž shovívavostí je tužiti. Jenom vzdorovitost přísností zlomena budiž a jako kořen všeho zlého vykořeněna dokonale.

4. Kdo pro těkavost mysli pilně neposlouchá, jinam hledí, věci nepříslušné čte neb píše, šeptaje, svou i jiných pozornost ruší a v cokoli podobného se dává, častými domluvami napravován buď, dokud neduh ten se neuzdraví.

5. Kdo křiče a vadě, bije a pera se, k jinému neuctivě se chovaje, klna a zapřisahaje se, s nehodným v špatnou společnost vstupuje, počestnost porušuje, přísnými důtkami odstrašován, a nedbá-li slov, metlou napraven býti má.

---

[39]) Kdy *metly* mělo se užívati: XV, 20; XVII, 1; XXIV, 5. 8. 9. Lenivost. § 57.

6. Zákony řeči kdo přestoupí, přiměřeně pokutován buď, tak aby, kdo by nelatinsky mluvě postižen byl, nauče se z paměti něčemu latinskému (slovům, větám, obvětím, historiím atd.), poklesek napravil.

7. Kdo by na žáky, opatrovníky, učitele k rodičům, poručníkům nebo přátelům žalob nepravých donášel, přísně trestán buď, i proto, že tajnosti školy vynáší, i proto, že mluví nepravdu a k učitelům svým jest nevděčen, lžemi svými že ruší stav věcí a mysl dobrých lidí zarmucuje.

8. Desátníkovo provinění, kdyby bylo úmyslné, dvojnásobně budiž pokutováno, ostatním pro příklad. Kdyby pak byl postižen, že nekoná úřadu svého (pozor dávaje, napomínaje, učiteli oznamuje), budiž složen, (možná-li míti jiného hodnějšího), nebo metlou napraven, jakožto pomocník, který nemůže býti chybujícím, aby devět jiných v chybu neuvedl a neporušil kázně školní.

9. Kdyby někdo z větších zákony a kázní zřejmě pohrdal a je zlehčoval, ten, jemuž provinilec bezprostředně jest podřízen, sám nejprvé napomeň jej soukromě; nepolepší-li se, domluv mu před celým sborem, když pak ani to nepomůže, oznam jej řediteli, který, svolaje školní radu, věc plněji vyšetřiž a ducha zpurného k metle odsuď, aneb, shledán-li bude naprosto nenapravitelným, ze společnosti synů moudrosti jej vyluč. Nechcemeť, aby ještě vyššího způsobu kázně bylo užíváno nad tento krutý a hrozný, nad vyloučení, aby prašivá ovce, jsouc od bravu odstavěna, přestala kaziti ovčinec.

10. Konečně: Vykonávaní kázně děj se vždy přísně a vážně, nikdy šaškem nebo vztekem, aby vzbuzovalo bázeň a úctu, nikoli smích nebo nenávist. Budiž tedy při vychovávané mládeži krotkost bez lehkosti; při napomínaných pokáraní, nikoli surovost; při trestaných přísnost bez zuření.[40])

---

[40]) Čtouce vhodná ta slova důmyslné rozvahy, klademe sem z příčin historických charakteristické příklady některé, jichž jsme dříve byli vyhledali. Jde z nich na jevo, kterak po mnohé časy býval učitel obrazem přísnosti nejsurovější a ne bez příčiny. Xenofon v Anabasí (II 6, 12) dí o Klearchovi: „Přívětivosti do sebe neměl, než vždy býval urvalý a surový, tak že mu byli nakloněni vojáci jako pacholata učiteli (*ὥσπερ παῖδες πρὸς διδάσκαλον*). Starý Orbilius Pupillius, nedostatkem rozmrzelý, žáky své silně v Římě bil, tak že jej Horác (Ep. 2, 1, 70) „ranodajným“ (plagosus) nazval. Guilbert z Nogentu stěžoval si na

XXV. Zákony o šetření zákonů.

1. Poněvadž zkušeno jest, že náchylnější býváme všickni k zlému (zvláště za mladého věku) a že za několik prázných hodin nebo chybujíce tak zkaženi býváme, že nebývá na snadě k pravosti mysli přivésti nás zase: budiž stálá stráž zákonů, a to nejvýš bdělá. Sic nebylo by rozdílu, nemíti zákonů a nešetřiti zákonů, leda že horší jest, když svévole vztekleji že závor vyrazí, než kdyby nebyla uzavřena.

2. Že pak staří moudře říkávali, že pro zákony více nežli pro zdi má býti bojováno, (protože bez zákonů žádným spůsobem obec obstáti nemůže, beze zdí může, jakž z příkladu Lacedaemonských jest zřejmo): to za jisto buď, že všecka spása školy na pečlivém šetření zákonů záleží.

3. Poněvadž pak ani Archesilaovo není nedůvodno povědění: „Kde mnoho lékařů, tam mnoho nemocí, a kde přemnoho zákonů, tam mnoho přestupků:“ [41]) nikoli na hromadění, než na pečlivém šetření daných jednou zákonů budiž zakládán zdar školy. Nebudiž tedy snadno dopouštěno, aby k zákonům našim něco (leda nejvýše potřebného) bylo přidáváno, ale spíše o to budiž usilováno, aby několik těch dobrých, obecných, jednou ustanovených zákonů šetřeno bylo ustavičně.

4. A poněvadž řekl Cicero: „Zákony všem vždy jedním a týmž hlasem mluví (2. Off. 12.),“ bude třeba dbáti o to, aby pro všechny byly tytéž zákony, beze všeho zření k osobám, aby nezdály se býti pavučinami, do nichž menší mušky se chytají, větší pak, a zvláště vosy, je protrhují.

---

učitele: „Slohu (listovému) a veršování docela nerozuměl; za to sypávaly se na mne pohlavky a štulce skoro každého dne jako divé krupobití, když mě nutil, abych se učil, čemu on sám učiti neuměl.“ Nejstarší náš kronikář Kosmas († 1125), chtěje vylíčiti přísnost kněze, který z kajicnosti tělo své kopřivami mrskal, takto o něm pronesl se: „Jistě že tak nesápe se na žáka učitel, ani na sluhu rozzlobený pán, jako onen kněz, proti tělu zanevřev, se mrskal.“ V bibli Lobkovské velevzácné, pocházející z 13. století, vidíš obraz sv. Václava, an sedě na stoličce na knize si říká, před ním pak kněze učitele přísné tváře, an metlu jako koště nějaké vzhůru drží. — Známých příkladů pomíjíme.

[41]) Archesilaa žádného nebylo; z Archelaův to nikdo neřekl; řekl-li to Agesilaus, v tu chvíli nevíme. Ale ať řekl, kdo řekl, dobře řekl.

5. Žáka tedy zkaženého (protože jest bohat, protože jest šlechtic, protože z jiných příčin nemá býti pobouzen, nebo jeho rodičové) ve sboru školním trpěti, ovšem pak i učitele nedbalého, lenocha, ochlastu, nebo jakýmkoli spůsobem pohoršlivého, ze školy neodstraniti, zkažené kázně a záhubně bořící se školy neklamným budiž znamením.

Konec.

Pravidla života

I. moudrého,
II. harmonického,
III. pokojného,
IV. činného,
V. zaměstnáním přetíženého,
IV. volného,
VII. na cestách konečně.

Kristus světlo naše.

Žádal jsi, mládenče urozený, p. Kristiane Ambroži Kochlewski, žáku milovaný, později pak příteli vážený, aby Tobě, ze společného se mnou přebývaní a z kázně mé odcházejícímu, za krátko pak do ciziny se ubírajícímu, popřáno bylo míti od ruky mé nějakou lásky mé památku. A nač toto žádáš? Do srdce-li vryješ napomínaní má tolikrát opakovaná a vzývanou na Tebe milost nebeského požehnání (nechť ji zapečetí pravda boží, kterou opravdově zachovávati na cestách božích si umiňuješ): nač Ti papírová ta památečka? Avšak, abych Tebe neoslyšel, aj, tu měj od ruky a mysli přátelské kratičké jakés takés navedení, aby Ti aspoň prozatím (až by, sám stana se utvrzelejším, pomocí potřebí neměl) bylo činů Tvých ředidlem.

I. Pravidla života moudrého.

Moudrým býti vlastnost jest člověka, jenž jest moudrého Boha obraz. Ty tedy, jsi-li moudrý, ano aby byl moudrý:

1. Cokoli činíš a kdykoli činiti budeš, k účelu prohlídej a k účelu tomu prostředky vyhlídej, maje pak prostředky, uč se

přesnému spůsobu, jak jich užívati, aby nebyl i se svými prostředky na holičkách, jako přečasto stává se, že prostředky dobrotou boží poskytované s dostatek neprozřetelností lidskou na zmar přicházejí a bývají bez užitku. Ty tři kusy při každé-li věci, znáš, všecky její kusy znáš.

2. Účely pak věcí, prostředky a spůsob, pomni, že znáti máš nikoli pro lelkující rozumování, než pro užitek. Sic míti něco, vlastníkem toho býti, rozuměti tomu, neužíváš-li toho, marné jest.[1]) Tedy:

a) Cokoli dobrým býti usoudíš, k tomu směřuj jako k cíli svému.

b) Cokoli k dosažení cíle svého prospěšným býti seznáš, toho se chop, toho se drž, na to tlač.

c) Načkoli tlačíš, aby netlačil marně, s největší obezřelostí střez se.

Tak nemineš se s žádným svým přáním, leda kdyby snad někde tomu nechtěl Bůh a položil v cestu překážky tobě nepřekonatelné. Ale tu po ruce jest útěcha, že toho dobrého nepostrádáš svým zaviněním, než proto, že vidělo se Bohu zkusiti trpělivost tvou, z příčin jemu, ne-li tobě, povědomých.

3. Že pak život tvůj činů tvých obecný souhrn jest, život svůj přede všemi zvláštnostmi tak si rozvrhni, aby konec jeho na mysli měl vždycky a k němu všemi cestami směřoval neustále.

Který pak jest života našeho konec, k němuž moudrost jest směřovati, učí Bůh sám v 5. kn. Mojž. 32, 29: „O by moudři byli, rozumělit by tomu, prohlédali by na poslední věci své.“ Aj, moudrost poslední, t. j. nejvyšší jest prohlédati na poslední konce. A co pak jest poslední nežli věčnost? *Poslední* zajisté jest to, za čím nic více není. Za věcmi, které tu na světě jsou, vždy ještě něco bývá. Narozením vchází se v život, životem jde se k smrti, odtud ku vzkříšení, pak teprvé počíná život nekonečný, z něhož neotvírá se žádný východ, za nímž důsledně není již nic jiného. Tedy: věčnost sama jest ono naše poslední, po němž nic jiného více nezbývá. Tedy na ni hned od počátku prohlédati, k ní všecko, co jest mezi ní a počátkem, říditi pravá moudrost jest. Tedy kdo toliko toho si hledí, co jest mezi tím, na věci poslední zapomíná, jest nemoudrý, a to nemoudrý se škodou, protože po pro-

---

[1]) Srov. Zák. Potocké XI. 7.

středcích sahá bez účelu a spůsobuje, že zbavuje se věčné blaženosti a u věčnou klesá záhubu.

Pomni tedy:

a) Že života tvého účel jest připravovati se k věčnosti. (Toho-li dbáti nebudeš, ztratíš život svůj, a pak lépe by bylo, kdyby se byl nenarodil.)

b) Že pak k věčnosti nepřichází se nežli skrze smrt: po celý svůj život připravuj se na smrt. (Aby pak dobra ti byla smrt, nepohltiž tebe, než uvediž tě do věčnosti.)

c) K dobré pak smrti poněvadž nepřichází se nežli skrze dobré živobytí: po celý svůj život hleď, aby dobře žil, t. j. svatě, dle vůle toho, kterýž jest soudce života i smrti, který dobrým život, zlým smrt ustanovil.

d) A poněvadž k dobrému živobytí nepřichází se nežli skrze dobré navykání (kdo zvykl zlému, mravy změniti, jako mouřenín kůži, nemůže — Jerem. 13, 23. — protože zvyk přechází v přirozenost): po celé živobytí hleď, aby cokoli jest zlé nebo zlého tvárnost má (1. Tesal. 5, 22.), toho varuj se, a naopak: kterékoli věci jsou čisté, kterékoli spravedlivé, kterékoli svaté, kterékoli milé, kterékoli dobropověstné, jest-li která cnost, a jestli která chvála, o těch věcech přemýšlej (Filip. 4, 8.).

e) Poněvadž pak dobré následovati, zlému se vyhýbati nikdo nemůže, leda rozumí-li, co jest v pravdě dobré a zlé (protože po nepoznaném dobrém žádná touha, před nepoznaným zlým žádný strach nebývá): po celé živobytí bude třeba toho hleděti, aby nepřipodobňoval se světu tomuto, ale proměnil se obnovením mysli své, tak aby zkusil, jaká by byla vůle boží dobrá, libá, dokonalá (k Řím. 12, 2.).

f) Že pak přemyšlování smrtelných bázliva jsou, a nejisti důmyslové naši (Moudr. 9, 14.): po celé živobytí hleď, aby se strachem a bázní konal spasení své (Filip. 2, 12.), ne toliko, aby, lekaje se hříchů, nedopouštěl se jich, než aby ani dobří skutkové tvoji nebyli buď toliko dle domnění dobří s přimíseným pokrytstvím nebo nestrhli tě v farisejskou samolibost. Nemysliž tedy na jinou nežli na kotvu ukotvenou v milosrdenství božím a v zásluhách Kristových, aby tím teprvé štítem byl bezpečen, když, vzdada se vší vlastní vůle a odlože veškeru důvěru v sebe i veškero stvoření, jedinému Bohu ponecháš soudu, aby s tebou nakládal zde i na věky.

Krátce: *Žij, dokud žiješ, jako by umříti měl, aby umřel, když umřeš, jako by měl žíti.* Běda těm, kteří z mrtvých vstanou k smrti! Ty pak, chceš-li vstáti k životu, hleď, aby umíraje neumřel. Umíraje-li umříti nechceš, potřebí, aby před smrtí ochabil ostny smrti, jimiž jsou hříchové naši (I. Kor. 15, 16.). Umrou pak před tebou hříchové tvoji, přičiníš-li se, aby žil v tobě Kristus (Gal. 2, 20.). Kristus zajisté, jenž jest pramen života, bude prýštiti se na tebe k životu věčnému, smrt pak nebude ti smrtí, jako ani jemu nebyla, než přechodem k životu nesmrtelnému.

Toť jest moudrost pravá, podřizovati účely i prostředky po stupních, od prvních k posledním, a pozorovati jich pečlivě, aby neuchýlil se od stupňů a nesrazil hlavy. Řídiž tě Bůh!

II. Pravidla života harmonického.

Veškery harmonie zřídlo, Bůh, harmonicky učinil všecko, zvláště člověka, obraz svůj, jen kdybychom nerozumnými skutky svými sami nerušili té harmonie, před okem a uchem Boha, andělů i lidí moudře na nás hledících. Aby nerušil i ty té harmonie, toho hleď:

1. Vždy věci prvější prvé, přednější předněji, vážné vážně, krásné krásně, přátelské přátelsky, božské božsky, lidské lidsky atd. važ, čiň, pojednávej. Sic spleteš sebe i věci.[2])

2. Teorie tvá s praxí buďtež si vždycky družkami nerozdílnými. Cokoli dobrého znáš, to čiň, a cokoli dobrého činíš, dobře-li činíš a proč, rozvažuj, aby nestal se podobným buď k Fariseům, kteří praví, ale nečiní (Mat. 23, 3), nebo Samaritánům, kteří modlí se, a nevědí k čemu (Jan 4, 22).

3. Vnitřek tvůj shoduj se s vnějškem. Totiž: čímkoli vidín býti chceš, tím aby také byl skutečně, sice budeš mrzkostí před Bohem. Že pak skutkové jeho jsou pravda (Žalm 111, 7), i při nás pravdu libuje (Žalm 51, 8.), pokrytství nenávidí. Běda vám pokrytci, kteří připodobnili jste se hrobům zbíleným, kteříž, ač se zdadí zevnitř krásní, ale vnitř jsou plni kostí umrlčích i vší nečistoty (Mat. 23, 27.).

4. Konečně: I před lidmi budiž shoda v myšlení, slovích i skutcích. Srdce nikdy nepříčiž se ústům, ústa skutkům. Muž dvojího srdce nestvůra jest atd.

---

[2]) Šk. pansof. str. 13, § 36—39.

III. Pravidla života pokojného.

Nejvyšší dobré v živobytí jest mysl klidná a jasná, bouří úzkosti prostá. Šťastný ten přístav aby zachoval, následujícího šetřiž:

1. Cokoli by mysl neb svědomí kormoutiti mohlo, předejíti usiluj, aby o takové věci ani nezavadil. Mohou pak *mysl* kormoutiti: Nahromaděné neb různé práce, do nichž-li někdo se zaplete, na trní narazí jistě, ačkoli tytýž růžemi býti vidí. Aby tedy klidný byl, nechtěj býti všetečkou, všudybylem: co tobě náleží, tiše konej, do cizího se nepleť, ano i ve svých věcech nebuď příliš povážlivě starostliv a pro ledajakou maličkost hned pln úzkosti. Dělej to, co spásy tvé i tvých milých nejvíce dotýče se, ostatního poruč Bohu, jenž má o nás péči.

Svědomí pak kormoutí se hříchy, jichž se dopouštíme, když duše, jsouc si povědoma zlého, stydí se tváře boží i lidské a před zaslouženým trestem se chvěje. Chceš-li tedy pokojné míti svědomí, učiň, aby nemělo, co by ti vyčítalo, t. j. žádného hříchu nikdy vědomě a úmyslně nedopouštěj se. A chceš-li vyhnouti se hříchu, příležitostem vyhýbej se, jakož jsou: špatná společnost, místa podezřelá atd. Neopatrným bývá, kdo kde jiného viděl upadnouti, přece tam sám spěje. Avšak my každého dne vidíme, že lidé v pokušeních klesají a za své berou, a nebudeme míti se na pozoru přece?

2. Padneš-li v pokušení (k jakémukoli hříchu), obrň duši, aby nepodlehl než jako vítěz vyšel z boje. Potřebí jest tedy zápasu, k zápasu pak, aby svědomí neposkvrněné bylo zachováno, zbraně cnosti. Buď tedy vyvázni útěkem (zdrávi povídali, co špatná společnost o tobě souditi bude), nebo setrvej nepohnutý, uvažuje apoštolovo povědění: „Já světu ukřižován jsem, a svět mně.“ [3]) A poněvadž není řečeno nadarmo: „Příležitost nekazí nikoho, než, jaký kdo jest, ukazuje“ (totiž: písek, dán byv k ohni, nehoří; koudel hoří): pomysli, octna se v pokušení: Se špatným-li budu v souhlasu, ukáži, že špatný jsem a že jsem býval pokrytcem. Setrvám tedy v předsevzetí a cnost zachovám, aniž nechám sebou s místa hnouti. Pomni pak, že v pokušeních tělesných vždy bezbečnější bývá útěk, nežli zápas, a že moudře učinil Josef, který, když nestačila rozumná počestného předsevzetí obrana, raději vy-

---

[3]) Galat. 6, 14.

vázl útěkem, nežli by se hádal. Hanebnější jest (ale i nebezpečnější) vyhoditi nežli nepřipustiti nepřítele.

3. Bývá-li zápasiti s hříchem, a neujdeš-li docela ranám svědomí, seber se ihned a ďáblu zahnizďujícímu se v tobě rozmetej hnizdo, t. j. hned při počátku hříchu čiň pokání, dokud nevyvane strach před hříchem, dokud nezachutná smrtonosný jed, dokud nezamře svědomí. Kdo vědomě a úmyslně navyká hříchu, rukou i nohou ďáblu podavá, aby je svázal osidly zlé zvyklosti, že později nemůže z nich vyváznouti, ač by i chtěl (2. Tim. 25. 26.). Jako za věčný tedy zákon budiž ti pravidlo:

Zlému hned odolej, sic marně po léku se pídíš,
když zlé již dlouhou zmohlo se silně dobou.

Před bouří svědomí hříchem porušeného není útočiště žádné, leda k přístavu pokání: snadnější, daleko-li jsi se nevzdálil; nesnadnější a s nebezpečím utonutí, dáleji-li byl jsi uchvácen. Nikdy tedy nehřeš, naděje se pokání, nejsa jist, budeš-li je moci vykonati. Úmyslně hřešící bývají zajisté opouštěni od ducha božího, a jsouce od toho vůdce ku pokání opuštěni, nenalezají pokání (k Židům 12, 17.). I toho považ, že samo sebou lépe jest nádoby neznečistiti, nežli ji umývati, lépe nebýti raněnu, nežli býti léčenu; lépe vraha do vnitř království nevpouštěti nežli vpuštěného a všecko plenícího chtíti vyháněti atd., protože to i snadnější jest i bezpečnější.

4. Úhrnem: Poněvadž svět tento jest mořem nepokojů, my pak v shluku věcí zde žijeme: aby, jak můžeš, byl bezpečen, když ne docela pokojen, toto čiň:

a) Více s Bohem obcuj nežli s lidmi (on budiž ti rozkoší nejmilejší).

b) Víc na sebe nežli na jiné pozor dej, totiž: aby své dělal, ne cizí, a o sebe spíše sám péči měl, nežli jiným svěřoval, a konečně více na sebe sama spoléhal nežli na někoho jiného. Na jiné, dím, spoléhati (což předobře si pamatuj) nenavykej si. Tvá ti v pracích tvých pilnost, tvá pravého předsevzetí povědomost, tvá v Boha důvěra kotvou svatou ti buďtež.

c) Více duši nežli tělu vždy oddávej se. Dobře dí Epiktet: „To co těla se týče, konáno buď běžně; teprvé věci duševní pevné péče hodny jsou“. Tělo zajisté máme od země, větší vážnosti nežli nádoby hliněné nezasluhující. Duše z Boha jest, větší tedy nežli svět; má tedy vysoce vážena býti, v čistotě zachována, neporušená

Bohu býti navrácena. Duši kdyby ztratil, celý svět ji vykoupiti nepostačí. Tělo tedy služ, duše vládni: dáš-li jí žezlo a učiníš, aby těla volně užívala, králem budeš činů svých, i ubude ti nesnází nekonečných, od přílišné péče o tělo pocházejících.

Toť jsou pokoje pravého cesty! Na ně-li nastoupíš, neznepokojí tě snadno něco tvou vinou. Když něco přijde od zlomyslnosti jiných nebo z dopuštění božího (Bůh své milé málokdy nechává bez zkoušky, jakékoli, věda, že zdokonalují se, cvičíce se v cnostech a v trpělivosti): vydaří se v radosti rozmnožení, tudíž u větší mysli veselost. O jak šťasten budeš, v těch-li mezích zachováš se.

IV. **Pravidla života činného.**

K práci zrozeni jsme: život tedy činný pravý život jest; zahálka živého člověka pohřeb. Čím vznešenější stvoření, tím činnější bývá, jakž vidíme z příkladu andělů, slunce, nebes, kteráž, jak zřejmo, pohybují se ustavičně. Tak i prameny, neustále vodu prýštící, a řeky, vodu sem tam rozvádějící pro potřeby lidské. A naopak: co nehybnější, to neužitečnější, jako kámen, bláto, bahno atd. Ty tedy, aby nebyl kamenem, neužitečným závažím země, než činným sluncem, stále svítícím, nebo andělem, stále lidem za Boha sloužícím, atd. přičiň se. A čeho tu šetřiti třeba?

1. Cokoli vidíš, že od tebe státi se má, a k tomu prostředků a prostředků opatrného užívaní nikoli neznáš, do toho směle se dej. Lépe jest, nezdaří-li se dobrá odvaha (co tytýž se přiházívá), nežli zanedbati příležitosti k rozmnožení čehokoli dobrého.

2. Cokoli tebou samým může býti vykonáno, od jiných nikdy nečekej, více na svou nežli na cizí pilnost spoléhaje. Stává se také často, že dříve, nežli by jinému něco pověděl, a on tomu porozuměl, rozhodl se a k práci přichystal, ty sám věc odbyti by mohl. Raději tedy rovnou cestou, nežli zatáčkami.

3. Cokoli vykonati můžeš dnes, na zítřek neodkládej. Vždy škodívá odkládati dílo: vraní hlas (cras, cras — zítra) jistě práci maří i čas.

4. Komukoli prospěti můžeš, prospívej rád, možná-li, i celému světu. Byloť již dávno řečeno, že vlastnost jest povah vznešených sloužiti a prospívati. Možná-li tedy, následuj Boha, který slouží všem, nebo anděla, který slouží mnohým. Dřepěti a nikomu neprospěti za mrzkost pokládej.

5. Žádný den bez činu. Vidíš, jak rychle otáčí se stroj světa, když mi pracujeme zvolna. Nebudiž v práci loudavý, ač nechci, aby byl kvapný. Rozvaž, co činiti třeba, do rozvážené pak věci rychle se dej, aby ti slunéčko nikdy nesvítilo marně. Kolik času nám bylo popřáno, tolik na nás bude žádáno, jak s ním bylo naloženo.

V. Pravidla zaměstnáním přetíženého.

Stává se, že činní lidé někdy pracemi bývají přetíženi, ale nesluší proto od činného života upouštěti. Jsouť zkracovadla, jimiž obtížím možná ulehčiti. Což aby uměl, toho šetř:

1. Važ si času, ani chvilce nedávej utéci neprospěšně. Tím mnohem více času nabudeš, nežli jiný, který neumí uchvacovati příležitost.

2. Kdo má mnoho práce, málo mluv. Rozuměj: činně i trpně, t. j. i sám málo mluv, když mluviti máš, na jiném pak, aby vyjádřil se krátce, když mluviti chce, požaduj. Řeč moudrých lidí krátká bývá; rozvláčnost vlastnost jest lenivosti.

3. Co cizí pomocí rychleji může býti vykonáno, užiti jí nepomíjej. Takť práce rychleji ku předu jde. Více rukou, více díla, jen když zachová se pořádek, aby tobě nebo sobě nepřekáželi spolupracovníci nebo nevytrhovali se.

4. Aby pak byl k práci čilejší, oddechni si chvilkami nebo změň zaměstnání. Co jest bez střídavého odpočinku, nebývá trvanlivé. Luk napiatý přetrhne se.

VI. Pravidla života volného.

Udá-li se býti bez práce, není potřebí, aby nic nedělal, t. j. dřepěl a čas utrácel bez užitku, aniž potřebí jest hnáti se ku hrám v karty, kostky atd.[4]) Dělej něco, co zotavuje i tělo i duši. Jako jest: procházeti se, pohovořiti s přáteli, dělati něco v hospodářství atd.

---

[4]) Srovnej jadrnou o podobné věci úvahu:

> Um svůj těmi bav caparty,
> *měr kdo vyšších netuší;*
> hříčka v koule, šachy, karty
> nejmíň muži přísluší atd.

Jinak ovšem jest se hrou pro zotavení, o čemž „Pravidel“ XV, Zákonů Potockých X.

VII. Pravidla života na cestách.

Vidím, že máš touhu cestovati, a že v tom jest i rodičů tvých vůle. Čeho tedy i tu šetřiti jest, kraťounce připojím.

1. Především tedy rozvažuj, proč podnikáš nesnáze cestování. Totiž: nikoli proto, aby viděl nové hory, nivy, lesy, řeky, moře, lidi nebo nová zvířata atd. Takovéť věci i doma můžeš viděti. (V ten smysl řekl dobře někdo: Kdo jednoho viděl člověka, jedno hovado, jednu horu, jeden les, jedno město atd., svět viděl; svět zajisté z takových věcí skládá se.)[5]) Ovšem, aby viděl, slyšel, oslovil muže moudré a učené, a obcuje s nimi, nabyl moudrosti a cností rozmnožení.

2. Chtěje tedy jíti do ciziny, nepůjdeš jako do jiného světa (celý svět muži moudrému jest otčinou),[6]) než jako do školy, která všem společna jest, jak chce Bůh, abychom druh druhu byli divadlem, a spatřujíce a stýkajíce se, vzájemně cvičili a ostřili se.

3. Pomni, že, mimo svět nikam jíti nemoha, svět všude najdeš, t. j. lidi marnivé i světské, zlého i dobrého směs. Proti jedovatým tedy střelám pohoršení a nákazy obrniž prsa svá, vezma štít nejpevnějšího předsevzetí ničeho si nevšímati, ničemu se nediviti, ničeho nelibovati a domů nepřinášeti, co by tobě i tvým, vlasti a církvi nemohlo býti nějakým cností a blaženosti rozmnožením.[7])

4. Odejdeš s očí rodičů, ze země otcovské, nikoli jako Kain utíkající před tváří boží, aby hledal místo pro svou bezbožnost a zvůli (kamkoli zajisté půjdeš, bude provázeti tě oko boží, s ním pak požehnání nebo zlořečení, které na tebe vylito býti má), než jako mladší Tobiáš, aby vyplnil vůli rodičů svých a hledal i mezi cizími moudrosti a dobrých příkladů poklady, kdekoli uložené.

---

[5]) T. j. necestuj z pouhé zvědavosti, z níž by nebylo nějakého prospěchu.

[6]) Humanisté opravdu byli všude jako doma. Dobře napsal Sturm: „Nikam mezi národy nepřijdeš, kde by latinského přítele nenalezl, aby pocestnému cesty neukázal.“ Viz: Met. jaz. XXVI, 6., Řeč o vzdělávaní vtipu pozn. 20.

[7]) Těžce to Komenský nesl a nejednou pověděl, že mládež, po cizině školami se beroucí, přinášela domů spůsoby a mravy nenárodní, a nenábožné, na škodu církvi i národu. Tak v „Kšaftu“ 12: „A ti, co než divočinu, v obyčejích cizost, v krojích potvorství, v mozku mudrlantství a jiné vše jinak, než Kristova a předků milých sprostnost vyhledávaly, s sebou přinášejíce, dělají jak dělají, až všecko z původu svého vypáchlo a k sobě podoby málo co má....“

Tedy s čistým úmyslem, s cudnou myslí, srdcem i smyslem. Tak bude s tebou, kdo by tě provázel, vedl a přivedl, anděl páně.

Zkrátka: *Kdekoli budeš, žij Bohu, jenž jest dárce tvého života; žij svědomí, jenž jest život tvého života; žij slávě, jenž jest životem po tvém živobytí.*

A tak budiž s tebou duch Kristův (aby všeho toho dobře pojal a šetřil), já pak duši tvé spasení, věcem tvým vešken zdar a stálého lesku domu vašeho v církvi i ve vlasti i skrze tebe k potomstvu převedení srdečně přeji,

tebe milující

Komenský.

Dne, kterého ode mne odcházíš, 9. června l. 1645.

KATÓNA
Mravná poučování.

Čtenáři českému pozdravení!

„Kdoťkoli byl, kdož ty latinské verše o životu mravném složil, titul jim dal od moudrého Katóna, jehož počestnost tak všechněm známa byla, že, kdožkoli co vážně mluvil, psal, činil, Katónem jmenován byl,“ dí Josef Scaliger. Bartolus pak takto napsal: „Kdyby knížečka tato od školmistrů do prachu školního nebyla odsouzena byla, mezi nejpřednějšími spisovateli poslednějšího věku místo by měla; nebo jest švárnou latinou jemně a uměle sepsána.“ A Scaliger opět: „Nezdá se býti poslednější časů Kommoda císaře nebo Severa. Já toho svědom jsem, (dí tentýž), že někteří znamenití a učení muži nestyděli se i v hojném již věku veršům těmto z paměti se učiti.“

Aniž se styděl sám Scaliger do řeckého jazyka veršem tak pěkným je uvésti, jako i jiní učení muži do jiných jazyků. Nezdálo se tedy od věci, i česky mu poručiti mluviti, ne tak rytmem jako metrem také. Což jak dobře spraveno jest, (co se buď vlastnosti smyslu, neb ušlechtilosti metru, neb jadrnosti řeči dotýče), nech soudí, kdo souditi můž.

Rozděleni bývali tito veršíkové na knihy čtyry, od koho a proč tak, nevím; poněvadž pořádku v nich žádného není stranu věci, rozházené všecko sem tam. Spořádal jsem je trošku na částek pět, tak aby obzvláštně stálo: I. Jak se chovati má člověk k Bohu, II. Jak k sobě sám, III. K bližním, IV. K čeledi, V. O smrtelnosti.

A pro větší zřetel počítám verše koncem ven.

Měj se dobře!

Léta Páně 1662.

Otcovského jazyka milovník

J. A. Komenský.

Katóna mravná poučování.

Kdožkoli svůj bezpečně život zde ztráviti žádáš,
V zlých a nemíti věcech váznoucích škodlivé mysli:
Teď, čemu já tě učím, vše to bedlivě vážiti pomni;
Něco tytýž najdeš, že budeš svým sám sobě mistrem.

ČÁSTKA I.

Jak se chovati má člověk k Bohu.

Jestliže Bůh duch jest, svaté jakž písmo vynáší:
Jej tedy ctíti duchem čistým znej býti povinné.
Nech Bohu tajností, v nebi co skryto hloubati přestaň,
Jsa v smrti, radše pečuj zdejších jak užívati strastí.
Bůh co činit míní, předzvídati losně nežádej;
Nech sobě bez tebe Bůh, jak má tebe vésti, požádá.
Tvé věci pak osudem míní tobě jíti budoucně,
Tím se netrap; smrt máš jistou, jistý všeho cíl ten.
Modlitbou Boha kroť; vola nech, nechť roste ku práci;
V tom ty nevěř, aby Bůh se kochal, když krev se vylévá.
Proč k smrti, sám jsa vinen, dáváš ty hováďko nevinné?
Bláznovství z smrti jesti cizí spasení se nadíti.

ČÁSTKA II.

Jak se chovati má člověk k sobě sám.

Bedlivě rád sobě čiň a ve spaní rozkoše nehleď,
Rozmařilost k hříchům bujným cele podněty dává.
Za ctnost měj první, uměním držet ústa na uzdě;
Ten Boha nejbližší, jazykem kdo vládne rozumně.
Vrtkosti své mysli nedej sobě býti na odpor;
Nesrovná s žádným, neumí-li sám sebe snésti.
Cožkoli znáš škodné, by milé bylo, dej v stranu, dej preč;
Vždycky užitku raděj moudrý sobě, než chuti šetří.
Kdyžkoli hřích spácháš, pokutuj hned sám sebe, vždycky
Ránu vyocť sobě sám, ta bolest bude flastr bolesti.
Stále tuhý neb ohebný buď, jak příčina přijde,

Můž se měnit v povahách, i bez ouhony zůstana moudrý.
Ne vše, co víš neb zvíš, vypravuj, vyhybej novinářství;
Hneš mlčenou kam chceš, mluvení nese často pykání.
Když tebe kdo chválí, ty se sám rozsouditi pomni,
Více jiným o sobě nevěř, než sám sobě, nikdy.
Když štěstí blyští se, nevěř, zlé příhody boj se;
Zadní touž neběží kolejí kolo vždycky za předním.
Nah na svět poněvadž jsi vyšel, nah zase vyjíti
Máš, proč by chudobou, proč chtěl sobě stýskati medle?
Chceš-li ty nouze nemít, toho, což máš, skrovně užívej,
A přichovat míníš-li, co máš, toho mysli si nemíti.
Což laciné, sobě važ, co drahé, s tím dvorně se nedraž;
Tak ani jmín mrhačem nebudeš, nebudeš ani dráčem.
Nic v hněvu nikdy nečiň, to slepý je rádce, radím ti;
Hněv mysl těžce kalí, by spatřiti pravdy nemohla.
Nákladu těžce nevaž, sama když toho potřeba káže,
Kdo chce bráti, musí sázet, všudy něco za něco.
Na skrovném vždy rád přestaň, co je příliš, utíkej;
Vždycky lodi na malé vodě jsa bezpečněji zplývá.
Těžce věcí nabytých pamatuj jen mírně užívat;
Můž v dlouhém nabytá času věc brzo odbyta býti.
Skvostnosti outratné se varuj, jako zase lakomství;
Jsouť sobě odporné, škodné však rovně nectnosti.
V hříchu opilství nic nelahoď sobě, nic i neffolkuj;
Víno není vinno hříchem, ale nezdrživost tvá.
Štěstím nic se lidí nepal, o nic jistě nehodných;
Těm štěstí lahodí, jimž síť, aby zvázli, napíná.
Před se pozorně hleď, by, jaké jsou příhody, patřil;
Neb tak obráží střela, kdyžby ji, než je tu, uzřel.
Tvé věci jdou-li zpět, zmužilé hleď mysli nepouštět;
Lép zase hned být můž, nadějí jen srdce podpírej.
Když sobě příhodné co znáš, toho drž se, nepouštěj;
Dá z předu příhodnost se ujít, než jak mine tam ta.
Často zpět za sebe hleď, hleď též před sebe časně;
Jest oči potřeba mít jadrné z zadu i z předu vždycky.
Zdráv aby byl, pamatuj, nechybíť toto, tráviti skrovně,
Však jsi zdraví povinen víc šetřiti, nežli lahůdek.
Přední měj o zdraví péči, neb sic nenaříkej
Svou vlastní na nemoc, původ sobě sám jsa bolesti.
Snů nelapej, marná nebo mysl naše, když čeho žádá,

Čím se kojí na jevě, v spaní též ráda obírá.
Svou mysl pěkně napoj uměním, se učit nezanedbej;
Bez umění nic není život, než stín smrti marný.
Živ jsi-li dobře, lidí nic marných pomluvy nedbej;
Zahradit ústa lidem aby mohl, na to mysliti těžko.
Jímati tak se lenosti nedej, aby dřímati se zdál;
Rozmařilost jímá-li mysl, hnije též tělo snadně.
Oddechu svým přej někdy pracem, přej mysli pohodlí,
Pod těžkým břemenem stálých aby neklesl strastí.
Poznamenávati hleď, coť Bůh dává skrze štěstí,
Drž to, co máš, by lidem rozprávkou někdy nebyl snad.
Dosti zboží a věcí dobrých máš-li v věku sešlém,
S přátely živ mile buď, zanechej štědrosti památky.
Seč se čiješ, to dělej, nedělej, seč býti nemůžeš,
Tak aby začna nechat nemusel a i hanby nezískal.
Cožkoli hodně trpíš, trpěliv buď, měj se pokorně;
Jest-li se znáš vinným, vlastním buď sám sobě soudcem.
Čti mnoho knih, a však což čteš, uvažuj všudy pilně,
Neb se ne všecko pravě, co jest kde psáno, nachází.
Živ z toho buď, co máš, tak však, aby marně neplýtval;
Své kdo mrhá, promrhá, a musí živ býti milostí.
Statku radímť, nedbej, žádáš-li si mysli pokojné;
Neb kdož statku lačen, nikdý ten dosti nemívá.
Míti budeš, co život žádá, svých vždycky pohodlí,
Přestávat jen chceš-li na tom, což potřeba žádá.
Své věci hloupě veda, a slušným rozumem se neřídě,
Hleď nevinit štěstí že slepým, ono též slepě kráčí.
Groš ti milý bývej, ne pro blesk, než z potřeby; žádný
Ctný pro jiné nekochá se v něm, jako ve rzi daremné.
K svému zdraví bohatý hleď užívati moudře bohatství,
Lépe nemíti peněz a zdravé mít oudy a mysl svou.
Čiň, co že prospěje víš, co nevíš, aby prospělo, nech tak,
Blud na zdař se dělá, moudrý všudy jistoty šetří.
Když co podezřelé máš, co to jest, hned rozvrha, rozsuď;
Dá škodu často potom, co se časně vyníti zanedbá.
Kdo v sobě podněty sám cítíš bujnosti nečisté,
Obroku ujmi břichu, neb oheň bez podpalu tuchne.
Kdožs mocných z daru Páně dosáhl oudů těla svého,
Medle přidej duši své moudrost, a budeš muž udatný.
Poctivě máš-li statek nabytý, sobě poctivě živ buď.

Stuchlík jest nemilý, kdož sám sobě skrbně počíná.
Chceš-li pověst zachovat dobrou mezi lidmi, pokud živ,
Všech cností ostříhej, všeho neslušného utíkej.
Uč se, radímť, uč rád, neb štěstí snadně pomíjí,
Než učení to stále trvá, toť věčně nemíjí.
Coskoli již pochopil, cvičením sobě utvrditi hleď;
Vtip se ostrým pozorem brousí, ruka často děláním.
Uč se, než od umělých; neumí-li kdo, sám poučit hleď;
Náležitá umění dobrá všudy šířiti věc jest.
Coskoli kdy chválil, a za dobré zjevně vyznával,
Hleď aby zas nehaněl; lehkosti by měl hanu jistou.
V štěstí neštěstí, jsi-li mudr, odkudkoli boj se;
V neštěstí štěstí zase očekávaje modl se.
Vždycky se rád přiučuj, pilností roste rozumnost;
Tolko zvykem se pravě dlouhým moudrosti nabývá.
Proč by se, když čeho ještě nevíš, proč naučiti hanbil?
Čest jest něco umět, nechtít se naučiti hanba.
Má líbosti bolest, bujnosti a vína kdo patří,
Ty hleď cnosti, bolest bude pryč, libo zůstane čisto.
Kdyžť se věcí způsob tvých, tak jakž jest, kdy nelíbí,
Hleď na ty, jimž jest hůř, a cizí svou kroť ty bolestí.
Seč sebe znáš, to dělej; vládnout bezpečněji veslem
U břehu, nežli se na hlubinách v moc dávati větrům.
Zbytně škodí statku (přihodí-li se) ztráty naříkat,
Když ale zas dá míti co Bůh, tomu rádu sluší být,
Jest sic těžko věcí potřebných snášeti ztrátu;
Jestliže však pro dobrého tratíš kdy co přítele, snes to.
Příhodnost první k činění čeho zmeškati, střež se,
Neb na druhou čekati, ztratě první, vždycky nejisto.
Příležitost k učení tebe potkává-li, mnohému
Uč se, radím, a nedej na se znát tesknosti nižádné,
Máš-li co již nabytého, chovej, na jiné se nebezpeč;
Práce nejistá dál, podruhé zisk práce nejistý.

ČÁSTKA III.

Jak se chovati má člověk k bližním.

Dáš-li pozor na život lidský, všech způsobů šetře:
Soudě jiného jiný žádný sám bez vady není.

Od napomínání, byť pak napomínati nechtěl,
Dáti se, kdoť je milý, nikdy přestávati nechtěj.
Pilně varuj se řečí proti řečným dávati v půtku;
Řeč mívá leckdos, moudrost jest ozdoba řídkých.
Oulisných se řečí vždy varuj pochlebně lahodných,
Upřímné znamením řeči buď tobě prostota mysli.
Příti jiným pamatuj, nejbližší však sobě přítel,
Šetř aby byl; jsa jiným dobrý, sám též sobě neškoď.
Z přípovědi se netěš, leč máš, co slíbeno, v hrsti:
Tím hyne víra nyní, že mnozí jsou na slova štědří.
Dobrodiní přijmeš-li jaké, jest hlásati vděčnost;
Pakli co sám ty jiným učiníš, mlč; hlásati hanba.
Jest-li kdy skutky jiných soudit tobě starci přichází,
Suď i ty sám, cos mlad jsa činil, aby příkře nesoudil.
Jestliže s kým kdo sobě šepcí, naslýchati nedbej;
Zlé svědomí sobě míti musí, kdo vždycky naslýchá.
Dá-li ti dar kdy jaký kdo z přátel upřímně chudičkých,
Přijmi milou tváří, poděkuj, až i pochval ochotně.
Jestliže k vůli lidé nejsou tobě, hleď by nereptal;
Bůhť nevinen, k sobě patř, v bludu svém vinu sám sobě dávej.
Což učinit můžeš, toho dvakrát neslibuj od se,
By chtěje být zdvořilým, neprokázal být se povětrným.
Kdoť slovy jest vlídný, nebude k tobě z srdce upřímný,
Též ty podobně mu čiň, tak lesť lstí odměnu mívá.
Sříci se vždycky lidí pamatuj přílišně lahodných;
Píšťala sladce zní, když ptáčník ptáčata vábí.
Co ty haníš při jiném, toho sám hleď utíkati vždycky;
Hanba, jiné kdo učí, toho sám když též se dopouští,
Žádej, což slušné, neb což by se zdálo počestné;
Bláznivě ten žádá, co se můž odepříti, kdo žádá.
Představovat známým se věcem střež vždycky neznámých;
V známých soud a rozum, v neznámých náhoda bývá.
Vyhrát někdy by mohl, nedbej, pusť příteli místo;
Přátelství vlídnost i pojí i celé zachovává,
Vážiti něco nevaž, když chceš kdo vyvážiti něco.
Neb se milost láskou vábí ctných, štědrota službou.
Různic s tím se varuj, sobě s kým ruky lásky podáváš;
Lásku tvrdí svornost, hněv trousí v srdce nenávist.
Závistníka přemoct žádáš? Jen snášej a nech ho;
Vždycky je nejjistší vítězství snášelivosti.

Stědře činíš-li jiným, sobě žádaje přátely získat,
Sám na se též pamatuj! nejbližšís sám sobě přítel.
Stačuje-liť možnost, dobře čiň všechněm, i neznámým;
Královská cnost jest dobročinstvem přízně dobývat.
Pilně zataj do se, zlého co víš, ať houfně nezačnou
Stíhati tě všickni v tom, což se samému nelíbí.
Hříchu za zisk nikdy žádnému pokládati nechtěj;
Zlý poněkud se tají, pak s hanbou cíle dochází.
Mdlého vidíš-li tělem koho, jím proto nic nepohrdej;
Moc vtipu bystřejší v outlém bývá těle často.
Máš-li s nerovným spor, nestyď se ustoupiti někdy;
Mír nese vždycky pokoj, vítězství často nejisté.
S přátelským známým nesnadně se v půtku vydávej;
Jiskra malá můž dáti oheň, slov nemnoho vádu.
Závistem k sobě cestu strojí, zbytku kdo užívá;
Ač neraní závist, však předce je snášeti těžká.
Mysli udatné buď, odsouzen když jsi nepravě;
Krátká té pře radost, jenž vítězství bere falší.
Svád minulých jako ran scelených znovu jitřiti nechtěj;
Mysli to zlé znamení, neumět nic zlého zapomnět.
Sám sebe nechval nikdy, ani sám nehaněj sebe nikdy;
Neb toto blázni činí, ono chval žádostivi marných.
Prostákem se dělej, když čas nebo potřeba káže,
Jesti časem moudrost veliká tajiti v sobě moudrost..
Vždycky nevěř každému, prosím, kdo něco povídá,
Tím pak méň, čím víc šveholí; mnoho slov, mnoho větru.
Svěř věrnému radu, když potřeba, příteli tajnou,
Lékaři svěř zkušenému zdraví, když potřeba káže.
Sám ty jeden soudem nezhrdej všechněch, aby všechněch
Odporných nepoměl, k sobě všech obrátě nelíbost.
Jestliže být svědkem kdy musíš, zachovej svědomí ctné,
Přítele však nicméně zataj vinu, jakž tobě možné.
Máš-li statek, hrdě mít se střež, mírnosti užívej;
Ctnost dá čest tobě podstatnou, sama ctnost, ne bohactví.
Slov i činů bližního vykládati scestně varuj se,
Příkladem on aby tvým, tobě týmž oddávati nezvykl.
Z příkladů uč se jiných, co činit neb utíkati lép jest;
Slušné jesti cizí zrcadlem příhody míti.
Cožkoli zlého vidíš, mlčením toho míjeti nechtěj,
Následovat týchž zlých šlépějí aby chtíti se nezdál.

Práva od ostrého k mírnému ty soudci appelluj.
Soudce ať obměkčí ostrost, jak právo trpět můž.
Kdyžs při jiných, zvláště při hodech, mírný v řeči bývej,
By, zdvořilým chtěje býti, žvavým snad nebyl nazýván.
Což komu dáti můžeš, dávej třeba darmo prosícím,
Dobře činit dobrým nemalý to za zisk se počítá.
Potřebu znáš-li se bát divokých živočichů, i ovšem
Boj divokých se lidí; litá jest šelma člověk zlý.
Jestli jaké pomoci strádáš, přítel ti pomůže;
Lepší nemůž býti lekař, jako přítel upřímný.
Buď k tovaryšství, buď k přátelství když koho žádáš,
Statku nehleď, než skutku pošetř, jak poctivě kráčí.
Sám jsi-li muž moudrý, starců vysmívati nechtěj,
Neb dětiní obyčejně staří; snes mdlého ty silný.
Co kdo mluví, hleď dáti pozor, šetrnosti nabývej;
Neb lidskou slova mysl malují, řeč srdce vynáší.
Když chválíš koho, chval mírně, neb často jeden den
Může omyl vyjevit, že nebyl, jako mněl cele přítel.
Zasmušilých, přílišně tichých hleď stříci se tváří;
Ráda tichá břehy podmílá voda, ráda se víří.
Čí při pravou být znáš, proti té co začínati boj se;
Bůh nepravost takovou má zvyk svým stíhati soudem.
Ustupuj obražený, silnému s cesty jdi mdlejší;
Kdoť škoditi dnes mohl, zýtrať zase prospěti může.
Nikdy živ zle nebuď s dávným svým přítelem, ačby
Však proměnil se v jiné, pamatuj však přízně prvotní,
Viz, komu dobře činíš, viz a opatrnosti užívej,
Darmotratem tebe hodnější by nenazvali hodně.

ČÁSTKA IV.

Jak se náleží chovati k čeledi.

Máš-li děti a k nim statku nemáš, uměním je
Uč, aby poctivě jdouc tak mohli se brániti nouzi.
Jestliže hněv prudký proti tvým tě napadne domácím,
Měj se na uzdě, není s pochvalou, lvem v svém domě býti.
Příhodné sobě važ rady byť ji sluha podával;
Zdáním žádného, když jest k věci, nezhrdej ovšem.

Důchodovéť mizejí? že není, jakž bývalo někdy?
Přijde na tom přestat, co dává chvíle nynější.
Chceš se ženit? pro věno ach se nežeň, leč chceš-li paní mít
Netrefnou, a jí býti manem; jest řídko jináče.
Rozhněvané ženy slov se neboj, nech jak chce naříká;
Pláčem a stýskáním strojitiť ony zálohy zvykly.
Snes manželky jazyk, k dobrému tě když napomíná;
Snést neumět, ni mlčet, špatné muži jest hrdinství.
Cos rodičům povinen, zároveň oddávati šetře,
Matky nekormuť, kdyžby otec proti matce činil co.
Snášels kárání někdy školního magistra?
Pročby nesnesl tolikéž kárání otce milého?
Když sobě své za peníze koho, byť poddaně sloužil,
Koupíš, slouhu nazov, člověkem však býti ho pomni.
Když ženu máš ctnostnou, stud i dům na stráži mající,
Medle za přítele nechtěj mít toho, kdož tě vadí s ní.

ČÁSTKA V.

O smrtelnosti.

Ztuž mysl, nic se neboj, nelekej, nestraš smrti žádné,
Z níž jiného-li máš co čekat, věru konce neřestí.
Proč o život se bojíš? běh musí cíle dojíti;
Zdaž udržíš bázní? drže brž jej v ztrátu ti přijde.
Kdož dal ubezpečení životem mezi pastmi chodícím?
V zisk tedy každý den sobě měj, měj následující.
Nech smrti bázně, radímť, poněvadž zniknouti nemožné;
Když se bojíš, co minouti nemůž, tím více se trápíš.
Kdyžť všechněm dává se život nám právě nejistý,
Jistě cizí naději smrti jest sobě skládati marnost.
Zlých z smrti nic se lidí neraduj, když náhle připadne,
Sám šťastný, k smrti kdo jsa hotov, jakkolvěk umírá.
Sám životem dlouhým se nekoj, smrti vzdálené neklaď;
Kamkoli sám kráčíš, jako stínť všudy tak v boku kráčí.
Býti podezřele živ nechtěj, nebo věc to mizerná,
Býti co pod pastí, na tě když kdož jakkoli číhá.
Nápoje tak a potud, jak potřeba káže, užívej.
Za zbytkem jde nemoc, i smrt sama z zbytku pochází.

Snad se divíš, prostým žeť jsem vypsal toto veršem?
Tak to pojit párem veršíčků kázala krátkost.

Krátké o mravích naučení.

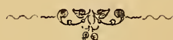
Když před lidmi stojíš, na to šestero pilně pozor dej:
Spoj nohy, též ruce slož, hlavu přímo drž, ústa zavírej,
Všech zanechej lelků, středně mluv, když se otáží.

REGISTŘÍK.

. ředitele **Fr. Zoubka** vyšly t
ıy vyložené:

͵72 v časop. „Škola a Život“:
Strůjce štěstí (Faber fortunae).
Jak lenivost ze škol vypuditi (Fortius redivivus).
Tři závěrečné rozpravy:
I. *Východ z labyrintů školských.*
II. *Tiskárna živá.*
III. *Ráje mládeži křesťanské navrácení.*
V „Besedě Učitelské“: **O vyjmenování věcí** (řeč).
L. 1873 v „Šk. a Živ.“: **Chvála metody pravé** (řeč);
v „Bes. Učit.“: **O prospěšném užívaní kněh** (řeč).
L. 1874 v „Besedě Učitelské“: **O vzdělávaní vtipu** (řeč). O sobě otištěno. Cena 30 kr.
O metodě jazyků. } Otištěno ve prospěch sirotků
O vzdělávaní jazyků. } Auštěckého. Cena 24 kr.
Didaktika analytická. (O sobě.) Prémie „Besedy Uč.“ za rok 1874.
Ve „Šk. a Živ.“: **O škole latinské trojtřídní.** (O sobě.)
L. 1875—6 v „Besedě Učitelské“: **Závěť didaktická.**
Doplněk české Didaktiky pěti kapitolami Did. latinské. (Obě stati společně i o sobě.) Cena 30 kr.
Škola pansofická. Prémie „Bes. Učit.“ za rok 1875. Cena 1 zl.

Kromě toho vydal „Besedou Učitelskou“:

Život Jana Amosa Komenského 1871. Cena 1 zl.
Codicillův Řád školám městským akademií Pražskou l. 1586 vydaný, 1873 (rozebrán).

Poznamenání. Spisy, při nichž jest cena udána, dostati lze v administraci „Besedy Učitelské.“
